

जानेवारी २०१४ / पाने ६०

किंमत ₹१०

लोकगज्य

ई-गव्हर्नन्स विशेष

आत्ता
या क्षणी

राजभवनचे ई-गव्हर्नन्स सहर्ष स्वीकार

राजभवनातील प्रशासन गतिमान, लोकाभिमुख आणि पारदर्शक करण्यासाठी राज्यपाल के. शंकरनारायणन् यांच्या मार्गदर्शनाखाली माहिती तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर करण्यात येत आहे.

राष्ट्रीय सूचना केंद्राच्या साहाय्याने राजभवनामध्ये व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंगची व्यवस्था करण्यात आली आहे. त्यामुळे राज्य शासनातील महत्त्वाचे विभाग आणि राज्यपाल यांच्यामध्ये संवादाचे नवे माध्यम उपलब्ध झाले आहे.

अलीकडेच मा. राष्ट्रपतींनी व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंग यंत्रणेचा उपयोग करून देशातील विविध राज्यपालांशी संवाद साधला होता, हे येथे मुद्दाम नमूद करण्यासारखे आहे.

राज्यपाल हे वैधानिक विकास मंडळाचे घटनात्मक प्रमुख आहेत. घटनेच्या अनुसूची पाचमध्ये समाविष्ट करण्यात आलेल्या अविकसित आदिवासी विभागाच्या विकासाचे अधिकारदेखील त्यांच्याकडे आहेत. मागास भागाच्या विविध विकास योजना आणि आदिवासी विकासाच्या योजनांच्या अंमलबजावणीबाबत विविध मंत्री, सचिव, जिल्हाधिकारी आणि जिल्हा परिषदेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्याशी संवाद साधण्यासाठी मा. राज्यपाल या यंत्रणेचा उपयोग करणार आहेत.

गेल्या एका वर्षापासून राजभवनामध्ये ई-गव्हर्नन्स प्रणालीचा मोठ्या प्रमाणावर वापर केला जात आहे. यामुळे राजभवनामधील बहुतांशी धारिका इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने हाताळल्या जातात. या यंत्रणेद्वारे गेल्या वर्षभरात १३९८५ धारिका या प्रकारे हाताळण्यात आल्या. ई-गव्हर्नन्सचा एक भाग म्हणून ई-फाईलिंग, ई-टेन्डरींग, ई-अॅडव्हर्टायझिंग यांसारखे उपक्रमही

राजभवनामार्फत राबविले जात आहेत.

<http://rajbhavan.maharashtra.gov.in> या राजभवनच्या संकेतस्थळाचे नूतनीकरण करण्यात येत आहे. नूतनीकरण झालेले संकेतस्थळ नागरिकांसाठी लवकरच उपलब्ध करून देण्यात येईल. या संकेतस्थळावर राज्यपालांचा परिचय, राज्यपालांची भाषणे, राज्याच्या माजी राज्यपालांचा परिचय, माहिती अधिकाराचा कायदा, नागरिकांची सनद, राज्यपाल आणि राजभवन यांच्या अनुषंगाने निघणाऱ्या बातम्या इ. चा समावेश करण्यात येणार आहे. त्याचबरोबर राज्यपालांना थेटपणे लिहिण्याची सुविधा नागरीकांना उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे. राज भवनच्या संकेतस्थळावर राज्यपालांच्या कार्यक्रमांचा व्हिडीओ आणि खास बातम्यांसाठी वेगळा स्लॉट निर्माण करण्यात येणार आहे. राजभवनामार्फत प्रकाशित झालेली दोन कॉफी टेबल पुस्तकेदेखील या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात येणार आहेत.

संशोधनात्मक कार्य आणि अभ्यासासाठी राजभवनातील जुन्या कागदपत्रांचा अभिलेख कक्ष राज्यपाल के. शंकरनारायणन् यांच्या प्रोत्साहनाने सुरु करण्यात आला आहे. सध्या सर्व महत्त्वाची ऐतिहासिक कागदपत्रे व धारिका यांचे डिजिटायझेशन करण्याचे काम सुरु असून त्यामुळे अभिलेख कायमस्वरूपी सुरक्षित राहणार आहेत.

राजभवनातील अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांनी ई-गव्हर्नन्स उपक्रमांचा सहर्ष स्वीकार केला असून पेपरविरहित प्रशासनाचा आदर्श निर्माण करण्यासाठी राजभवनाने पुढाकार घेतला आहे.

- उमेश काशीकर
(राज्यपालांचे जनसंपर्क अधिकारी)

माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय,
महाराष्ट्र शासन

लोकराज्य

- मुख्य संपादक प्रमोद त्र्यं. नलावडे
- व्यवस्थापकीय संपादक प्रल्हाद जाधव
- संपादक सुरेश वांदिले
- सहसंपादक किरण केंद्रे
- प्रशासन व वितरण अधिकारी दिगंबर पालवे
- वितरण अधिकारी विलास बोडके
- साहाय्य विद्या कदम
- मांडणी, सजावट संदीप पवार
- मुद्रण एच.टी. मीडिया लि. दिघे, नवी मुंबई

■ संपादकीय पत्ता ■

माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय,
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक, दालन
क्र. ३३, तळ मजला, मंत्रालय, मुंबई-३२.

संपादकीय संपर्क : ०२२-२२६२२२९६

email : lokrajya2011@gmail.com

ई-लोकराज्यसाठी

Website : http://dgipr.maharashtra.gov.in

वर्गणीदार व तक्रार निवारणासाठी संपर्क - ०२२-२२०२९५३०

वितरण संपर्क - ०२२-२२६१६९७६

e-mail : lokvitaran@dgipr.maharashtra.gov.in

lokrajyavitaran@gmail.com

अंतरंग

काय आहे हे ई-प्रशासन?

१२

शासनांतर्गत तसेच सरकार व राष्ट्रीय, राज्य, नगरपालिका व स्थानिक पातळ्यांवरील संस्था आणि नागरिक व व्यवसायांदरम्यान माहिती आणि व्यवहाराच्या देवाणघेवाणीची कार्यक्षमता वाढवण्यासाठी ई-प्रशासनाचा उपयोग होतो.

रुग्णसेवेचा स्मार्ट चेहरा

वैद्यकीय शिक्षण विभागाने राज्यातील १४ वैद्यकीय महाविद्यालये आणि १९ रुग्णालयांमध्ये माहिती तंत्रज्ञानावर आधारित रुग्णालय व्यवस्थापन माहिती सेवा सुरु करण्यासाठी व्यापक योजना तयार केली आहे.

२२

ई-मराठी : वैश्विक मराठी

संगणकाच्या माध्यमातून मराठीचा सर्व स्तरांवर वापर करण्याचे मराठी भाषा विभागाचे प्रयत्न वशास्वी होत आहेत. संगणकीय व्यवहारांमध्ये मराठीचा संपूर्ण वापर करून मराठीला जागतिक स्तरावर जाणवण्यासाठी दर्जा मिळवून देणे हे शासनाचे ध्येय आहे.

२८

३१

सेवा तुमच्या दारात

महाराष्ट्र सरकारने राज्यभरात ई-जिल्हा प्रकल्पाच्या अंगलबजावणीस सुरुवात केली आहे. ई-जिल्हा हा भारत सरकारच्या इलेक्ट्रॉनिक्स आणि माहिती तंत्रज्ञान विभागाच्या अखत्यारीतील राष्ट्रीय ई-प्रशासन योजनेतर्गत, मोहीम प्रकारचा प्रकल्प आहे.

परिवर्तनाचा 'सेतू'

महाराष्ट्रातील परतीस जिल्हांमध्ये ३१,३४० महा ई सेवा केंद्रे कार्यरत आहेत. देशात ही संख्या सर्वाधिक आहे. दर ६ गावांसाठी एक सामाईक सेवा केंद्र आहे. महाराष्ट्रात वा केंद्रांचा दरवर्षी २ कोटीहून अधिक नागरिक लाभ घेत आहेत.

४३

अचूक पगाराची हमी

सरकारच्या वेतनावरील सतत वाढत्या खर्चावर निवंत्रण ठेवण्यासाठी तसेच वापरकर्त्यांना त्यांच्या वेतनपटांचे अधिक चांगल्याप्रकारे व्यवस्थापन करता यावे म्हणून 'शालार्थ' ही अचूक अन् अभिनव प्रणाली विकसित केली आहे.

४९

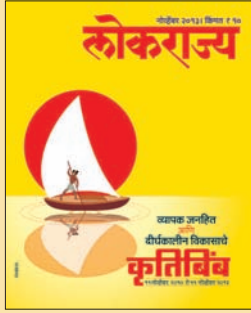
याशिवाय

ई-गव्हर्नन्सचे नवे पर्व	संपादकीय	५
सुप्रशासनाचा आधार	मुख्यमंत्री	६
महाराष्ट्राचा प्रवास : हार्डवर्क ते स्मार्टवर्क	उपमुख्यमंत्री	८
तंत्रज्ञानाची ई-भरारी	राजेश अग्रवाल	१०
करदात्यांना सुविधा, उत्पन्नात वाढ	डॉ. नितीन करीर	१५
सारथी : लोकसेवेसाठी, गतिमान प्रशासनासाठी	विवेक इनामदार	१८

आणि भ्रमंती, मंत्रिमंडळ निर्णय या नियमित सदरांसोबत बरेच काही...

वस्तुनिष्ठ आणि अचूक माहिती

गेल्या चार वर्षांत राज्यातील आघाडी सरकारने केलेल्या लोकहिताच्या कामांचा, उपक्रमांचा आणि शासन निर्णयांचा व्यापक आढावा घेणारा नोव्हेंबर २०१३चा 'लोकराज्य' विशेषांक वाचून अतिशय आनंद झाला. महाराष्ट्र शासनाचे मुखपत्र असलेले 'लोकराज्य' खऱ्या अर्थाने शासनाची भूमिका, धोरणे जनतेपर्यंत पोहोचवत असते. मान्यवर तज्ज्ञांचे

लिखाण असलेली शासन धोरणांची, योजनांची वस्तुनिष्ठ आणि अचूक माहिती आपण विविध

विशेषांकांच्या माध्यमातून नेहमीच उपलब्ध करून दिली आहे. शासनातील अधिकारी-कर्मचारी, लोकप्रतिनिधी, विद्यार्थी आणि स्पर्धा परीक्षांचे अभ्यासक यांच्यासाठी 'लोकराज्य'चे मोठे संदर्भमूल्य असून हा दर्जा व आपण विश्वसनीयता टिकवून ठेवण्यात यशस्वी झालात, हे कौतुकास्पद आहे.

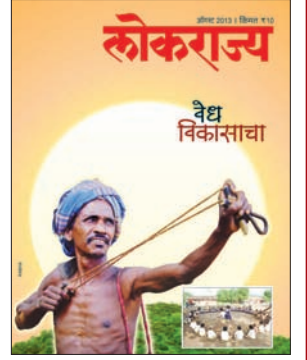
'लोकराज्य'च्या यशासाठी सातत्याने परिश्रम घेणाऱ्या संपादक मंडळाचे आणि मान्यवर लेखकांचे अभिनंदन आणि भावी वाटचालीसाठी शुभेच्छा!

- आर. आर. पाटील
गृहमंत्री

विकासाला मानवी चेहरा

ऑगस्ट २०१३ लोकराज्यमधील 'विकासाकडे भरारी' संपादकीय तसेच मुख्यमंत्री, उपमुख्यमंत्री यांचे मनोगत आवडले. विकासाला मानवी चेहरा देणे हे मुख्यमंत्र्यांचे ध्येय आहे. महाराष्ट्रात असे घडले पाहिजे. उपमुख्यमंत्र्यांना चांगले निर्णय घ्यावेसे वाटतात. मुख्यमंत्री, उपमुख्यमंत्री महाराष्ट्रातील विकासाला मानवी चेहरा देऊ शकतात. शिक्षणात गुणवत्ताही वाढवू शकतात.

- आर. के. मुधोळकर, नांदेड

अचूक दर्शन

लोकराज्यच्या सप्टेंबर २०१३च्या अंकात उत्तर महाराष्ट्राची सर्व माहिती स्पर्धापरीक्षेची तयारी करणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी खूप उपयुक्त अशी आहे. या अंकाद्वारे उत्तर महाराष्ट्राच्या संस्कृतीचे अचूक व परिपूर्ण दर्शन घडले आहे.

- अतुल मार्कण्डे

atul8markande@gmail.com

प्रशासकीय यंत्रणेतील बदल कळतात

आपल्या मासिकाद्वारे शासनाच्या विविध विभागांसंबंधी आणि वेगवेगळ्या विषयांवर माहितीपूर्ण अंक प्रकाशित करून समाजाला जागृत करण्याचे आणि शासनाच्या विविध योजनांची माहिती लोकांपर्यंत पोहोचवण्याचे काम जे अव्याहतपणे मागील काही वर्षांपासून चालू आहे त्याबद्दल मी आपले आभार मानतो. राज्य शासनाचे विविध विभाग लोककल्याणाची कामे कशी करतात, याची कल्पना लोकराज्य वाचल्यानंतर येते. तसेच बदलत्या काळानुसार प्रशासकीय यंत्रणेत कसे बदल होतात, हेही कळतात.

- शेखर सूर्यकांत मार्के

तरुण पिढीला फायदा

आपण आपल्या वाचकांसमोर सर्व माहितीने युक्त शासनाच्या सकारात्मक बाबी विविध विशेषांकांमधून सादर करीत असता. मी महाविद्यालयीन विद्यार्थी असून लोकराज्य या मासिकाचा नियमित वाचक आहे. आपल्या या मासिकाचा माझ्यासारख्या तरुण पिढीला सक्षम नागरिक होण्यासाठी व प्रशासनाविषयी आवड निर्माण होण्यासाठी निश्चितच फायदा होत आहे.

- विकास भगवान गडदे, ता.जत, जि.सांगली

'लोकराज्य'मधील लेखांचे पुनर्मुद्रण केल्यास आम्हाला आनंदच होईल...

वार्षिक वर्गणी - वरिष्ठ सहायक संचालक (प्रकाशने), माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, बॅरेक नं. १९, फ्री प्रेस जर्नल मार्ग, मुंबई-४०००२१ या पत्त्यावर मनीऑर्डरने पाठवावी किंवा 'लेखाधिकारी, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई' यांच्या नावे मुंबई येथे वटणाऱ्या शाखेचा डिमांड ड्राफ्ट पाठवावा. लोकराज्य अंकाच्या वर्गणीदारांनी नूतनीकरणसाठी वार्षिक वर्गणी पाठवताना आपला वर्गणी क्रमांक कळवावा. (प्रति अंक मूल्य १०० रुपये, वार्षिक वर्गणी रु. १००/-)

* या अंकात व्यक्त केलेल्या मतांशी शासन सहमत असेलच असे नाही.

लोकराज्यची
वर्गणी ऑनलाईन
भरण्यासाठी

http://dgipr.maharashtra.gov.in

ई-गव्हर्नन्सचे नवे पर्व

सकारात्मक आणि उत्साहाच्या वातावरणात आगमन झालेल्या नूतन वर्ष २०१४ निमित्त आमच्या सर्व वाचक, विक्रेते, लेखक, वर्गणीदार यांना शुभेच्छा. २०१३ मध्ये महाराष्ट्राच्या प्रगतीच्या प्रत्येक टप्प्यावर अवघ्या महाराष्ट्राचे लाडके नियतकालिक लोकराज्य हे प्रगतीचे प्रतिबिंब राहिले. लोकराज्यच्या प्रत्येक महिन्याच्या विशेषांकात विविध विभागांनी महाराष्ट्राच्या अग्रसरत्वाला जो हातभार लावला त्याचा सर्वांगीण आढावा घेण्यात आला. या विशेषांकांनी वाचकांची भरपूर पसंती मिळवली हे त्यांच्या प्रतिसादावरून दिसून आले.

नव्या वर्षाचा पहिला विशेषांक महाराष्ट्राच्या 'ई-गव्हर्नन्स' उपक्रमांवर आधारित आहे.

२०१३ साली महाराष्ट्राला ई-गव्हर्नन्समध्ये उत्कृष्ट कार्य केल्याबद्दल देशस्तरावरील अनेक पारितोषिकांनी सन्मानित करण्यात आले. दिल्ली येथील ३३ व्या स्कॉच (SKOCH) शिखर परिषदेत १८ पारितोषिके मिळवून महाराष्ट्राने विक्रम केला. या पुरस्कारांमध्ये 'सर्वाधिक पारितोषिके मिळवणारे राज्य' या प्रतिष्ठित पुरस्काराचाही समावेश आहे. गेल्या काही वर्षांत महाराष्ट्राला राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय पातळीवर १०३ पारितोषिके मिळाली आहेत. हे पुरस्कार महाराष्ट्राची ई-गव्हर्नन्समधील आघाडी आणि प्रगतीचे श्रेष्ठत्व सिद्ध करणारी आहे.

प्रगतीची नवी शिखरे गाठण्याची महाराष्ट्राची परंपरा यानिमित्त अधोरेखित होते. ई-गव्हर्नन्समुळे प्रशासन हे पारदर्शीक होत नाही तर त्यात गतिमानता येऊन संसाधने आणि वेळेची बचत होते. नागरिकांना विविध शासकीय सेवा-सुविधा गतिमानतेने देता येतात. त्याची गुणवत्ता व दर्जा वृद्धिंगत करता येतो.

सर्वसमावेशक असे ई-गव्हर्नन्स धोरण आखणारे महाराष्ट्र देशातील पहिले राज्य ठरले. हा आपल्यासाठी कौतुकाचा आणि अभिमानाचा भाग जरी असला तरी त्याहून कौतुकाची बाब म्हणजे, या धोरणातील ८० टक्क्यांहून अधिक बाबींची अंमलबजावणी निर्धारित कालावधी अगोदर झाली आहे. एखाद्या कार्याचा ध्यास घेतल्यावर त्या कार्याची परिणामकारकता आणि प्रभाव मोठ्या प्रमाणावर वाढतो, ही बाब ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पांच्या महाराष्ट्रातील अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने स्पष्ट होते.

ई-गव्हर्नन्सची अंमलबजावणी प्रभावीपणे होण्यासाठी गेल्या वर्षात २५ हजारांहून अधिक लोकांना प्रशिक्षित केले गेले. व्हर्चुअल आयटी संवर्ग निर्मितीसाठी पुढाकार घेण्यात आला. मुंबई येथे अत्याधुनिक डाटा केंद्राची स्थापना केली गेली. राज्य रहिवासी माहिती केंद्र (एसआरडीएच) सुरू केले गेले. असे केंद्र सुरू करणारे महाराष्ट्र हे देशातील पहिले राज्य ठरले. या केंद्रांमार्फत यूआयडी (आधार) अंतर्गत माहिती, लोकसंख्या विज्ञान आणि छायाचित्र यांच्या अतिशय सुरक्षित अशा माहिती कोशाची निर्मिती करण्यात आली. विविध विकासात्मक परिमाणांचे विश्लेषण आणि योजनांच्या प्रभावी कार्यान्वयनासाठी या 'माहिती कोशा'चा उपयोग होणार आहे.

ई-गव्हर्नन्सच्या अंतर्गत पेपरलेस म्हणजेच कागदविरहित शासकीय व्यवहाराला प्राधान्य देण्यात आले आहे. मंत्रालयाच्या आगीच्या पार्श्वभूमीवर पेपरलेस ऑफिस संकल्पनेवर शासनाने लक्ष केंद्रित केले असून आता अनेक विभागांचे काम इलेक्ट्रॉनिक पध्दतीने होत आहे. यामुळे सर्व कागदपत्रांचे स्कॅनिंग होत असून विविध नस्ती, शासन निर्णय, पत्रव्यवहार हे कायमस्वरूपी सुरक्षित झाले आहेत. पुढील काही कालावधीत मंत्रालयातील बहुतेक सर्व विभागांचे कामकाज ई-ऑफिस प्रणालीने होईल. पुढच्या टप्प्यात महाराष्ट्रातील सर्व कार्यालये या प्रणालीत समाविष्ट होतील. तेव्हा ई-गव्हर्नन्सच्या एका नव्या पर्वात महाराष्ट्राचा प्रवेश होईल.

क्लाऊड यंत्रणेचा वापर करण्यासाठी राज्याने केंद्र स्थापन केले असून असे केंद्र स्थापन करणारे महाराष्ट्र हे देशातील पहिले राज्य होय. ही यंत्रणा राज्यातील ई-गव्हर्नन्स प्रकल्प आणि योजना आणखी गतिमानतेने राबवण्यासाठी उपयुक्त ठरणार आहे. राज्यात आता १० लाखांच्या वरील सर्व निविदा ई-टेंडरिंग

प्रणालीद्वारे स्वीकारल्या जातात. त्यामुळे या प्रक्रियेत पारदर्शकता आली आहे.

राज्यातील विविध ठिकाणी ३५ हजार नागरी सेवा केंद्रे स्थापन करण्यात आली आहेत. या केंद्राद्वारे १६

नागरी सेवा आणि ८० टक्क्यांहून अधिक शासकीय व्यवहार संपूर्णपणे इलेक्ट्रॉनिक पध्दतीने केले जातात. 'शासन आपल्या दारी' ही संकल्पना आता खरोखरच प्रत्यक्षात आली असून नागरिकांना विविध सेवा मिळण्यातील अडचणी दूर होत आहेत. त्यांचा वेळ, श्रम, पैसा यांचीही बचत होत आहे.

विक्रीकर विभागात राबवलेल्या ई-गव्हर्नन्स उपक्रमांमुळे या खात्याच्या परिणामकारकेत मोठी वाढ झाली असून शासकीय महसुलातही वृद्धी तसेच करचुकवेगिरीची प्रकरणे शोधण्यास मदत झाली. कृषी, महसूल, शिक्षण अशा बहुतेक सर्वच विभागात वेगवेगळ्या स्तरांवर माहिती तंत्रज्ञानावर आधारित ई-सेवा सुविधा सुरू करण्यात आल्या आहेत.

ग्रामविकास विभागाने 'संग्राम' कार्यप्रणाली यशस्वीपणे राबवून ग्रामीण भागाचा चेहरामोहरा बदलवण्यास मोठाच हातभार लावला आहे. राज्यातील २५ हजारांच्या आसपास ग्रामपंचायती ऑनलाईन झाल्या आहेत. या ग्रामपंचायतींमध्ये ई-बॅकिंगची सेवा उपलब्ध करून देण्याचे नियोजन आहे. या ग्रामपंचायतींचा एकात्मिक सुविधा केंद्र म्हणून विकास केला जाणार असून ग्रामस्थांना गावातच १९ प्रकारचे दाखले मिळू शकतील.

माहिती तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर करून मराठी भाषेला जागतिक ज्ञानभाषेचा दर्जा मिळवून देण्यासाठी राज्य शासन प्रयत्नशील आहे. शासनाच्या विविध विभागांच्या संकेतस्थळांचे मुखपृष्ठ हे मराठीत उपलब्ध करून देण्यात आले आहे. विश्वकोशाचे १९ खंड युनिकोडमध्ये महाजालावर ठेवण्यात आल्याने मराठीचे ज्ञानभांडार वैश्विक झाले आहे. राज्य शासनाच्या उपयुक्त ग्रंथांच्या डिजिटायझेशनचा प्रकल्प कार्यान्वित करण्यात आला आहे. मराठीतील निवडक संत साहित्य, मराठीतील ज्ञानपीठ विजेते साहित्य, साहित्य अकादमी पारितोषिक विजेते साहित्य, यांची श्राव्य पुरतके (ऑडिओ सीडी) करण्याचा उपक्रम हाती घेण्यात येत आहे. ओपन सोर्सच्या स्वरूपातील सुंदर व दर्जेदार मराठी युनिकोड फॉन्टच्या निर्मितीसाठी मराठी भाषा विभागाने पुढाकार घेतला आहे.

माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयाचे वेबपोर्टल 'महान्यूज' हे शासकीय बातम्या, लेख, यडामोडी, योजना, यशकथा, मुलाखती, नोकरीच्या संधी यांची अचूक आणि तातडीने माहिती देणारे देशातील आघाडीचे लोकप्रिय पोर्टल ठरले आहे. विशेषतः ग्रामीण भागातील प्रसार माध्यमे आणि शासनाला जोडणारा 'प्रभावी सेतू' म्हणून महान्यूजने आपला दर्जा खणखणीतपणे सिद्ध केला आहे. महान्यूजने महाराष्ट्र शासनाचा उत्कृष्ट संकेतस्थळाचा पुरस्कार मिळवला ही बाब उल्लेखनीय आहे.

विविध उपक्रमांसह महाराष्ट्र शासनाचे 'ई-गव्हर्नन्स' अधिकाधिक लोकाभिमुख होत आहे. ही लोकाभिमुखता शासनाच्या विविध योजना, निर्णय, उपक्रम, धोरणे जनसामान्यांपर्यंत आणखी गतीने आणि दर्जेदारपणे पोहचवण्यासाठी उपयुक्त ठरेल.

या सर्व उपक्रमांची विस्तृत माहिती या अंकात समाविष्ट करण्यात आली आहे. या अंकाच्या निर्मितीसाठी माहिती तंत्रज्ञान विभागाचे प्रधान सचिव राजेश अग्रवाल आणि संचालक विरेंद्र सिंह यांनी सहकार्य केले, त्यांचे विशेष आभार.

हा अंकही लोकराज्यच्या इतर अंकांप्रमाणेच वाचकांना आवडेल अशी खात्री वाटते.

नवे वर्ष आमचे वाचक, लेखक, वर्गणीदार, विक्रेते यांना आनंदाचे आणि भरभराटीचे जावो, यासाठी पुन्हा एकदा शुभेच्छा!

प्रमोद त्र्यं. नलावडे

मुख्य संपादक तथा महासंचालक
(माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय)

dg@dgiipr.maharashtra.gov.in

सुप्रशासनाचा आधार

लोकशाही राज्यव्यवस्थेतील लोककल्याणकारी राज्यात सुप्रशासन हा जनतेच्या दृष्टीने अतिशय महत्त्वाचा मुद्दा असतो. सुप्रशासनासाठी केवळ राजकीय इच्छाशक्ती असून भागत नाही, तर जनतेची कामे प्रत्यक्षात करणाऱ्या प्रशासनाकडूनही विधायक प्रतिसाद मिळावा लागतो. महाराष्ट्र राज्य हे या दृष्टीने प्रथमपासूनच शासन आणि प्रशासन (म्हणजे राज्यकर्ते आणि नोकरशाही) या दोन्ही बाजूंनी सुप्रशासनासाठी प्रसिद्ध आहेत. अलीकडच्या काही वर्षात प्रशासनसव्यवस्थेला माहिती तंत्रज्ञानाची अजोड जोड मिळाल्याने प्रशासन अधिक गतिमान, बिनचूक, पारदर्शक आणि परिणामकारक झाले आहे. माहिती तंत्रज्ञान किंवा 'आय.टी.' हा आधुनिक काळातील सुप्रशासनाचा आधार बनला आहे.

सुधारणांच्या क्षेत्रात अग्रेसर

विविध सुधारणांच्या क्षेत्रात महाराष्ट्र नेहमीच अग्रेसर राहिला आहे. माहिती तंत्रज्ञानाच्या बाबतीतही राज्याने स्वतःचे ई-प्रशासन धोरण २०११ साली तयार केले. अशा प्रकारचे धोरण बनवणारे

अलीकडच्या काही वर्षात प्रशासनसव्यवस्थेला माहिती तंत्रज्ञानाची अजोड अशी जोड मिळाल्याने प्रशासन अधिक गतिमान, बिनचूक, पारदर्शक, उत्तरदायी आणि परिणामकारक झाले आहे. माहिती तंत्रज्ञान किंवा 'आय.टी.' हा आधुनिक काळातील सुप्रशासनाचा आधार बनला आहे. सांगत आहेत, **मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण.**

देशातील पहिले राज्य हा मान मिळविला. केवळ कार्यालयाचे संगणकीकरण झाले आणि प्रत्येक कर्मचार्यांसमोर संगणक आला म्हणजे माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर झाला, असे मानणे चुकीचे ठरेल. संगणकामध्ये असलेल्या प्रचंड साठवण क्षमतेचा आणि त्यातील नवनव्या सुविधांचा वापर सर्वसामान्य नागरिकांच्या हितासाठी आणि त्यांची कामे गतीने होण्यासाठी झाला पाहिजे. राज्याच्या ई-प्रशासन धोरणात याचा ठळकपणे विचार करण्यात आला आहे.

प्रशिक्षण हा यातील कळीचा मुद्दा आहे. यासाठी माहिती

तंत्रज्ञानाच्या विविध बाजू आणि ई-प्रशासन याबाबत कर्मचाऱ्यांना गेल्या वर्षभरात याबाबतचे प्रशिक्षण देण्यात आले आहे. ई-प्रशासन परिणामकारकपणे राबवण्यासाठी केंद्र सरकारने नेमलेल्या नंदन निलकेणी समितीच्या सर्व शिफारशी आम्ही स्वीकारल्या आहेत. यासाठी राज्याच्या सामान्य प्रशासन विभागांतर्गत स्वतंत्र आयटी केंद्र स्थापन करण्यात आले आहे.

सर्व विभागांच्या संकेतस्थळांची निर्मिती

राज्य शासनाच्या विविध विभागांपर्यंत पोहचणे सोपे व्हावे, यासाठी सर्व विभागांच्या संकेतस्थळांची निर्मिती करण्यात आली आहे. या संकेतस्थळांचे पहिले पान मराठी असेल अशी दक्षता घेण्यात आली असून काही ठिकाणी इंग्रजीचा पर्यायही उपलब्ध ठेवण्यात आला आहे.

शासकीय कामकाजात युनिकोडचा वापर सक्तीचा करण्यात आला आहे. यामुळे ही संकेतस्थळे पाहताना कोणालाही अडचण येत नाही.

३० हजार नागरिक सुविधा केंद्रे

माहिती तंत्रज्ञानाच्या सहज उपलब्धतेमुळे राज्यात ३० हजार नागरिक सुविधा केंद्रांची स्थापन करण्यात आली आहे. या केंद्रांमधून नागरिकांना महत्त्वाच्या सोळा सुविधा दिल्या जातात. विविध प्रकारचे दाखले या केंद्रांवर सहजतेने मिळत आहेत. अलीकडे या सुविधा केंद्रांच्या कार्यक्षमतेबाबत आम्ही एक मोठा शास्त्रशुद्ध प्रयोग केला. या केंद्रांची त्रयस्थ पक्षाकडून तपासणी करण्यात आली.

यासाठी राज्यातील ३०० नागरिक सुविधा केंद्रांची निवड करण्यात आली होती. या सुविधा केंद्रांमध्ये मिळत असलेल्या सुविधांचा दर्जा, लागणारा वेळ आणि नागरिकांना मिळणारी वागणूक या सर्वांची त्रयस्थ संस्थेमार्फत आकस्मिक पाहणी करण्यात आली. या पाहणीतून ज्या गोष्टी उघड झाल्या, त्यांचा समावेश या केंद्राची कार्यक्षमता वाढवण्यासाठी केला जात आहे.

ई-ऑफिस

ई-ऑफिस हा राज्याचा माहिती तंत्रज्ञान धोरणातील अतिशय महत्त्वाचा घटक आहे. पारदर्शक आणि गतिमान कामाबरोबरच कागदविरहित कार्यालय ही संकल्पना त्यामागे आहे. आतापर्यंत मंत्रालय, सिंधुदुर्ग जिल्हाधिकारी कार्यालय, राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान, बृहन्मुंबई महानगरपालिका या ठिकाणी ई-ऑफिसची अंमलबजावणी करण्यात आली आहे. यामुळे संबंधितांचे कामकाजातील आणि निर्णयातील उत्तरदायित्वही वाढले आहे. ई-ऑफिसची संकल्पना टप्पाटप्प्याने संपूर्ण राज्यात राबवण्याच्या निर्णय आम्ही घेतला आहे. यासाठी मुंबईमध्ये अद्ययावत अशा स्टेट डाटा सेंटरची स्थापन करण्यात आली आहे. क्लाऊड सेटअप असलेले देशातील हे सर्वात मोठे शासकीय डाटा सेंटर आहे. सध्या वेगवेगळी १५० ॲप्लिकेशन या सेंटरकडून वापरली जातात.

आधार क्रमांकाची नोंदणी करण्याचा कार्यक्रम महाराष्ट्रात वेगाने सुरू आहे. आतापर्यंत ७.५ कोटी नागरिकांची नोंदणी झाली असून ६.५ कोटी नागरिकांना आधार क्रमांक वितरित करण्यात आला आहे. यासाठी राज्यात ४ हजार यंत्रे बसवण्यात आली आहेत. ही संख्या देशात सर्वाधिक आहे. विविध शासकीय योजनांमधून नागरिकांना मिळणाऱ्या रकमा थेट लाभार्थ्यांच्या खात्यात जमा करण्यासाठी या सर्व योजना आधार क्रमांकांशी संलग्न केल्या जाणार आहेत. ही योजना राबवताना माहिती तंत्रज्ञानातील सर्व आधुनिक सुविधांचा वापर राज्य शासनाने केला आहे.

ई-टॅडरिंग

बांधकामांच्या किंवा खरेदीच्या निविदामधून भ्रष्टाचार होतो, अशी ओरड सतत केली जाते. यासाठीच १० लाख रुपयांवरील सर्व निविदा या ई-टॅडरिंग पद्धतीनेच काढणे बंधनकारक करण्यात आले आहे. यासाठी सिफीनेक्स्टेंडर्स आणि एनआयसी अशी दुहेरी यंत्रणा तयार करण्यात आली आहे. आतापर्यंत ४२ हजार कोटी रुपयांहून अधिक किंमतीच्या २७ हजार निविदा ई-टॅडरिंगच्या माध्यमातून प्रसिद्ध करण्यात आल्या आहेत.

एकंदरीत गतिमानतेबरोबरच पारदर्शकता आणि उत्तरदायित्व या दोन महत्त्वाच्या बाबी माहिती तंत्रज्ञानाच्या वापरातून शक्य होतात. म्हणूनच ई-प्रशासन धोरणाच्या माध्यमातून राज्यात सर्वत्र शासकीय कार्यालयांच्या संगणकीकरणाची व्यापक मोहीम सरकारने हाती घेऊन पूर्ण केली. आता त्याचा पुढचा टप्पा म्हणून ई-ऑफिस ही संकल्पना राज्यभरात आम्ही राबवत आहोत. मला खात्री आहे की या सर्वांमुळे प्रशासनाची प्रतिमा आणखी उजळून निघेल आणि सर्वासामान्य नागरिकांचे हितही त्यातून साधेल.

(शब्दांकन : सतीश लळीत)

मा. मुख्यमंत्र्यांचे मुख्य जनसंपर्क अधिकारी

महाराष्ट्राचा प्रवास : हार्डवर्क ते स्मार्टवर्क

मा

हिती तंत्रज्ञान ही एक क्रांती आहे. या क्रांतीमुळे जीवन अधिक वेगवान झाले आहे. जग अधिक जवळ आले आहे. सर्वच क्षेत्रात 'हार्डवर्क'पेक्षा 'स्मार्टवर्क'ला अधिक पसंती मिळू लागली आहे. संगणक हा माहिती तंत्रज्ञानाचा पाया आहे. त्यासाठी सर्वांनी संगणक साक्षर होण्याची आवश्यकता आहे. भविष्यात संगणकाचे ज्ञान नसलेली व्यक्ती निरक्षर ठरू शकेल, अशी परिस्थिती येऊ शकते. याची अनेकांना जाणीव झाल्यामुळे 'एमएससी-आयटी'सारख्या अभ्यासक्रमांना दिवसेंदिवस प्रतिसाद वाढतो आहे; परंतु अशा अभ्यासक्रमांकडे केवळ शासकीय नोकरीकरिता प्रमाणपत्र मिळवणे, एवढ्या संकुचित दृष्टीने बघू नये. संगणकाचे सर्वकष ज्ञान अवगत करून घ्यायला हवे. भविष्यात त्यास पर्याय नाही.

माहिती तंत्रज्ञानाच्या प्रचार-प्रसारात पालकांसह शिक्षक आणि शाळा-महाविद्यालये महत्त्वाची भूमिका बजावू शकतात. शिक्षकांनी स्वतःहून विद्यार्थ्यांमध्ये माहिती तंत्रज्ञानाची आवड निर्माण करायला हवी. 'आदर्श शिक्षक पुरस्कार'प्राप्त शिक्षकांना आता आपण संगणक देण्याचा निर्णय घेतला आहे. चांगले कार्य करणाऱ्यांचे कौतुक व्हावे आणि माहिती तंत्रज्ञानाला प्रोत्साहन मिळावे, हाच या योजनेचा हेतू आहे. कारण आता आपल्याला 'हायफाय'ऐवजी 'वायफाय' पिढी घडविण्याची गरज आहे. इंटरनेटवर वेगवेगळ्या विषयांची प्रचंड माहिती उपलब्ध आहे. आपल्याला कुठलीही शंका आली किंवा माहिती हवी असेल तर आपण थेट 'गुगल'वर जातो. प्रवासाला निघण्याआधी 'गुगल मॅप'वर रस्ता शोधतो. 'गुगल अर्थ'वर जगाची भ्रमंती करतो. राज्यातील अधिकाधिक जनतेला या सुविधांचा थेट लाभ मिळवून देण्याचे प्रयत्न सुरू आहेत.

माहिती तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून शासनाच्या सर्व सेवा माफक दरांत आणि जलदगतीने जनतेला उपलब्ध करून देण्यास शासनाने सर्वाधिक प्राधान्य दिले आहे. त्यातून शासकीय कामकाज अधिक पारदर्शक, कार्यक्षम आणि कागदविरहित होणार आहे. माहिती तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे शासकीय कार्यालयात विविध कामांसाठी लागणाऱ्या रांगाही कमी होत आहेत. राज्य शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेबसाईटचे अलीकडेच नूतनीकरण करण्यात आले आहे. सर्वच विभागांची उपयुक्त माहिती या संकेतस्थळावर सहज उपलब्ध होऊ लागली आहे. राज्य शासनाच्या सर्व विभागांना आपल्या अंदाजपत्रकाच्या ०.५ टक्के रक्कम ई-प्रशासनासाठी आरक्षित करण्याची मुभा देण्यात आली

राज्य शासनाने माहिती तंत्रज्ञानाला प्रोत्साहन देण्याची भूमिका घेतली आहे. डॉ. विजय भटकर यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीच्या मसुद्याच्या आधारे आपण २३ सप्टेंबर २०११ रोजी स्वतंत्र 'ई-प्रशासन' धोरण जाहीर केले आहे. प्रशासनात पारदर्शकता आणि माहिती मिळण्याची सुलभता वाढविण्यावर ई-प्रशासन धोरणाचा भर आहे, सांगत आहेत उपमुख्यमंत्री अजित पवार.

आहे. विविध नागरी सुविधा संगणकावर देणे आणि पायाभूत सुविधा निर्माण करणे, हा त्यामागचा उद्देश आहे. केंद्र शासनाच्या राष्ट्रीय 'ई-प्रशासन कृती कार्यक्रमां'तर्गत ग्रामीण व शहरी भागातील नागरिकांपर्यंत शासकीय, निमशासकीय व खाजगी सेवा पोहोचविण्यासाठी राज्यात एकूण ३४ हजार ६२३ 'महा-ई-सेवा केंद्रे' सुरू करण्यात आली आहेत.

नागरिकांना बायोमेट्रिक ओळख क्रमांक देण्याकरिता 'आधार प्रकल्प' हाती घेण्यात आला आहे. आधार नोंदणीत महाराष्ट्राने आघाडी घेतली आहे. राज्यात आता आधार नोंदणीचा दुसरा टप्पा सुरू आहे. २५ ऑक्टोबर २०१३ अखेर राज्यातील ७.७ कोटी नागरिकांची आधार कार्डसाठी नोंदणी झाली आहे. सुमारे साडेचारशे 'महा-ई-सेवा केंद्रा'द्वारेदेखील आधार नोंदणीचे काम सुरू करण्यात आले आहे. या केंद्रांच्या माध्यमातून विविध २७ प्रकारचे शासकीय दाखले वितरित करण्यात येतात. यात मुख्यतः जातीचा दाखला,

उत्पन्नाचा दाखला, जन्माचा दाखला, सातबारा उतारा आदींचा समावेश आहे. वीज किंवा दूरध्वनी देयके भरण्याची सुविधासुद्धा या केंद्रांवर उपलब्ध आहे.

शासनाकडून द्यावयाच्या सेवांसाठी 'स्टेट डाटा सेंटर' (SDC) उभारण्यात आले आहे. महसूल, ग्रामविकास, अन्न व नागरी पुरवठा, गृहविभाग आणि वित्त विभागाच्या संगणीकरणाची प्रक्रिया प्रगतिपथावर आहे. आतापर्यंत ई-पंचायत, ई-एफआयआर, बायोमेट्रिक उपस्थिती प्रणाली इत्यादी सारखे प्रकल्प कार्यरत झाले आहेत. राज्यातील जवळपास सर्वच म्हणजे २८ हजार ग्रामपंचायतींमध्ये संगणक पोहोचला आहे. आतापर्यंत २५ हजार ग्रामपंचायती इंटरनेटने जोडण्यात आल्या आहेत. त्याद्वारे ग्रामपंचायतींमध्ये ई-बँकिंग सुविधा उपलब्ध करून देण्याचा निर्णय घेतला आहे.

कुटुंबप्रमुखाच्या छायाचित्रासह बारकोडेड शिधापत्रिका देण्यात येणार आहेत. त्यासाठी २०१२-१३ च्या अर्थसंकल्पात १३ कोटी रुपयांची तरतूद केली आहे.

वित्त आणि नियोजन विभागाच्या दृष्टीने माहिती तंत्रज्ञान फारच वरदानच ठरू लागले आहे. बिम्स या नव्या संगणकीय प्रणालीच्या माध्यमातून आम्ही खर्चावर बऱ्यापैकी नियंत्रण आणू शकलो आहोत. खर्चाबाबतची सर्व माहिती आता माऊसच्या एका क्लिकवर उपलब्ध होऊ लागली आहे. संगणकीकरणामुळे जमा-खर्चाबाबतच्या माहितीत बदल करणे अथवा नोंदी बदलवून अपहार करण्यास आळा बसला आहे. कोषागारांमधून आम्ही धनादेशांना जवळजवळ हद्दपार केले आहे. 'इलेक्ट्रॉनिक पेमेंट सिस्टीम'चा वापर फार मोठ्या प्रमाणावर वाढविला आहे. ६ लाख ८५ हजार कर्मचाऱ्यांची वेतन देयके; तसेच ६ लाख आठ हजार सेवानिवृत्त कर्मचाऱ्यांचे निवृत्तीवेतन देयकेसुद्धा संगणक प्रणालीमार्फत तयार केली जात आहेत. राज्यातील सर्व व्यापकांना १०० टक्के ई-पेमेंट करणे अनिवार्य करण्यात आले आहे. करदात्यांसाठी ई-सेवा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे.

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगासह वेगवेगळ्या परीक्षांचे अर्ज ऑनलाईन माध्यमातून भरण्याची सुविधा उपलब्ध झाली आहे. काही परीक्षा थेट ऑनलाईन पद्धतीनेच घेतल्या जात आहेत. सामाजिक न्याय विभागाकडून दिल्या जाणाऱ्या मॅट्रिकोत्तर

शिष्यवृत्ती किंवा फ्रीशिप योजनेतील रकमांचे वाटप 'ई-स्कॉलरशिप'च्या माध्यमातून केले जात आहे. माध्यमिक शाळांच्या अभ्यासक्रमात 'माहिती

ई-टॅडरिंग

निविदा प्रक्रिया अधिक पारदर्शक करण्यासाठी 'ई-टॅडरिंग'चा अवलंब करण्यात आला आहे. ई-टॅडरिंगसाठीची मर्यादा आता ५० लाखांवरून १० लाख रुपयांपर्यंत करण्यात आली आहे. त्यामुळे ई-टॅडरिंगची व्यापकता वाढली आहे. माहिती तंत्रज्ञानाच्या आधारे सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेतील गैरप्रकारांना पायबंद घालण्याचे प्रयत्न सुरु आहेत.

तंत्रज्ञान' या वैकल्पिक विषयाचा समावेश करण्यात आला आहे. यंदाच्या अर्थसंकल्पात त्यासाठी ४५२ कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे. त्यातील ३३९ कोटी रुपयांचा वाटा केंद्र शासनाचा आहे. शासकीय शाळांना ई-लर्निंग, आभासी वर्गखोल्या, वैज्ञानिक उपकरणांचा पुरवठा करण्याचा निर्णय आपण घेतला आहे. त्यासाठी अर्थसंल्पात १९३ कोटी रुपयांची तरतूद केली आहे. संगणक हा माहिती तंत्रज्ञानाचा पाया असल्याने बारावीनंतर व्यावसायिक अभ्यासक्रमांना प्रवेश घेणाऱ्या आदिवासी विद्यार्थ्यांना लॅपटॉप देण्याचा महत्त्वपूर्ण निर्णयदेखील आपण घेतला आहे.

आग, पूर आदींसारख्या नैसर्गिक आपत्तीमुळे शासकीय दस्तऐवज नष्ट होऊ नयेत, म्हणून 'ई-ऑफिस प्रणाली'चा (ई-ऑफिस) वापर करण्याचा निर्णय शासनाने घेतला आहे. अधिकारी, कर्मचाऱ्यांना त्यासंदर्भात प्रशिक्षण देण्यात येत आहे. आता जवळपास सर्व मंत्रालयीन विभाग ई-ऑफिसचा अवलंब करत आहेत. संगणकावरील मराठीच्या वापरात सुसूत्रता आणि एकसंधता येण्यासाठी सर्व कार्यालयात युनिकोडचा वापर करण्याच्या सूचना देण्यात

आल्या आहेत. मराठी भाषेच्या प्रसारासाठी 'सेंटर फॉर एक्सलन्स'ची स्थापना करण्यात आली आहे. ई-प्रशासन धोरणामध्ये मराठी ही प्रथम आणि अनिवार्य भाषा राहिल, असे स्पष्ट करण्यात आले आहे. माहिती तंत्रज्ञानाच्या आधारे मराठी भाषेच्या जतन व संवर्धनासाठी प्रसिद्ध मराठी पुस्तकांचे 'ई-बुक'मध्ये रूपांतरण आणि संत साहित्याची 'श्राव्य पुस्तक'निर्मिती करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. मराठी विश्वकोशाचे सर्व खंड इंटरनेटवर उपलब्ध करून देण्यात आले आहेत.

स्कॉच गुप्तफे आयोजित ई-प्रशासनासंदर्भातील 'स्कॉच समिट'मध्ये राज्य शासनाला ३३ पैकी १८ पारितोषिके मिळाली आहेत. सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात राबवण्यात आलेल्या ई-ऑफिस प्रणालीला 'बेस्ट ग्रीन आयटी इनिशिएटिव' अंतर्गत गौरविण्यात आले आहे. आपल्या स्टेट डेटा सेंटरला 'ई-इंडिया अॅवॉर्ड २०१३'मध्ये सर्वोत्तम ई-प्रशासनाच्या प्रयत्नासाठी 'ज्युरी चॉईस अॅवॉर्ड' प्राप्त झाला आहे. अशा विविध पुरस्कार आणि गौरवांमुळे आपल्या ई-प्रशासनाच्या कामावर कौतुकाची मोहर उमटली आहे. ही घोडदौड अशीच कायम करण्यासाठी आम्ही सातत्याने प्रयत्नशील राहू, असा मी जनतेला विश्वास देतो.

(शब्दांकन: जगदीश मोरे)

उपमुख्यमंत्र्यांचे जनसंपर्क अधिकारी

महाराष्ट्राची ई-गव्हर्नन्स आघाडी

■ सर्वसामान्य जनतेपर्यंत माहिती तंत्रज्ञान पोहचवण्यासाठी महाराष्ट्राने काय प्रयत्न केले?

माहिती तंत्रज्ञानाने संवाद क्षेत्रात घडवलेल्या क्रांतीची ओळख सर्वसामान्यांना व्हावी यासाठी राज्य शासन कायमच प्रयत्न करत आले आहे. सध्या राज्यात पंचवीसहून अधिक दूरसंचार आणि इंटरनेट कंपनी सेवा पुरवत आहेत. याशिवाय राज्य शासन आणि काही खाजगी कंपन्या २ जी आणि ३ जी सेवा देत आहेत. आजघडीला ३०० हून अधिक नगरपालिका आणि नगरपरिषदांमध्ये इंटरनेट आणि बँड विड्थउपलब्ध आहे. राज्यातील एकूण ४८,००० गावांपैकी ३५,००० गावांमध्ये कमीत कमी दोन कनेक्शन्स दिली आहेत. फक्त ४००० गावांमध्ये इंटरनेट कनेक्शन देतांना काही अडचणी आल्या आहेत. एकूणच राज्याच्या ९५ टक्के भागात आज इंटरनेट सुविधा उपलब्ध आहे, असे म्हणता येईल.

■ माहिती तंत्रज्ञान संबंधित पायाभूत सुविधांची राज्यातील स्थिती कशी आहे?

माहिती तंत्रज्ञान संबंधी पायाभूत सुविधांच्या उपलब्धतेत

महाराष्ट्राचा प्रथम क्रमांक लागतो. मोबाइल आणि इंटरनेट वापरामध्ये महाराष्ट्र अग्रेसर आहे. राज्यशासन तसेच आयडिया, रिलायन्स, व्होडाफोन, एअरटेलसारख्या मोठ्या कंपन्या इंटरनेट आणि मोबाइल सेवा देत आहेत. द इंटरनेट अँड मोबाइल असोसिएशन ऑफ इंडियाने नुकत्याच दिलेल्या अहवालानुसार महाराष्ट्रात स्मार्ट फोन वापरणाऱ्यांचे दर हजारी प्रमाण सर्वाधिक आहे. यात महाराष्ट्राचा प्रथम क्रमांक लागतो. मुंबईमध्ये हे प्रमाण सर्वाधिक आहे. सायबर कॅफेंची संख्याही महाराष्ट्रात इतर राज्यांच्या तुलनेत जास्त आहे.

याशिवाय राज्याचे आणखी वैशिष्ट्य असे की, सामान्य माणसाला विविध प्रकारच्या सेवा आणि माहिती अधिकृतपणे आणि प्रभावीपणे पुरवण्यासाठी, जिल्हा आणि तालुका स्तरावर सेतू केंद्र मोठ्या प्रमाणात स्थापन करण्यात आली आहेत. सेवेतून समाधान हे ब्रीदवाक्य असणाऱ्या शासकीय यंत्रणेद्वारे आधार, सामान्य सेवा केंद्र, ई-डिस्ट्रिक्ट यासारखे प्रकल्पही राबवले जातात.

■ इतर राज्यांशी तुलना करता ई-गव्हर्नन्स राबवण्याच्या बाबतीत

तंत्रज्ञानाची ई-भरारी

आधुनिक तंत्रज्ञानाचा उपवोग करून प्रशासनात अधिकाधिक सुसूत्रता आणण्यास महाराष्ट्राने नेहमीच प्राधान्य दिले आहे. बदलत्या काळाचा अदमास घेत महाराष्ट्राने फक्त ई-गव्हर्नन्सचा अंगीकारच केला नाही तर हे तंत्रज्ञान समाजाच्या तळागाळापर्यंत पोहचवण्यासाठी प्रयत्न केले आहेत आणि केले जात आहेत. माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रात राज्याने घेतलेल्या भरारीविषयी सांगताहेत राज्याचे माहिती तंत्रज्ञान प्रधान सचिव राजेश अग्रवाल.

महाराष्ट्राची काय स्थिती आहे?

ई-गव्हर्नन्सला राज्याने नेहमीच प्राधान्य दिले आहे. खरे म्हणजे याबाबतीत तमिळनाडू, कर्नाटक, आंध्र प्रदेश, गुजरात, पंजाब आणि इतर राज्यांना महाराष्ट्राने केव्हाच मागे टाकले आहे. ई-गव्हर्नन्ससाठी गेल्या सात-आठ वर्षात राज्याला मिळालेली विविध पारितोषिके महाराष्ट्राचे याबाबतीतले नेतृत्व सिद्ध करतात. देशातील ई-गव्हर्नन्ससाठी असलेल्या पारितोषिकांपैकी ३० ते ४० पारितोषिके एकट्या महाराष्ट्राला मिळाली आहेत.

■ आधार नोंदणी कार्यक्रमाला महाराष्ट्रातील जनतेने कसा प्रतिसाद दिला आहे?

आधार नोंदणी कार्यक्रमाला महाराष्ट्रात उत्तम प्रतिसाद लाभला. सर्वाधिक आधार नोंदणी करणारे महाराष्ट्र हे एकमेव राज्य आहे. आतापर्यंत जवळपास ८ कोटींहून अधिक नागरिकांनी आधार नोंदणी केली आहे. एवढेच नाही तर राज्याने १२ जिल्हांमध्ये आधार क्रमांकाद्वारे नागरिकांना विविध योजनांमधून मिळणारे आर्थिक लाभ प्रत्यक्ष लाभार्थींच्या खात्यावर जमा करण्यास सुरुवात केली आहे. आधार लिंकड बँक खाती यासाठी उघडण्यात आली आहेत. यासाठी मोठया प्रमाणात बँकेची सुविधा उपलब्ध करून देण्याची खबरदारी राज्य शासनाने घेतली आहे. योजनांचा लाभ लाभार्थ्यांनाच मिळण्याची आणि बोगस लाभार्थी आपोआप वगळले जाण्याची कार्यप्रणाली या योजनेमुळे निर्माण झाली आहे.

■ ग्रामीण भागात संग्राम केंद्र स्थापन करण्यामागे शासनाची काय भूमिका आहे? या केंद्रांना जनतेकडून कसा प्रतिसाद मिळतो आहे?

संग्राम केंद्र अर्थात संगणकीय ग्रामीण महाराष्ट्र हा प्रकल्प ग्रामीण भागात लोकप्रिय झाला आहे. ग्राम विकास विभाग आणि पंचायत राज संस्थांद्वारे राबवण्यात येणाऱ्या या प्रकल्पाने पंचायत राज संस्थांच्या कार्यपद्धतीला अधिक स्वावलंबी, पारदर्शक आणि कार्यप्रवण बनवले आहे. ग्रामीण भागातील जनतेला सर्व शासकीय सेवा ग्राम सेवा केंद्रांमार्फत गावातच उपलब्ध करून देणे हा या प्रकल्पाचा मुख्य उद्देश आहे. आतापर्यंत २५००० ग्राम सेवा केंद्र राज्यात उभारण्यात आली आहेत.

ही ग्राम सेवा केंद्रे मिनी सेतू केंद्रासारखे काम करत आहेत.

■ जनतेपर्यंत पोहचण्यासाठी सोशल मीडियाचा उपयोग करण्याचा शासनाचा प्रयत्न आहे का? त्याला लोकांकडून कसा प्रतिसाद आहे?

जनतेपर्यंत पोहचण्यासाठी सोशल मीडियाचा उपयोग आम्ही करत आहोत. पर्यटन विभाग तसेच ई-गव्हर्नन्स ग्रुपला जनतेकडून भरपूर हिट्स मिळाल्या आहेत. आता आम्ही यू ट्युब चॅनेल सुरू केले आहे. आमच्या या सर्वच प्रयत्नांना जनतेने भरभरून प्रतिसाद

दिला आहे. उदाहरणच द्यायचे तर मागच्या वर्षी मी परीक्षा पद्धतीमध्ये सुधारणा सुचवणाऱ्या एका बैठकीचे नेतृत्व केले होते. या

बैठकीचा इतिवृत्तांत मी फेसबुक पेजवर टाकला आणि विद्यार्थी, पालक आणि शिक्षकांकडून अनेक महत्त्वपूर्ण सूचनांचा पाऊस पडला. मुंबई आणि पुणे वाहतूक पोलीसांकडून सोशल मीडियाचा वापर लोकांकडून प्रतिसाद मिळवण्यासाठी केला जात आहे. मुंबई आणि पुणे महानगर पालिकांनी रस्त्यावरच्या खड्ड्यांचा ट्रॅक ठेवण्यासाठी अॅप्स डेव्हलप केले आहेत. या अॅप्सचा उपयोग करून नागरिक खड्ड्यांचे फोटो आणि माहिती रेकॉर्ड करू शकतात. या खड्ड्यांची स्थितीही नागरिकांना कळू शकते. ते खड्डे दुरुस्त झाल्यानंतरच या अॅप्सद्वारे टाकलेली छायाचित्रे संकेतस्थळावरून काढली जातात.

(शब्दांकन : कीर्ती पांडे)

■ मंत्रालयातील आणि शासकीय कर्मचाऱ्यांना संगणक प्रशिक्षित करण्यासाठी काय प्रयत्न केले जात आहेत?

मंत्रालयातील एकूण ५,००० आणि राज्यातल्या ५ लाख कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षित करणे तसेच त्यांना संगणक सुविधा उपलब्ध करून देणे हे मोठे आव्हान होते. राज्यात संगणक प्रशिक्षणाची सुरुवात १३ वर्षांपूर्वी करण्यात आली. राज्यशासनाने शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी एमएससी-आयटी परीक्षा किंवा तत्सम प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम करणे अनिवार्य केले. सुरुवातीच्या काळात असे अभ्यासक्रम करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांना ३००० रुपयाचे अनुदान शासनाने उपलब्ध करून दिले होते. तसेच नव्याने नियुक्त होणाऱ्या कर्मचाऱ्यांसाठी प्रमाणपत्र असणे अनिवार्य केले आहे. त्यामुळे आता ८० टक्क्यांहून अधिक कर्मचारी संगणक प्रशिक्षित आहेत.

नागरिकांना कळू शकते. ते खड्डे दुरुस्त झाल्यानंतरच या अॅप्सद्वारे टाकलेली छायाचित्रे संकेतस्थळावरून काढली जातात.

मा

हिती तंत्रज्ञान क्षेत्रात गेल्या काही दशकांमध्ये खूप मोठी प्रगती झाली. जगभरात त्याचा वापर झपाट्याने वाढला. ई-प्रशासनाच्या उपक्रमांचा वापर वाढल्याने सरकारसमोर अनेक आव्हाने तसेच संधी निर्माण झाल्या. महाराष्ट्र सरकारने या क्षेत्रात पथदर्शक काम करून, ही संधी स्वीकारलीच नाही तर सर्वांगीण दूरदृष्टी आणि त्यासोबत प्रभावी ई-प्रशासन आराखडा तयार करून या आव्हानांवर मात केली. यामुळे अनेक नागरिककेंद्रित ई-प्रशासन उपक्रम नियमितपणे देणे शक्य झाले.

ई-प्रशासन म्हणजे नेमके काय?

लोकशाही व्यवस्थेमध्ये लोकांनी निवडून दिलेल्या प्रतिनिधींचा गट सरकार स्थापन करते. हे सरकार देशातील नागरिकांच्या वतीने कायदे तयार करून त्याची अंमलबजावणी करते.

प्रशासनाद्वारे काम करताना या निवडून आलेल्या लोकप्रतिनिधींना त्यांच्या प्रदेशातील नागरिकांची मते आणि समस्या जाणून

घेण्यासाठी संवाद साधावा लागतो, जेणेकरून कायदे करताना व त्यांची अंमलबजावणी करताना त्याचा योग्य वापर करता येईल. ई-प्रशासनाचे मूळ स्वरूप म्हणजे फोन किंवा ई-मेलसारख्या माहिती व दळणवळण तंत्रज्ञान साधनांचा वापर करून ही गरज पूर्ण करणे हे आहे. त्याशिवाय नागरिकांना सेवा मिळवण्यासाठी किंवा माहिती घेण्यासाठी सरकारशी संवाद साधावा लागतो. ई-प्रशासनाच्या भाषेत सांगायचे तर इंटरनेट किंवा मोबाइल तंत्रज्ञान उदाहरणार्थ सोशल मीडिया ॲप्लिकेशन, डिस्कशन बोर्ड, ब्लॉग, मोबाइल ॲप्स इत्यादींद्वारे इन्फर्मेशन-कम्युनिकेशन टेक्नॉलॉजी-आयसीटी (माहिती व दळणवळण तंत्रज्ञान) क्षमतांचा प्रभावीपणे वापर करता येतो. यामुळे सार्वजनिक प्रशासन व नागरिकांना एकमेकांना सहकार्य करता येते, सार्वजनिक सहभाग

वाढतो, नागरिकांचा सार्वजनिक प्रशासनाशी आणि एकमेकांशी संवाद वाढतो. यामुळे प्रशासन अधिक कार्यक्षम आणि प्रभावी होते, वेळ आणि खर्च वाचतो व नागरिक पूर्णपणे समाधानी होतो.

महाराष्ट्रामध्ये ई-प्रशासन

महाराष्ट्र सरकारला जगभरातील तंत्रज्ञानातील अद्ययावत घडामोडी, कल आणि त्यांच्या परिणामाचे निरीक्षण केल्यानंतर असा ठाम विश्वास वाटतो, की माहिती आणि दळणवळण तंत्रज्ञानामध्ये; राज्याच्या सध्याच्या औद्योगिक क्षमतेत, सेवा क्षेत्रात आणि प्रचंड क्षमता असलेल्या कृषी क्षेत्रात परिवर्तन घडवून राज्यामध्ये आधुनिक आर्थिक महासत्ता बनविण्याची मोठी क्षमता आहे. या विश्वासाला धरूनच राज्य सरकारचे ई-प्रशासनाचे उपक्रम चालवण्याचे उद्दिष्ट पुढीलप्रमाणे नमूद करण्यात आले आहे:

माहिती आणि दळणवळण तंत्रज्ञानाद्वारे प्रशासनात परिवर्तन घडवणे आणि नागरिकांचे जीवन समृद्ध करण्यासाठी प्रयत्न केले जातात.

महाराष्ट्रातील ई-प्रशासनाचे मुख्य उद्दिष्ट नागरिकांना सध्या ज्या प्रकारे सेवा दिल्या जात आहेत त्यात सुधारणा करण्याचा प्रयत्न करणे हे नाही, तर त्याद्वारे सध्या सेवा देण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या प्रक्रिया आणि पद्धतींमध्ये पूर्ण परिवर्तन किंवा त्यांची फेररचना करणे अपेक्षित आहे.

ई-प्रशासन योजना

हे उद्दिष्ट प्रत्यक्षात उतरावे यासाठी, राज्य सरकारने योजना तयार केली आहे. या योजनेचे सहा प्रमुख आधारस्तंभ आहेत. राज्य सरकारच्या विभागांना ई-प्रशासन हे लोकांच्या गरजा समजून घेणारे व त्यांना प्रतिसाद देणारे साधन होण्यास मदत करील. यातील प्रत्येक आधारस्तंभ नागरिकांना सेवा देण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या

विरेंद्र सिंह

(संचालक, माहिती तंत्रज्ञान विभाग)

काय आहे हे ई-प्रशासन?

शासनांतर्गत तसेच सरकार व राष्ट्रीय, राज्य, नगरपालिका व स्थानिक पातळ्यांवरील संस्था आणि नागरिक व व्यवसायांदरम्यान माहिती आणि व्यवहाराच्या देवाणघेवाणीची कार्यक्षमता वाढवण्यासाठी ई-प्रशासनाचा उपयोग होतो. कामकाजाची परिणामकारकता आणि पारदर्शकता वाढते. जबाबदारीमध्ये आमूलाग्र बदल होण्यासाठी ई-प्रशासन उपयुक्त ठरते. नागरिकांना माहितीच्या उपलब्धतेद्वारे व वापराद्वारे सक्षम करण्यासाठी, माहिती आणि दळणवळण तंत्रज्ञानाचा वापर केला जातो.

पद्धतींमध्ये आमूलाग्र बदल करण्याचा प्रयत्न करतो. आणि ग्राहकांच्या गरजांवर आधारित सोयीचा, माहिती व दळणवळण तंत्रज्ञानातील नवे कल आणि घडामोडी विचारात घेऊन तयार केलेला, एक पूर्णपणे वेगळा, नवीन सरळ मार्ग देतो. या उद्दिष्टांतर्गत परिवर्तन घडवून आणताना, नावीन्यपूर्णता आणि नागरिकांना सुविधा देण्यासाठी सर्वोत्तम पद्धतींचा अवलंब यावर भर देण्यात आला आहे. नागरिकांच्या समस्या लवकरात लवकर सोडवता याव्यात यासाठी या सर्व उपक्रमांमध्ये वेग हा मुख्य घटक आहे व या सर्वांचा परिणाम म्हणजे पूर्णपणे समाधानी नागरिक.

या योजनेच्या आधारस्तंभात धोरण अथवा कायदेशीर चौकट, क्षमतावृद्धीचा आराखडा, वित्तपुरवठ्याचा आराखडा, संस्थात्मक आराखडा, केंद्रीय ई-प्रशासन सामाईक पायाभूत सुविधा, सामाईक राज्यव्यापी प्रकल्प यांचा समावेश आहे.

धोरण अथवा कायदेशीर चौकटीची स्थापना

कोणताही ई-प्रशासन उपक्रम राबवण्यासाठी धोरण/कायदेविषयक चौकट अत्यावश्यक आहे. ज्यामध्ये बदलत्या काळानुसार आणि तंत्रज्ञानानुसार सुधारणा केली जाईल. आवश्यकतेनुसार राज्य सरकारच्या माहिती तंत्रज्ञान विभागाने ई-प्रशासन धोरण तयार करून भक्कम पाया स्थापित केला आहे. सतत बदलते तंत्रज्ञान व संदर्भानुसार, वेळोवेळी काढण्यात आलेले विविध शासन निर्णय, नियम व निवेदनांद्वारे या धोरणाचे सातत्याने माहिती तंत्रज्ञान विभाग मूल्यमापन व विस्तार करत असतो. राज्याचा महत्त्वाचा व संवेदनशील डाटा सुरक्षित ठेवण्यासाठी नुकतेच एक निवेदन काढले, ज्याद्वारे जीमेल व याहू या देशाबाहेरून चालवल्या जाणाऱ्या (होस्ट केल्या जाणाऱ्या) ईमेल सेवांवर कार्यालयीन पत्रव्यवहारासाठी बंदी घालण्यात आली.

क्षमता वाढवण्याच्या भक्कम आराखड्याचा विकास

ई-प्रशासन राबवण्यासाठी धोरणात्मक व कायदेशीर चौकट प्रस्थापित केल्यानंतर, त्याचे यशस्वीपणे संचालन करण्यासाठी आवश्यक क्षमता असण्याची गरज आहे. ही गरज पूर्ण करण्यासाठी वार्षिक योजनेद्वारे क्षमता वाढवण्यावर संचालनालयाने लक्ष केंद्रित केले आहे. या योजनांमुळे सध्याची क्षमता अधिक परिपक्व होणार आहे, त्यासोबत राज्याच्या भविष्यातील गरजा काय असतील, अलीकडच्या काळातील जागतिक कल आणि अद्ययावत तंत्रज्ञान यांचा विचार करून तयार केल्या जातील.

वार्षिक अर्थसंकल्पाचा भाग म्हणून क्षमता वाढवण्यासाठी काटेकोर योजना माहिती तंत्रज्ञान संचालनालय आखते, ज्याची धोरणात्मक, व्यूहरचनात्मक आणि संचालनात्मक हस्तक्षेप, अशा तीन

आधारस्तंभांद्वारे अंमलबजावणी केली जाते. त्याद्वारे राज्यभरात ई-प्रशासनाचे कार्यक्रम अखंडपणे राबवता येतात.

मुबलक वित्तपुरवठा

प्रभावी प्रशासनामध्ये माहिती व दळणवळण तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यासाठी मोठा भांडवली खर्च होतो. मात्र भविष्यात त्यामुळे मोठी बचत होऊन नागरिक समाधानी होतील. मात्र ई-प्रशासनाचे अनेक उपक्रम निधी नसल्यामुळे सुरुच केले जात नाहीत किंवा त्यांना विलंब होतो. महाराष्ट्र सरकारने या समस्येवर मात करण्यासाठी पुढाकार घेऊन, खात्रीशीरपणे पुरेसा आणि वेळेत निधी मिळेल अशी यंत्रणा तयार केली. सर्व विभागांच्या नियोजित व अनियोजित अर्थसंकल्पाच्या ०.५% रक्कम ई-प्रशासन उपक्रमांसाठी वापरणे बंधनकारक करण्यात आले आहे. राज्यभरातील माहिती तंत्रज्ञान उपक्रमांना निधी पुरवण्यास साहाय्य करण्यासाठी सेतू सोसायटी ही स्वायत्त संस्था तयार करण्यात आली आहे. मोहीम प्रकारच्या

राज्याची ई-क्षमता वाढवण्यासाठी अनेक उपक्रम राबवण्यात येत आहेत. यामध्ये महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान व्हर्च्युअल केंद्र, एनआयएसजीचे ई-प्रशासन कार्यक्रमासाठी (एसटीईपी) विशेष प्रशिक्षण, मुख्य माहिती अधिकारी (सीआयओ) प्रशिक्षण, डीआयटी, महाराष्ट्र सरकार आणि यशदा यांच्यादरम्यान सामंजस्य करार, टेक सेंटर्स, बिनतारी पोलीस चमूसाठी माहितीतंत्रज्ञान सक्षमीकरण कार्यशाळा, सोशल मीडिया प्रशिक्षण, डीआयटी नॅसकॉम (नागरिककेंद्रित ई-प्रशासन कार्यशाळा, व्यावसायिक गोपनीय माहिती (बीआय) यांचा समावेश आहे. राज्य सरकारसोबत विद्यापीठ कार्यशाळा आयोजित करण्यात येत आहेत. यामध्ये इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेंट वा संस्थेच्या विद्यार्थ्यांचा समावेश आहे. डाटा विश्लेषण वेगाने पुढील पातळीपर्यंत नेण्यासाठी प्रयत्न केले जात आहेत. २०१३-१४ च्या क्षमतावृद्धी योजनेनुसार भागधारकांसाठी विविध पातळ्यांवर अनेक प्रशिक्षण व जागरूकता कार्यक्रमांचे यशस्वीपणे आयोजन करण्यात आले आहे.

प्रकल्पांतर्गत भारत सरकार निधी उपलब्ध करून देते. काही विभागांनी तेराव्या वित्त आयोगाचा निधी ई-प्रशासन प्रकल्पांसाठी वापरला. कृषी विभागासारख्या काही विभागांनी राष्ट्रीय कृषी विकास योजना, निधी ई-प्रशासन प्रकल्पांसाठी वापरला. ई-प्रशासन प्रकल्पास वित्त पुरवठ्यासाठी आणि हे प्रकल्प राबवण्यासाठी सार्वजनिक खाजगी भागीदारी पद्धतीस प्रोत्साहन दिले जाते, उदा. स्मार्ट

चालक परवाना, वाहतूक निरीक्षण आणि दंड इत्यादी व्यवहारांवर आधारित नमुना तयार करण्यात आला आहे. यामध्ये ई-जिल्ह्यासह विविध उपक्रमांचा समावेश आहे. काही विभागांनी तेराव्या वित्त आयोगाचा निधी ई-प्रशासन प्रकल्पांसाठी वापरला. (उदाहरणार्थ आरडीडी विभागाची 'संग्राम' योजना.)

संस्थात्मक आराखडा

राज्य सरकारने ई-प्रशासनाच्या महाकाय प्रकल्पांच्या संचालनासाठी प्रभावी प्रशासकीय रचना विकसित केली आहे. इन्फर्मेशन कम्युनिकेशन टेक्नॉलॉजी (आयसीटी) प्रकल्प राबवण्यासाठी लक्षणीय बदल करणे व बदलांचे व्यवस्थापन करणे आवश्यक आहे. त्यासाठी समर्पित व प्रभावी नेतृत्व आवश्यक आहे. हे साध्य करण्यासाठी राज्य सरकारने सक्षम संस्थात्मक आराखडा तयार केला आहे. त्यामध्ये माहिती तंत्रज्ञान संचालनालय सेतू, महाऑनलाइन आणि मराठी संगणनासाठी नैपुण्य केंद्र यांचा समावेश होतो.

माहिती तंत्रज्ञान संचालनालय

माहिती तंत्रज्ञान संचालनालयाची १९९८ साली स्थापना करण्यात

माहिती तंत्रज्ञान संचालनालयाद्वारे ई-प्रशासनाच्या उपक्रमांमध्ये मराठी भाषेच्या वापरास चालना देण्यासाठी प्रगत संगणन विकास केंद्रासोबत नैपुण्य केंद्र (सीओई) स्थापित करण्यात आले आहे. मराठीमध्ये उपलब्ध असलेले शब्दसंग्रह, ई-पुस्तके, ध्वनी पुस्तके आणि संवाद साधणारी पुस्तके, यासारख्या विविध स्रोतांचा ज्ञानसंग्रह तयार करण्यासाठी, सर्वोत्तम पद्धती विकसित केली जात आहे. हे केंद्र मराठी शब्दकोश, प्रमाणभूत शब्दसंग्रह, शब्दकोश आणि संज्ञा संग्रह विकसित करण्यास संचालनालयास मदत करत आहे, या बाबी ई-प्रशासन

ऑप्लिकेशनसाठी वापरता येतील. सीओई यंत्र अनुवाद, ऑनलाइन हस्तलिखित अक्षर ओळख आणि मराठीतील विविध मानकांचे पालन यासारख्या अत्याधुनिक संशोधनासाठी निवंत्रण केंद्र आहे. ते सरकारी कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण देते, उत्पादनांची, सेवांची आणि ऑप्लिकेशनची चाचणी घेते व मापदंड निश्चित करते.

आली. धोरणात्मक आराखडा तयार करणे व राज्यातील ई-प्रशासन कार्यक्रमावर देखरेख करणे आणि राज्य सरकारचे ई-प्रशासनाचे उद्दिष्ट पूर्ण करण्यासाठी आंतरविभागीय समन्वय साधला जाईल याची खात्री करणे या जबाबदाऱ्या या संचालनालयावर आहेत. संचालनालयाच्या मुख्य जबाबदाऱ्या पुढीलप्रमाणे आहेत:

■ क्षमतावृद्धी: ई-प्रशासन उपक्रम राबवण्यासाठी किती क्षमता आवश्यक आहे हे शोधणे व उपक्रमांची पूर्तता करण्यासाठीच्या योजनांचे नियोजन व अंमलबजावणी.

■ प्रमाणीकरण: सरकारी कामाची कार्यक्षमता व परिणामकारता वाढविण्यासाठी धोरणांची व आराखड्यांची अंमलबजावणी करणे, सामाईक ऑप्लिकेशन प्रक्रियांचे प्रमाणीकरण, सुरक्षेचे पालन, आंतरसक्रियता आणि उपलब्धतेचे नियम तयार करणे

■ कार्यक्रम व्यवस्थापन व लेखा: राज्यभरात धोरणे व मानकांना अनुसरून ई-प्रशासन उपक्रमांना मार्गदर्शन करणे व त्यांचे संचालन करणे.

केंद्रीय पायाभूत सुविधा : विविध स्वरूपाच्या राज्यव्यापी केंद्रीय पायाभूत सुविधा तयार करणे, सेवा देणे: अंतर्गत व नागरिककेंद्रित सेवांचे ई-सबलीकरण, निधी व्यवस्थापन: निधीचे स्रोत व त्यांचा वापर याचे व्यवस्थापन

सेतू

सेतू ही महाराष्ट्र सरकारने स्थापन केलेली सोसायटी आहे. तिने सामान्यांवर लक्ष केंद्रित केले आहे. राज्यातील नागरिकांना अधिकाधिक कार्यक्षम, विश्वसनीय, पारदर्शक सेवा एकत्रितपणे आणि सातत्याने देणे हे तिचे उद्दिष्ट आहे. विविध प्रकल्पांची अंमलबजावणी करण्यासाठी राज्याने नियुक्त केलेली ती संस्था आहे. ती दोन पातळ्यांवर स्थापन करण्यात आली आहे. राज्य पातळी व जिल्हा पातळी, ही सोसायटी राज्यभरातील विविध माहिती तंत्रज्ञान प्रकल्पांना निधी पुरवते.

महाऑनलाइन

महाऑनलाइन लिमिटेड ही महाराष्ट्र सरकार आणि टाटा

कन्सल्टन्सी सर्विसेस लि. (टीसीएस) यांच्यातील संयुक्त भागीदारी कंपनी आहे. राज्यव्यापी संकेतस्थळाद्वारे राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये माहिती तंत्रज्ञान आधारित जीटूसी व बीटूसी सेवा प्रमाणित स्वरूपात दिल्या जातील याची खात्री करणे हे त्याचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. यामुळे पारदर्शकता येईल, नागरिकांचा व इतर भागधारकांचा खर्च कमी होईल व त्यांची सोय होईल. महाराष्ट्र सरकार व इतर सरकारी संस्था/ महापालिकांना संकेतस्थळ विकसित करणे, ऑप्लिकेशन विकसित करणे, पेमेंट गेटवे, एसएमएस गेटवे, ई-मेल सर्व्हर, एमएस लिंक, प्रमाणीकरणासाठी यूआयडी एकत्रीकरण, जीआयएस नकाशा, व्यावसायिक गोपनीय माहिती (बीआय) सेवा यासारख्या विविध प्रकारच्या सेवा महाऑनलाइन देते. महाराष्ट्रातील ई-प्रशासनामध्ये क्षमतावृद्धीच्या उपक्रमांमध्ये ही सेवा सक्रियपणे सहभागी आहे.

केंद्रीय ई-प्रशासन सामाईक पायाभूत सुविधा

महाराष्ट्र सरकारने केंद्रीय ई-प्रशासन पायाभूत सुविधा विकसित केली आहे. डाटा केंद्र, सामाईक सेवा केंद्रे आणि राज्यव्यापी क्षेत्रीय जाळे इत्यादींसारख्या राज्यातील बहुतांश ई-प्रशासन प्रकल्पांसाठी सामाईक आहे. राज्याचे विभाग त्यांचे प्रकल्प यशस्वीपणे राबवण्यासाठी या सामायिक पायाभूत सुविधेचा वापर करतात. याद्वारे प्रकल्पाच्या मुख्य कार्यात्मक भागावर लक्ष केंद्रित केले जाते.

सामाईक राज्यव्यापी प्रकल्पांचा विकास

संचालनालयाने बहुतांश विभागांसाठी सामाईक ऑप्लिकेशन विकसित करण्यासाठी कसून पुढाकार घेतला. यामुळे प्रत्येक विभाग/संस्थेने स्वतःचे सॉफ्टवेअर तयार करण्यापेक्षा सामायिक ऑप्लिकेशनद्वारे प्रमाणीकरण व साहचर्य निर्माण झाले आहे. अशा ऑप्लिकेशनमध्ये ई-निविदा, ई-कार्यालय, एसएमएस गेटवे, पेमेंट गेटवे इत्यादींचा समावेश आहे. या सर्व उपक्रमांमुळे ई-प्रशासनाबाबत महाराष्ट्राने देशात आघाडी मिळवली आहे.

करदात्यांना सुविधा, उत्पन्नात वाढ

महाराष्ट्र विक्रीकर विभाग हा महाराष्ट्र सरकारचा महसूल मिळवणारा महत्त्वाचा विभाग आहे. विभागाने २००७-०८ पासून दरवर्षी ३०,००० कोटी रुपयांपेक्षा अधिक महसूल गोळा केला आहे. विभागाने २००९-१० या वर्षात ३६,९३७ कोटी रुपये महसूल गोळा केला. २०१०-११ साठीचे उद्दिष्ट ४०,७३७.९८ कोटी रुपये गोळा करण्याचे असताना या कालावधीत ४७,३०२ कोटी रुपये कर गोळा करण्यात आला आहे.

मूल्यवर्धित कर (व्हॅट), केंद्रीय विक्री कर (सीएसटी), व्यवसाय कर (पीटी), ऊस खरेदी कर (एसजीपीटी), चैनीच्या वस्तुंवरील कर व मोटर स्पिरिट कराची देखरेख करणे व गोळा करणे हे विभागाचे मुख्य काम आहे. विक्रीकरण विभागाने करदात्यांना विविध सेवा गतिमानतेने देण्यासाठी व व्यवहार अधिकाधिक पारदर्शक करण्यासाठी विभागामध्ये माहिती तंत्रज्ञानाचा अधिकाधिक वापर सुरू केला आहे. त्याद्वारे हा विभाग स्वयंचलनाची विविध उद्दिष्टे साध्य करित आहे.

स्वयंचलनाची उद्दिष्टे

■ कधीही, कुठेही सेवा याद्वारे सरकारच्या सेवा नागरिकांच्या दाराजवळ आणणे. ■ पद्धती सोप्या व सुरळीत करणे. ■ फारशा महत्त्वाच्या नसलेल्या, मोठ्या व नेहमीच्या प्रक्रिया कमी करणे. ■ मुख्य कामांवर लक्ष केंद्रित करणे. ■ बाह्य डाटा स्रोताद्वारे डाटा विश्लेषण. ■ प्रभावी निर्णय साहाय्यक यंत्रणा तयार करणे.

विक्रीकर विभागात २००४ पूर्वी सर्व कामे हाताने केली जायची. प्रत्येक करदात्याचे दरवर्षी करनिर्धारण बंधनकारक होते. विक्रेता व अधिकाऱ्यादरम्यान घेत नात्यावर भर होता. एक अधिकारी त्याच्या भौगोलिक अधिकारक्षेत्रात येणाऱ्या करनिर्धारणाच्या सर्व कामांसाठी जबाबदार होता. करदात्यांना सेवा देण्याची संकल्पना अस्तित्वात नव्हती. एखाद्या अधिकाऱ्याला एखाद्या विक्रेत्याच्या नोंदी विशेषतः दुसऱ्या ठिकाणाहून प्रत्यक्ष पाहायच्या असतील तर अतिशय किचकट होते. याचे प्रशासन अतिशय मेहनतीचे व वेळखाऊ होते. विविध अहवाल तयार केले जायचे, एकत्र केले जायचे व पुन्हा हाताने एकत्र केले जायचे. अहवाल वेळच्या वेळी मिळणे शक्य नव्हते. करदात्यांना विवरणपत्र भरण्यासाठी व कर देण्यासाठी रांगेत उभे राहावे लागायचे. त्यांना नोंदणी, करनिर्धारण, वैधानिक घोषणा, नोंदणी प्रमाणपत्रात सुधारणा इत्यादी प्रत्येक कारणासाठी विभागात खेपा माराव्या लागत. या विभागाचे काम दिवसेंदिवस वाढत आहे. त्यामुळे विभागाच्या कामाचे व्यवस्थापन करण्यासाठी माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करणे आवश्यक असल्याचे वादू लागले. त्यामुळे माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करून विभागात विविध ई-सेवा सुरू करण्यात आल्या. त्यामुळे करदात्यांना विविध सुविधा मिळण्यासोबतच विक्रीकर उत्पन्नातही वाढ झाली आहे.

डॉ. नितीन करीर (विक्रीकर आयुक्त)

स्वयंचलनाचा इतिहास

विभागास स्वयंचलनाचा दशकभराचा इतिहास आहे. संगणकीकरणाची संकल्पना आर्थिक वर्ष १९९८-९९ मध्ये मांडण्यात आली. प्रारंभिक अभ्यासानुसार खाजगी संस्थांच्या सहकार्याने २००१ मध्ये ॲप्लिकेशन संगणक प्रणाली विकासास सुरुवात झाली. प्रकल्पाची अंमलबजावणी करण्यासाठी आयआयटी, मुंबईचे डॉ. पाठक यांच्या अध्यक्षतेखाली तांत्रिक समिती स्थापन करण्यात आली.

आयटी पायाभूत सुविधा तयार करण्याचे काम बांधा, मालकी, संचालन व नूतनीकरण तत्वावर बाहेर देण्यात आले. महाविकास ॲप्लिकेशन त्रिस्तरीय असून त्याची रचना केंद्रीय आहे. त्याची मुख्य यंत्रणा मुंबईमध्ये आहे.

राज्यभरातील ४९ ठिकाणांहून वॅन-वाईड नेटवर्क एरिया (डब्ल्यूएएन) या यंत्रणेच्या साहाय्याने वापरले जाते. याची अंमलबजावणी एप्रिल २००७ साली सुरू झाली.

करदात्यांना ई-सेवा विभागाने

www.mahavat.gov.in या संकेत स्थळाद्वारे विक्रेत्यांना विविध ई-सेवा देता याव्यात म्हणून एक सुविधा विकसित केली आहे. या सेवा टप्प्याटप्प्याने देण्यात आल्या आहेत. ई-सेवांचे अर्ज व प्रक्रिया निश्चित करण्यामध्ये करदात्यांच्या प्रतिनिधींचाही सहभाग होता. सेवांची अंमलबजावणी टप्प्याटप्प्याने करण्यात

आली आहे. ग्रामीण भागामध्ये एमकेसीएल केंद्रे व सायबर कॅफेला करदात्यांची ई-नावनोंदणी करण्यासाठी अधिकृत करण्यात आले होते. ई-सेवा घेताना विक्रेत्यांना येणाऱ्या अडचणी सोडविण्यासाठी विभागाच्या सर्व ठिकाणी मदतकक्ष तयार करण्यात आले आहेत.

दिल्या जाणाऱ्या विविध ई-सेवा पुढीलप्रमाणे आहेत:

● ई-नोंदणी ● ई-नावनोंदणी ● ई-विवरणपत्र ● ई-भरणा ● ई-परतावा अर्ज ● ई- ७०४ ● सीएसटी घोषित करण्यासाठी ई-अर्ज ● विक्रेत्यांसाठी ई-मेल/मोठ्या संख्येने एसएमएस सेवा
ई-विवरणपत्र

महाराष्ट्र मूल्यवर्धित कर कायदा, २००२च्या कलम २० नुसार प्रत्येक नोंदणीकृत विक्रेता विनिर्दिष्ट केलेल्या अर्जात, तारखेपर्यंत, कालावधीत व प्राधिकरणास अचूक, संपूर्ण व स्वतःशी सुसंगत विवरणपत्र भरेल. विविध वर्गातील विक्रेत्यांसाठी विविध प्रकारच्या विवरणपत्रांची शिफारस केली जाऊ शकते.

स्वयंचलनापूर्वी

विक्रेत्यास विनिर्दिष्ट वेळा विवरणपत्र भरावे लागत असे.

विक्रेत्यास विवरणपत्र करून बँकेत कर जमा करावा लागतो व विक्री कर कार्यालयात विवरणपत्र भरावे लागायचे.

विवरणपत्र भरताना कार्यालयात नेहमीच गर्दी असल्याने विक्रेत्याला संपूर्ण दिवस घालवावा लागत असे.

स्वयंचलनानंतर

प्रक्रिया सोपी व सहज करण्यात आली आहे.

विक्रेत्याला संकेतस्थळावरून डाऊनलोड करावे लागते.

विवरणपत्र भरून, ते वैध करून अपलोड करावे लागते. विवरणपत्र भरण्यासाठी काही मिनिटे लागतात.

ई-विवरणपत्राचे फायदे विभागास

■ केवळ अचूक व पूर्ण भरलेली विवरणपत्रे स्वीकारली जातात. ■ कोणत्या विक्रेत्यांनी विवरणपत्र भरले आहे व कोण थकबाकीदार आहे हे सहज शोधता येते. ■ नोंद व डाटाबेसची देखभाल सहजपणे करता येते. ■ विक्रेत्याच्या विवरणपत्राची सक्रियपणे तपासणी करता येते. ■ महसुलाची खात्री. ■ मानवी मध्यस्थाची गरज नाही.

विक्रेत्यांना फायदे

■ कधीही व कुठूनही ई-विवरणपत्र भरता येते. ■ कागदी प्रती आवश्यक नसतात. ■ अचूक व पूर्ण विवरणपत्र. ■ हिशेबाची चूक होत नाही. ■ कार्यालयात जावे लागत नाही. ■ सरकारसाठी पारदर्शकता साध्य झाली.

ई-भरणा

विक्रीकर विभागामध्ये ई-भरणा करण्याची सुविधा फेब्रुवारी २०१० मध्ये सर्वप्रथम स्वेच्छेने सुरु झाली. त्यास महाराष्ट्रातून मोठा प्रतिसाद मिळाला. त्यामुळे ही सुविधा १ जून २०१० पासून मासिक विक्रेत्यांना व १ ऑक्टोबर २०१० पासून त्रैमासिक विक्रेत्यांना बंधनकारक करण्यात आली. १ एप्रिल २०११ पासून ती सहामाही

विक्रेत्यांनादेखील बंधनकारक करण्यात आली. म्हणूनच व्हॅट व सीएसटी अंतर्गत येणाऱ्या सर्व विक्रेत्यांचा या सुविधेत समावेश आहे.

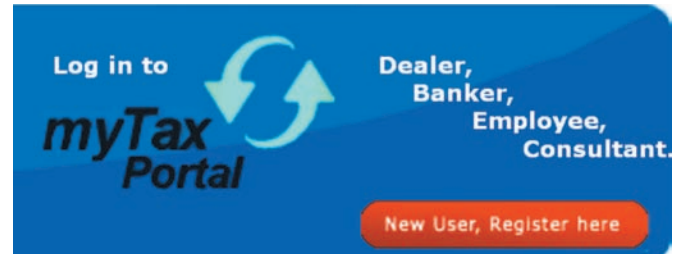
ई-भरणा दोन पद्धतींनी केला जातो- ■ विभागाच्या संकेतस्थळाद्वारे. ■ अधिकृत बँकांच्या संकेतस्थळाद्वारे. ■ आता जवळपास २१ बँका या सुविधेतर्गत अधिकृत आहेत.

स्वयंचलनाच्या परिणामाची तुलना खाली करण्यात आली आहे.

स्वयंचलनापूर्वी - ■ विक्रेत्याला त्याचा कर बँकेत भरावा लागायचा. ■ बँकेमध्ये सामान्यपणे लांब रांग असते व त्याचा संपूर्ण दिवस वाया जायचा. ■ चलानाद्वारे बँकेमध्ये कर मिळाल्यानंतर, जी त्यांची मुख्य शाखा आहे. ती मुख्य शाखा तो आरबीआयकडे पाठवायची. आरबीआय तो विभागाकडे पाठवत असे. ■ विभाग त्यानंतर त्याचे वर्गीकरण करून संबंधित अधिकाऱ्यांना ते पाठवत असे. ■ संपूर्ण प्रक्रियेला १ ते ३ महिने लागायचे. त्यानंतर विक्रेत्याची करस्थिती निश्चित केली जायची.

स्वयंचलनानंतर - ■ विक्रेता विभागाच्या संकेतस्थळाला किंवा बँकेच्या संकेतस्थळाला भेट देतो. ■ तो नेट बँकिंगद्वारे कर भरतो व पोचपावती तयार होते. ■ भरणा इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने कोषागार/विभागाकडे पाठवला जातो. ■ या प्रक्रियेला २४ तासांपेक्षा अधिक काळ लागत नाही.

ही सुविधा सहामाही विक्रेत्यांसाठी बंधनकारक करण्यापूर्वीदेखील, जवळपास ७२,००० विक्रेत्यांनी ईभरणाद्वारे त्यांचा कर भरला आहे. महाराष्ट्रामध्ये जवळपास ४,७५,००० सहामाही विक्रेते आहेत. लहान सहामाही विक्रेत्यांची संगणक निरक्षरता विचारत घेऊन रिझर्व्ह बँकेने विक्रेता ई-भरणा करण्यासाठी आल्यास, त्याला सर्वतोपरी मदत करण्याच्या सूचना बँकांना दिल्या आहेत. ज्या विक्रेत्यांचे वरील अधिकृत बँकांमध्ये नेट बँकिंग खाते नाही ते आयडीबीआय व कॉर्पोरेशन बँकेत आरटीजीएस (रिअल टाईम ग्रॉस सेटलमेंट) व एनईएफटी (नॅशनल इलेक्ट्रॉनिक फंड ट्रान्सफरद्वारे)

कर भरू शकतात.

ई-भरणाचे फायदे

विभागास- ■ महसूल अतिशय वेगाने मिळतो ■ विक्रेत्याची कर भरण्याबाबतची स्थिती लवकर निश्चित होते. ■ वसुलीची कारवाई व इतर प्रक्रिया वेळेत सुरु करता येतात.

विक्रेत्यास- ■ बँकेत थांबावे लागत नाही ■ कागदपत्रे नाहीत ■ रोख हाताळावी लागत नाही ■ मानवी मध्यस्थ नाही ■ वेळ व पैसा वाचतो ■ तत्काळ पावती तयार होते.

सरकारला - ■ आधी सार्वजनिक पैसा यंत्रणेमध्ये अडकून राहायचा. आता तो एका दिवसात मोकळा होतो. ■ सरकारला सहजपणे करवसुलीची स्थिती जाणून घेता येते. ■ सरकारला किती रोख आहे याचा सहजपणे अंदाज बांधता येतो.

ई-७०४

४० लाख रुपयांपेक्षा (आता ६० लाख) अधिक वार्षिक उलाढाल असलेल्या प्रत्येक विक्रेत्याला ई-७०४ म्हणजे लेखा अहवाल भरावा लागतो. या अहवालामध्ये जवळपास १६ जोडपत्रांचा समावेश असतो.

पुढील तुलनेतून स्वयंचलनाचा परिणाम दाखविण्यात आला आहे

स्वयंचलनापूर्वी- ■

स्वयंचलनापूर्वी लेखा अहवाल तयार करणे व तो भरणे एक किचकट काम होते. त्यामध्ये ४० पाने व जोडपत्रे असल्याने तो तयार करणे अतिशय अवघड काम होते.

■ अधिकाऱ्यासाठी प्रत्येक अहवाल पाहणे, त्यात काही दुरुस्ती आवश्यक आहेत का हे तपासणे अवघड होते.

स्वयंचलनानंतर - ■ आता हा अहवाल ऑनलाईन करण्यात

आला आहे. फाइल एक्सेल फॉर्मॅटमध्ये डाउनलोड केली जाते. शिट्स एकमेकांशी संलग्न असतात व वैधीकरणही करून दिले जाते, जर तो अचूक असेल तर अपलोड केला जातो व पोचपावती तयार केली जाते. ■ वैधीकरण देण्यात आल्याने तो बिनचूक दस्तऐवज आहे

ई-७०४ चे फायदे

विभागास - ■ इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने भरला जाऊ लागल्याने, ७०४ लेखा अहवाल घेणे, व्यवस्थित ठेवणे व त्याचे विश्लेषण करण्याचे किचकट काम सोपे झाले आहे. ■ डाटा व्यवस्थित ठेवणे सोपे झाले आहे. ■ हा डाटा विश्लेषणासाठी, इतर अहवालांसोबत, डाटासोबत तुलना करण्यासाठी वापरता येतो व उपयोगी अहवाल तयार केले जातात व निष्कर्ष काढले जातात. ■ कागदरहित कार्यालय. ■ पडताळून पाहण्यासाठी उपयोगी.

विक्रेत्यास- ■ लेखा अहवाल भरण्यासाठी विभागास भेट द्यावी लागत नाही/म्हणूनच बराच वेळ वाचतो. ■ बिनचूक दस्तऐवज अपलोड केला जातो. म्हणूनच कमी हरकती /प्रश्न उपस्थित होतात.

सरकारला- ■ हा डाटा इतर विभागांनाही वापरता येतो. ■ विक्रेते व त्यांच्या व्यवसायांचा डाटाबेस तयार होतो.

करदात्यांना फायदा

■ सीएसटी अर्ज मिळवण्यासाठी विक्रीकर कार्यालयात यावे लागत नाही व त्यामुळे पैसे आणि वेळ वाचतो

■ त्यांच्या कार्यालयात/घरी बसून ई-विवरणपत्र, ई-परतावा अर्ज, ई लेखा अहवाल, ई-नोंदणीसाठी अर्ज अपलोड करू शकतो

■ तो भरत असलेला डाटा अचूक आहे का हे समजते कारण या ई - सुविधांमध्ये वैधीकरणाच्या पुरेशा सोयी असतात, यामुळे वेळ, पैसा व मेहनत

वाचते आणि त्याला पूर्णपणे त्याच्या व्यावसायिक कामांवर लक्ष केंद्रित करता येते.

विक्रीकर विभागाला फायदे

■ प्रशासकीय कार्यक्षमता, जबाबदारी व पारदर्शकता वाढली आहे. ■ ई-प्रशासनाची पोहोच व भौगोलिक व्याप्ती वाढली आहे ■ अंकगणितीय सातत्य तपासण्याचे दैनंदिन व कंटाळवाणे काम भूतकाळात जमा झाले आहे ■ गेल्या २ वर्षांपासून इलेक्ट्रॉनिक विवरणपत्रांनी पुढील बाबींसाठी सातत्यपूर्ण अंकगणितीय डाटा दिला आहे. ■ या अधिकृत व विश्वसनीय माहितीच्या विश्लेषणासाठी व अचूक डाटा हे विभागीय हस्तक्षेपासाठी उत्तम साधन झाले आहे. ■ ई-लेखा अहवालांमधील डाटामुळे या क्षेत्रातील तज्ज्ञांद्वारे विवरणपत्राच्या डाटाची पडताळणी करता येते. ■ इलेक्ट्रॉनिक डाटावर प्रक्रिया करून वापरण्यायोग्य माहितीत रूपांतरित करता येत

असल्याने अधिकाऱ्यांच्या क्षमतेचा हुशारीने वापर होतो. ■ विवरणपत्र थकबाकीदारांना अचूकपणे ओळखणे शक्य झाले आहे. ■ काही नवीन तंत्रज्ञान असेल तर विक्रेता त्याचा वापर करू शकतो. ■ एकत्रित केंद्रीय महाविकास ॲप्लिकेशनमुळे पुढील प्रचंड काम एकत्रित करणे व त्याचे व्यवस्थापन करण्यास मदत झाली आहे. ■ पालन न करणाऱ्यांसाठी व त्रुटींचे ज्ञापन देण्यासाठी, अभिनिर्धारण, मोठ्या प्रमाणात पूर्वसूचना व आदेश तयार करणे. ■ डीएसएससाठी स्थिर एमआयएसमुळे माहितीची विश्वसनीयता वाढली व अचूक औपचारिक कामगिरी मूल्यमापनात मदत झाली.

भविष्यातील योजना

कर प्रशासन अधिक पारदर्शक व कार्यक्षम बनविण्यासाठी विभागाने विविध प्रगत आयटी उपक्रम नियोजित केले आहेत:

१) **डाटा भांडार व व्यवसायिक बुद्धिमत्ता साधने** : विभागाला ई-सेवांद्वारे मोठ्या प्रमाणात इलेक्ट्रॉनिक डाटा मिळत आहे. हा डाटा अतिशय उपयोगी आहे. मात्र तो व्यवस्थितपणे साठवणे व बुद्धिमान साधनांद्वारे त्याचे विश्लेषण करणे आवश्यक आहे. याद्वारे इच्छित परिणाम मिळतील.

२) **विविध महसूल संस्थांदरम्यान प्रायोगिक डाटा आदानप्रदान यंत्रणा** : कोणते विक्रेते धोकादायक आहेत हे निश्चित करण्यासाठी सीमाशुल्क, केंद्रीय अबकारी, आयकर, राज्य अबकारी इत्यादी विविध महसूल संस्थांदरम्यान माहितीची देवाणघेवाण अतिशय उपयोगी ठरेल. यामुळे कर चुकवेगिरी करणारे शोधता येतील व कर वसूल करण्यासाठी योग्य वेळी कारवाई करता येईल.

३) **परतावा भरण्याचे ईसीएस** : करदात्यांना ईसीएसद्वारे परतावा देण्याची योजना आहे. यामुळे परतावा देण्याची यंत्रणा अधिक पारदर्शक व कार्यक्षम होईल.

(पान ४२ वर)

पिं

परी-चिंचवड उद्योगनगरी 'मेट्रो सिटी'च्या दिशेने झेप घेत आहे. महापालिकेकडून उपलब्ध करून दिल्या जाणाऱ्या सोई-सुविधांमुळे पिंपरी-चिंचवड ही केवळ औद्योगिकनगरी न राहता जागतिक दर्जाची 'आधुनिक'नगरी झाली आहे. त्यात मोलाचा वाटा आहे तो महानगरपालिकेने केलेल्या 'ई-गव्हर्नन्स'च्या यशस्वी अंमलबजावणीचा !

'एनएमएमपी' ठरला वरदान

जवाहरलाल नेहरू राष्ट्रीय नागरी पुनर्निमाण (JNNURM) अंतर्गत नॅशनल मिशन मोड (National Mission Mode Project

(NMMP) प्रोजेक्टच्या महापालिकांमधील ई-गव्हर्नन्स (E-Governance in Municipalities) प्रकल्पात पिंपरी-चिंचवड शहराची निवड करण्यात आली. हा प्रकल्प केंद्र शासनाच्या

नगरविकास विभागाच्या वतीने राबवण्यात येत आहे. त्यासाठी केंद्र शासनाने ९ कोटी २४ लाख रुपयांचा प्रकल्प मंजूर केला. या

प्रकल्पासाठी केंद्र सरकार, राज्य सरकार व महापालिका यांच्यात सामंजस्य करार झाला. या प्रकल्पांतर्गत प्रशासकीय सुधारणा व नागरी सुविधांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी प्राधान्य देण्यात आले. त्यानुसार महापालिकेच्या ४० विभागांची संगणक प्रणाली विकसित करण्यात

आली. याकरिता अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून सर्वांना उपयुक्त ठरेल अशा तंत्रज्ञान आणि एकात्मिक माहिती प्रणालीचा (ओपन सोर्स टेक्नॉलॉजी व युनिक डेटाबेससह इंटीग्रेटेड सोल्युशन्स) वापर केला आहे. महापालिकेतील विभागप्रमुखांशी चर्चा करून त्या विभागाच्या

पिंपरी चिंचवड महानगरपालिका

System of
Assisting
Residents
And
Tourists through
Helpline
Information
SARATHI

लोकसेवेसाठी,
गतिमान प्रशासनासाठी

कामकाजाच्या गरजा आणि सूचनांचा विचार करून ही संगणकप्रणाली विकसित करण्यात आली. तिचा वापर करण्यासाठी संबंधित विभागाचे अधिकारी व कर्मचारी यांना प्रशिक्षण देण्यात आले. संगणक प्रणालीच्या सुरक्षिततेच्या दृष्टीने त्रयस्थ संस्थेमार्फत तांत्रिक तपासणी करण्यात आली.

ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पांतर्गत विकसित संगणक प्रणाली

● जन्म व मृत्यू नोंद ● करसंकलन ● पाणीपट्टी ● मध्यवर्ती तक्रार निवारण ● बांधकाम परवानगी ● ई-निविदा ● प्रकल्प व्यवस्थापन (Dashboard) ● आरोग्य कार्यक्रम व्यवस्थापन ● परवाना व्यवस्थापन ● घनकचरा व्यवस्थापन ● लेखाविषयक कामकाज (ट्रिनोद लेखापद्धती) ● कर्मचारी व्यवस्थापन प्रणाली इत्यादी १२ अनिवार्य प्रणाली व इतर २८ विभागांसाठी एकात्मिक कार्यपद्धतीचा वापर करून संगणक प्रणाली विकसित करण्यात आल्या. तत्कालीन आयुक्त आशिष शर्मा यांच्या मार्गदर्शनाखाली मे २००९ मध्ये या प्रकल्पाची अंमलबजावणी सुरू करण्यात आली. त्यानंतरचे आयुक्त डॉ. श्रीकर परदेशी यांच्या कारकिर्दीत मार्च २०१३ मध्ये ई-गव्हर्नन्स प्रणाली पूर्णत्वाला नेण्यात आली. या संपूर्ण प्रक्रियेत महापालिकेचे संगणक अधिकारी नीलकंठ पोमण व त्यांच्या सहकाऱ्यांनी मोलाची कामगिरी बजावली.

हायटेक प्रशासन

या महापालिकेने विविध ई-सुविधा उपलब्ध करून दिल्या आहेत. बांधकाम परवानगीसाठी अर्ज दाखल करण्यापासून परवानगी मिळण्याची सर्व प्रक्रिया तसेच नगररचना विभागाकडील झोन दाखला/पार्ट प्लॅन नागरिकांना ऑनलाइन उपलब्ध करून दिले आहेत. डिजिटल स्वाक्षंकित जन्म-मृत्यू दाखले ऑनलाइन पद्धतीने देण्यात येतात. स्थानिक संस्था कर (एलबीटी) ऑनलाइन भरण्याची सोय उपलब्ध आहे. ई-निविदाबाबतची अर्ज विक्रीपासून ते कामकाजाचे आदेश प्राप्त होईपर्यंतची प्रक्रिया तसेच बँडमिंटन हॉल व लॉन टेनिस कोर्टचे बुकिंग ऑनलाइन पद्धतीने तसेच नेट बँकिंगचा अथवा क्रेडिट कार्डचा वापर करून करता येते. नागरी सुविधाविषयक तक्रारींचीही 'ऑनलाइन' सोडवणूक करण्यात येते. 'हेल्थकार्ड योजने'मुळे यशवंतराव चव्हाण स्मृती रुग्णालयाचे कामकाज कागदविरहित झाले आहे. भौगोलिक सूचना प्रणाली (जीआयएस) प्रकल्पांतर्गत महापालिकेच्या एकूण १७७ चौरस किलोमीटर क्षेत्राचे 'क्रिक बर्ड सॅटेलाइट इमेज' घेण्यात आले आहे. सिटी सर्व्हेचे २५०० नकाशे 'डिजिटाइज्ड' करून वापरण्यात आले आहेत. भूमिगत करण्यात आलेल्या जलवाहिनी, मलनिसारण नलिका, केबल्स इत्यादींचे जाळे तसेच नागरिकांसाठी स्थलदर्शक नकाशे, दिशादर्शक फलक, महापालिकेच्या मालकीच्या मिळकती, रुग्णालये, दवाखाने, पोलीस ठाणे आदींबाबतची माहिती भौगोलिक सूचना प्रणालीद्वारे देण्याचे प्रस्तावित आहे.

ई-टॅडरिंगमुळे कोट्यवधींची बचत

सर्व निविदा ई-निविदा प्रणालीद्वारे ठेकेदार कोणत्याही ठिकाणावरून ऑनलाइन सादर करू शकतात. त्यासाठी महापालिका कार्यालयात येण्याची आवश्यकता नाही. या पद्धतीचा स्वीकार करण्यापूर्वी प्राप्त होणाऱ्या निविदा अंदाजपत्रकीय दरांपेक्षा १० ते १५ टक्के

वेबपोर्टल

महापालिकेने स्वतंत्र वेबपोर्टल www.pcmcindia.gov.in तयार केले आहे. त्याद्वारे महापालिकेची संपूर्ण माहिती, इतिहास, नागरिकांना उपलब्ध करून देण्यात येत असलेल्या सेवा-सुविधांची माहिती तसेच विविध विभागांच्या कामकाजासाठी नागरिकांना आवश्यक असणारे अर्ज, निविदा आदी कोणत्याही ठिकाणी डाऊनलोड करण्याची सुविधा उपलब्ध करून दिली आहे. त्यासाठी महापालिका कार्यालयात येण्याची गरज उरलेली नाही. मागासवर्गीय कल्याणकारी योजना, महिला-बालकल्याण योजना आदींबाबत परिपूर्ण माहिती नागरिकांना एका क्लिकवर उपलब्ध आहे. महापालिकेचे सर्व पदाधिकारी, अधिकारी व नगरसेवक तसेच सर्व समित्या आणि विभागांची माहिती या वेबपोर्टलवर उपलब्ध आहे. त्यावर नागरिक त्या तक्रारी नोंदवू शकतात तसेच महापालिकेस सूचनाही करू शकतात. या तक्रारींचे निराकरण करण्याची व्यवस्था प्रशासनाने केली आहे. या वेबपोर्टलवर शहरातील २४ तास सेवा देणारी औषधांची दुकाने, रेल्वे व एसटी बसचे वेळापत्रक, रक्तपेढ्या, बँका, एटीएम सेंटर, उद्याने, शासकीय कार्यालये, शाळा, महाविद्यालये, रुग्णालये, नेत्रपेढी, हार्ट ब्रिगेड यांची महत्त्वपूर्ण माहितीही उपलब्ध आहे. केंद्रशासनाचा माहितीचा अधिकार कायदा २००५ व सार्वजनिक प्रकटीकरण अधिनियम यांच्या तरतुदीनुसार आवश्यक ती माहिती नागरिकांना उपलब्ध होते.

महापालिकेने सध्या पाच नागरी सुविधा केंद्रांमार्फत महापालिकेच्या ११८ सेवा नागरिकांना उपलब्ध करून दिल्या आहेत. महापालिकेव्यतिरिक्त जिल्हाधिकारी कार्यालय व इतर शासकीय कार्यालयातील सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी मार्च २०१४ पर्यंत नागरी सुविधा केंद्रांची संख्या ५ वरून २५ वर आणि सप्टेंबर २०१४ पर्यंत एकूण ६४ निवडणूक प्रभागात प्रत्येकी एक याप्रमाणे ६४ करण्याचे नियोजन आहे.

वेबपोर्टलचे उद्घाटन करताना उपमुख्यमंत्री अजित पवार.

जास्त दराच्या असायच्या. आता अंदाजपत्रकीय दरांपेक्षा १५ ते २० टक्के कमी दराच्या निविदा येत आहेत. त्यामुळे महापालिकेला मोठ्या प्रमाणात आर्थिक फायदा झाला आहे.

प्रकल्प व्यवस्थापन प्रणालीद्वारे (डॅशबोर्ड) अंदाजपत्रकीय तस्तुदींचे 'ऑनलाइन' नियंत्रण केले जाते. या प्रणालीद्वारे कामाचे अंदाजपत्रक तयार करणे, कामकाजाचे व्यवस्थापन व नियंत्रण आदी कामे चालतात. लेखा विभागाचे संगणकीकरण करण्यात आले असून नागरिकांकडून पैसे स्वीकारणे व त्याबाबतची पावती देणे इ. कामकाजापासून, कॅशबुकपर्यंतची सर्व कामे संगणकीकृत करण्यात आली आहेत. महापालिका कर्मचारी मासिक पगारबिलांबाबतच्या कामकाजाचे विवरणपत्रांसह संगणकीकरण करण्यात आले आहे. सर्वसामान्य करदात्यांपासून ते महापालिका कर्मचाऱ्यांपर्यंत सर्व घटकांकरिता ई-गव्हर्नन्सचा प्रभावी वापर करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

पाणी पुरवठा नियंत्रण व नियोजन

स्काडा या संगणक प्रणालीचा वापर करून महापालिकेने नदीतून उपसा होणारे पाणी, प्रक्रिया होणारे पाणी, प्रत्यक्ष वितरणासाठी पाठवले जाणारे पाणी आणि नागरिकांना प्रत्यक्ष मिळणारे पाणी यांची माहिती अद्ययावत ठेवण्याचा प्रयत्न केला आहे. पाण्याची शुद्धता वितरित झाल्यानंतर तपासण्याबरोबर वितरणापूर्वी तपासण्याची व

शहरांमध्ये गंभीर होत चालला आहे. पिंपरी चिंचवड शहरदेखील त्याला अपवाद नाही. बहुतांश वेळा अनधिकृत बांधकामांवर कार्यवाही होत असताना सर्वसामान्य नागरिकांची विकासकाने फसवणूक केल्याचे नागरिकांना उशिरा कळते. ३० नोव्हेंबर २०१३ पर्यंत पिंपरी चिंचवड महापालिकेने ४४३ इतकी अनधिकृत बांधकामे पाडली असून २०८४ इतक्या व्यक्तींविरुद्ध अनधिकृत बांधकाम केल्या प्रकरणी गुन्हे दाखल केलेले आहेत. हे करीत असताना सर्वसामान्य नागरिकांची फसवणूक टाळण्यासाठी महापालिकेने पुढाकार घेऊन महत्वाची माहिती www.pcmcindia.gov.in या संकेतस्थळावर प्रसिद्ध केली आहे. यामध्ये महानगरपालिकेच्या विकास योजनेनुसार सर्व आरक्षित जागांची गावनिहाय, सव्हे नंबरनिहाय व आरक्षणनिहाय यादी संकेत स्थळावर प्रसिद्ध केली आहे. १९८२ पासून महानगरपालिकेने परवानगी दिलेल्या सर्व अधिकृत बांधकामांची यादी संकेत स्थळावर उपलब्ध आहे. त्याचप्रमाणे या विषयांबाबत उच्च न्यायालयाने दिलेल्या निकालाच्या प्रतीदेखील नागरिकांच्या माहितीसाठी संकेतस्थळावर उपलब्ध आहेत. याबरोबर छोट्या भूखंडधारकांना बांधकाम परवानगी मिळण्याच्या दृष्टीने महानगरपालिकेने नागरिकांकरिता सोप्या शब्दात समजेल अशी माहिती पुस्तिका तयार केली असून ती संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.

महापालिकेचे फेसबुक

महापालिकेचा गौरव

महापालिकेच्या ई-सुविधांना आंतरराष्ट्रीय ई गव्हर्नन्स परिषदेचा 'ब्राँझ आयकॉन' पुरस्कार, राजीव गांधी प्रशासकीय गतिमानता अभियानाचा राज्यस्तरावरचा दुसऱ्या क्रमांकाचा पुरस्कार तर 'इन्फर्मेशन वीक मॅगझीन' या नियतकालिकाचा 'एज' हा पुरस्कार प्राप्त झाला आहे. २०११ मध्ये राष्ट्रीय पातळीवरील 'स्काॅच ऑवार्ड' महापालिकेला प्राप्त झाला. फेब्रुवारी २०१२ मध्ये केंद्र शासनाने महापालिकेला ई-गव्हर्नन्ससाठी १५ व्या राष्ट्रीय परिषदेत 'गोल्ड ऑवार्ड'ने सन्मानित केले आहे.

त्याचा अहवाल ऑनलाइन उपलब्ध होण्याची यंत्रणा या संगणक प्रणालीमुळे मिळणे शक्य झाले आहे. ही माहिती सर्व संबंधित अधिकाऱ्यांच्या मोबाइलवर उपलब्ध असते. त्यामुळे पाणीपुरवठा नियंत्रण व शहरात समप्रमाणात पाण्याचे वितरण होण्यासाठी ही प्रणाली वरदान ठरत आहे. पाणीपुरवठ्याबाबतच्या तक्रारींचे निराकरण तातडीने करण्यास मदत होत आहे. पाणीपुरवठा व वितरणाचे सर्व टप्पे लक्षात घेता सर्वांची एकत्र अंमलबजावणी स्काडाद्वारे करणारी ही राज्यातील अग्रगण्य महापालिका आहे. महापालिकेची ही स्काडा प्रणाली पाहण्यासाठी राष्ट्रीय स्तरावर बंगलोर, सुरत, अहमदाबाद याठिकाणाहून तज्ज्ञ व अधिकारी येऊन गेले. हैद्राबाद येथील आस्की (ASCI) या संस्थेने राष्ट्रीय पातळीवरील स्पर्धेसाठी इन्व्हेशन इन वॉटर सेक्टर (Innovation in Water Sector) या उपक्रमासाठी पहिल्या तीन महापालिकेत स्काडा प्रकल्पाची निवड केली आहे.

अनधिकृत बांधकामाबाबत प्रबोधन

वाढत्या शहरीकरणामुळे अनधिकृत बांधकामांचा प्रश्न अनेक

महापालिकेने शहरातील टेकसॅव्ही पिढीशी जोडण्यासाठी सोशल मीडियाचा वापर सुरु केला आहे. त्यासाठी ३ सप्टेंबर २०१३ रोजी आपले फेसबुक सुरु केले आहे. या माध्यमातून महापालिका वेगवेगळे प्रकल्प व नवीन योजना यांची माहिती नागरिकांपर्यंत पोहोचवण्यात यशस्वी होत आहे. नागरिकांपर्यंत नवीन माहिती वेगाने, कमी कालावधीत व विनामूल्य पोहोचवण्यासाठी फेसबुकचा मोठा फायदा महापालिकेस होणार आहे.

इतर उपक्रम

पाण्याचा वापर मर्यादित राहावा तसेच पाण्याचा जेवढा वापर तेवढे देयक यासाठी महापालिकेने पाणीमीटर पद्धतीचा अवलंब केला आहे. समपातळीने पाणी वितरण, ऑनलाइन देयक भरणा, पाणीपुरवठा तक्रारींसाठी कॉल सेंटर, अत्याधुनिक उपक्रमांद्वारे पाणीगळती कमी करणे यासाठी जलशुद्धीकरण केंद्रांची अत्याधुनिक पद्धतीने उभारणी केली आहे. याबद्दल भारत सरकारच्या शहरी विकास मंत्रालयाच्या वतीने प्रथम क्रमांकाच्या 'इम्प्रूव्हमेंट इन वॉटर सप्लाय अँड वेस्ट वॉटर सेक्टर' या पुरस्काराने महापालिकेला गौरविले आहे.

'सारथी' अल्लाउद्दीनचा दिवा!

SARATHI म्हणजेच (सिस्टिम ऑफ असिस्टिंग रेसिडेंट अँड टुरिस्ट थ्रू हेल्पलाइन इन्फॉर्मेशन) System of Assisting Residents and Tourists through Helpline Information. नावातील आद्याक्षरांपासून तयार झाले 'सारथी' हे सार्थ नाव. नळजोडणी, बांधकाम परवानगी यापासून ते गॅसची नोंदणी, पासपोर्ट काढण्यासाठी आवश्यक कागदपत्रे अशा असंख्य नागरी प्रश्नांची उत्तरे शोधण्यासाठी पिंपरी-चिंचवडकरांना 'सारथी' नावाचा 'अल्लाउद्दीनचा दिवा' सापडला आहे. याअंतर्गत 'कॉलसेंटर'मध्ये महापालिकेतील विभागांसाठी नागरिकांना आवश्यक असणारी कागदपत्रे, संबंधित विभाग, अधिकारी, कामकाज पूर्ण होण्याचा कालावधी याची माहिती एका कॉलवर देण्यात येते. संकेतस्थळ, मोबाईल अॅप्स, ई-बुक, पुस्तक अशा विविध माध्यमांद्वारे 'सारथी'चा नागरिक मोठ्या संख्येने लाभ घेत आहेत. महापालिकेच्या २९ विविध विभागांकडील सेवांव्यतिरिक्त नागरिकांना आवश्यक असणाऱ्या शासनाच्या विविध ११ विभागांची माहिती उपलब्ध करून दिली आहे. त्यामुळे नागरिकांना घरबसल्या हवी ती माहिती उपलब्ध होत आहे. त्यांचा वेळ वाचत आहे. महापालिकेच्या कार्यालयात चकरा मारण्याचे दिवस संपले आहेत.

विविध विभागांसाठी अर्ज कसे करावेत, त्यासाठी आवश्यक कागदपत्रे, कोणती व काम किती दिवसात पूर्ण होईल, याबाबतची माहिती घेण्यासाठी महापालिकेत येण्याशिवाय नागरिकांना पर्याय नव्हता. नागरिकांना ही सर्व माहिती घरबसल्या मिळावी या हेतूने आयुक्त डॉ. श्रीकर परदेशी यांनी पुढाकार घेत 'सारथी' नावाचा उपक्रम हाती घेतला. कॉलसेंटर(८८८८००६६६६), संकेतस्थळ (www.pcmhelpline.in) आणि पुस्तकाच्या माध्यमातून या उपक्रमाची पायाभरणी सुरु झाली. या तिन्ही माध्यमांतून महापालिकेशी संबंधित २९ विविध विभागांची माहिती देण्यात आली. अल्पावधीतच सारथी प्रणालीने शहरवासीयांना आपलेसे केले. महापालिकेने 'सारथी'चे मोबाईल अॅप्स व स्वतंत्र ई-बुकची सुविधा www.pcmhelpline.in वर उपलब्ध करून दिली. त्यामुळे महापालिकेच्या सर्व विभागांची माहिती नागरिकांच्या 'मुठीत' आली. मोबाईलचे बटन दाबताच महापालिकेच्या विभागांची माहिती उपलब्ध होऊ लागली. शासनाच्या विभागांची व योजनांची माहिती देण्याची मागणी नागरिकांकडून होऊ लागली. त्यानुसार, ३१ ऑक्टोबर २०१३ पासून महापालिकेक्यतिरिक्त इतर ११ शासकीय विभागांची माहिती देण्यास

सुरुवात केली. त्यात जिल्हाधिकारी कार्यालयाकडील विविध प्रकारचे दाखले, विवाह नोंदणी, मतदान नोंदणी, आधारकार्ड नोंदणी, रेशनकार्ड, महावितरण, एलपी गॅस, आरटीओ, पासपोर्ट, अन्न परवाना, पिंपरी-चिंचवड नवनगर विकास प्राधिकरण, एमआयडीसी, दस्तनोंदणी विभाग, पीएमपीएमएल आदी विभागांचा त्यात समावेश आहे.

संधीचे सोने

नवी दिल्ली येथे २७ ऑगस्ट २०१३ रोजी झालेल्या अर्बन गव्हर्नन्समधील नावीन्यपूर्ण योजना या चर्चासत्रात महापालिकेतर्फे 'सारथी' उपक्रमाविषयी माहिती देण्यात आली. भारताच्या संगणक वापर धोरणाचे प्रमुख सॅम पित्रोदा यांनी या उपक्रमाचे विशेष कौतुक केले.

'सारथी' संगणक प्रणाली सर्वसामान्यांसाठी 'सारथी' ठरली आहे. त्याचा अवलंब करण्याचा प्रयत्न काही महापालिकांकडून सुरु झाला आहे. मात्र 'ई-गव्हर्नन्स'च्या प्रभावी वापरामुळे पिंपरी-चिंचवड महापालिका प्रशासनात कालानुरूप वेगाने प्रभावी बदल घडवत आहे. या महापालिकेची ई-गव्हर्नन्सच्या साथीने सुरु असलेली घौडदौड इतर महापालिकांसाठी पथदर्शी ठरणार आहे. प्रशासन गतिमान, लोकाभिमुख व पारदर्शी होण्यामध्ये याचा फायदा झालेला आहे. '

विविध माध्यमांद्वारे तक्रारींचा निपटारा

महापालिकेने सर्वसामान्य नागरिकांना भेडसावणाऱ्या तक्रारींचे

निवारण करण्यासाठी ई-गव्हर्नन्सच्या माध्यमातून विविध मार्ग उपलब्ध करून दिले आहेत. या सर्व माध्यमातून प्राप्त होणा-या तक्रारींचे निराकरण मुदतीत व कार्यक्षमतेने होते किंवा नाही याची तपासणी करण्यासाठी, आयुक्त डॉ. परदेशी प्रत्येक आठवड्याला विभागप्रमुखांच्या बैठकीत आढावा घेतात. त्यासाठी त्यांनी कलरकोडसह स्वतंत्र डॅशबोर्ड तयार केला आहे. त्या माध्यमातून तक्रार निवारणाची सद्यःस्थिती सहज लक्षात येते. महानगरपालिका व नागरिक यांच्यामध्ये एक उत्तम मध्यस्थ म्हणून ई-गव्हर्नन्स आपली भूमिका प्रभावीपणे पार पाडत आहे.

ऑनलाइनला नागरिकांची पसंती

ऑनलाइन मिळकतकर भरण्याच्या पद्धतीला नागरिकांकडून उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळत आहे. २००९-२०१० या वर्षी केवळ ३,८३५ नागरिकांनी मिळकतकराचा भरणा ऑनलाइन केला होता. त्यातून पालिकेला २ कोटी ११ लाख रुपये प्राप्त झाले होते. हे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत असून चालू आर्थिक वर्षातील पहिल्या सहा महिन्यांतच ३८ हजार १५० मिळकतधारकांनी ३६ कोटी २९ लाख रुपयांचा ऑनलाइन भरणा केला आहे.

रुग्णसेवेचा स्मार्ट चेहरा

वैद्यकीय शिक्षण विभागाने राज्यातील १४ वैद्यकीय महाविद्यालये आणि १९ रुग्णालयांमध्ये माहिती तंत्रज्ञानावर आधारित रुग्णालय व्यवस्थापन माहिती सेवा सुरू करण्यासाठी व्यापक योजना तयार केली आहे. हा प्रकल्प मुंबईच्या जे जे रुग्णालय आणि शासकीय महाविद्यालयांमध्ये अत्यंत प्रभावीपणे राबवला जात आहे. गेल्या दोन वर्षांमध्ये या प्रकल्पातर्गत राबवलेल्या विविध योजनांमुळे जे जे रुग्णालयातील आरोग्य व्यवस्थेला स्मार्ट चेहरा मिळून रुग्णांची देखभाल, तपासणी, वैद्यकीय शिक्षण, प्रशिक्षण, यास नवा आवाम मिळाला आहे.

का ही परदेशी डॉक्टरांच्या पथकाने त्यांच्या देशातील आरोग्य खात्याचे मंत्री आणि शिष्टमंडळासह जेव्हा जे जे रुग्णालयाला भेट देऊन, तेथील माहिती तंत्रज्ञान आधारित रुग्णालय व्यवस्थापन व माहिती सेवा बघितली तेव्हा ते थक्क झाले.

ते थक्क होण्याचे कारण म्हणजे हे देश माहिती तंत्रज्ञानाच्या वापराबाबत आपल्या देशापेक्षा चार पावले पुढे असूनही रुग्णालय व्यवस्थापनासाठी त्यांना इतक्या कार्यक्षमतेने माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करणे अद्याप जमलेले नाही.

थक्क होण्याची दुसरी बाब म्हणजे माहिती तंत्रज्ञानाचा इतका प्रभावी आणि कौशल्यपूर्ण वापर हा एका सार्वजनिक म्हणजे सरकारी संस्थेत करण्यात येत आहे.

थक्क होण्याची

तिसरी बाब म्हणजे काही नामांकित खाजगी वा पॉश

रुग्णालयांनासुद्धा 'रुग्णांची नोंदणी ते रुग्णांचे डिस्चार्ज' या प्रवासातील प्रत्येक टप्प्यावर माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करणे शक्य झालेले नाही अथवा या रुग्णालयांनी त्या दिशेने अद्याप पहिले पाऊलही टाकले नाही.

थक्क होण्याची चौथी बाब म्हणजे डॉ. तात्याराव लहाने. त्यांच्या कर्तृत्वाबद्दल सारा महाराष्ट्र परिचित

आहेच. देश पातळीवर आणि आंतरराष्ट्रीय

पातळीवरही त्यांच्या नेत्रशल्यकौशल्याची दखल

वेळोवेळी घेतली जात आहेच. पण डॉ. लहाने यांचा गेल्या दोनतीन वर्षात बिनीचा नेत्रतज्ज्ञ ते आघाडीचा 'टेक सेव्ही' रुग्णालय प्रशासक म्हणून झालेल्या प्रवासाने जे. जे. रुग्णालयाच्या माहिती तंत्रज्ञान आधारित आरोग्य सेवेने जी उत्तुंगी भरारी घेतली ती सर्वत्र कौतुकाची बाब ठरली आहे.

पण, हेच टेक सेव्ही प्रशासक (जे. जे. रुग्णालयाचे अधिष्ठाता) डॉ. तात्याराव लहाने जेव्हा केवळ या रुग्णालयाच्या नेत्रशल्य विभागाचे प्रमुख होते तेव्हा रुग्ण व्यवस्थापन प्रक्रियेच्या प्रत्येक टप्प्यावर माहिती तंत्रज्ञानाच्या वापराबाबत किंचित साशंक होते.

कृतिशील कर्तृत्वाचा प्रभाव

आपणास थक्क करणारी ही पाचवी बाब. डॉ. लहाने आज रुग्ण सेवेच्या व्यवस्थापनात माहिती तंत्रज्ञानाच्या वापराबाबत केवळ

रुग्णाच्या संगणकीय नोंदणीपासून माहिती आधारित तंत्रज्ञान सेवेचा रुग्णालय व्यवस्थापनात प्रारंभ होतो. पूर्वी रुग्णांना केसपेपर काढण्यासाठी रांगेमध्ये अर्ध्या तासापासून ते दोन तासांपर्यंत ताटकळत उभे राहावे लागत असे. पण आता सात ते दहा मिनिटात त्यांच्या छायाचित्रासह त्याची डिजिटल फाइल तयार होते. त्याला युनिक आयडेंटिफिकेशन नंबर असलेली चिड्डी दिली जाते. कोणत्या डॉक्टरांकडे जावयाचे आहे हे सांगितले जाते. तो त्या डॉक्टरांकडे पोहचण्याआधीच संबंधितांकडे त्याची सर्व माहिती (हिस्ट्री) डिजिटाइज्ड स्वरूपात पोहचलेली असते.

आग्रहीच नसून ते स्वतःही यातले तज्ज्ञ बनले आहेत. जे. जे. सोबत इतर शासकीय रुग्णालयाच्या 'माहिती तंत्रज्ञान आधारित सेवेच्या' प्रभावी अंमलबजावणीसाठी ते प्रयत्नशील असतात. 'मला जर शक्य आहे, तर तुम्हास का नाही' असा त्यांचा इतर शासकीय महाविद्यालये आणि रुग्णालयांच्या अधिष्ठात्यांना सवाल असतो. डॉ. लहाने यांच्या कृतिशील कर्तृत्वाचा प्रभाव सर्वांवर पडत असल्याने महाराष्ट्रातील इतर शासकीय रुग्णालयांमध्येही आता माहिती तंत्रज्ञान आधारित सेवेचा वापर सुरू झाला आहे. या सर्व प्रकल्पांवर डॉ. लहाने यांच्या सोबत जे. जे. रुग्णालयातील डॉ. पटेल, डॉ. लांजेवार, डॉ. पालांडे डेडिकेटेड चमू लक्ष ठेवून आहे.

नेमका फायदा

माहिती तंत्रज्ञान आधारित सेवेचा वापर झाल्याने नेमका काय

फरक पडला असा सवाल अनेकांच्या मनात आला असेल. या तंत्रज्ञानाच्या वापराने रुग्णालयात येणाऱ्या प्रत्येक रुग्णाची नोंद शक्य झाली. त्याच्या आजार-इतिहासाची संगणकीय नोंद करणे शक्य झाले. त्याची व्हर्च्युअल डिजिटल फाइल तयार झाली. रुग्णास युनिक आयडेंटिफिकेशन नंबर मिळाला. त्यामुळे त्याची कायमस्वरूपी नोंद झाली. असा हा रुग्ण कधीही आणि केव्हाही पुढील अनेक वर्षे कागदपत्रांविना आला तरी त्याला आता परत जावे लागणार नाही. त्याच्या आजाराचा इतिहास संबंधित डॉक्टरांच्या माऊसच्या एका क्लिकवर त्यांच्यासमोरच्या मॉनिटर येऊ लागला आहे पुढेही येत राहणार आहे.

पारदर्शकता आणि गतिमानता

प्रारंभीच्या डिजिटाइज्ड नोंदणीच्या वेळीच रुग्णाच्या संवर्गाची (उदा.शासकीय/दारिद्र्यरेषेखालील/दारिद्र्यरेषेवरील इत्यादी) यांची नोंद होते. या संवर्गासाठी रुग्ण नोंदणी फी ठरवण्यात आली आहे. ती फी देणे आवश्यक आहे. ही फी भरली गेली नाही तर रुग्णासाठी आवश्यक असणाऱ्या इतर सेवा (रक्तथुंकी तपासणी, औषधी वितरण / ओपीडीमध्ये डॉक्टर तपासणी) या मिळू शकत नाहीत, कारण त्या टप्प्यावरील संगणकीय प्रणाली या रुग्णाचा पुढचा टप्पा स्वीकारतच नाही. २००८ साली संगणकीय नोंदणी आणि फी घेणे सुरु झाले तेव्हा प्रारंभी दरवर्षी ९ लाख रुपयांच्या आसपास फी गोळा होत होती. त्याच वर्षीच्या एप्रिल-मे मध्ये ही फी १७ लाखांपर्यंत पोहोचली. आता ही फी दरवर्षी ४५ ते ५० लाख रुपये आहे. पारदर्शकता आणि गतिमानतेचे हे उत्तम उदाहरण ठरावे.

संगणकीय तंत्रज्ञान साखळीचा फायदा असा झाला की रुग्णाला त्याच्या रक्त, थुंकी वा इतर तपासणीचे अहवाल त्यास केंद्रीभूत पद्धतीने म्हणजे एकाच ठिकाणी मिळू लागले. त्यामुळे अनेक ठिकाणी धावपळ करण्याची त्याची शक्ती आणि वेळ वाचला.

डॉक्टरांकडून ओपीडीमध्ये रुग्णांची तपासणी होत असताना संबंधित डॉक्टर रुग्णांची सर्व माहिती स्वतः संगणकावर नमूद करू लागल्याने

रुग्णाच्या व्यक्तिगत माहितीची व आजाराची माहिती सुस्पष्टपणे नोंदवली जाऊ लागली. त्यातील संदिग्धता संपली. डॉक्टरांनी रुग्णाला सुचवलेल्या औषधांची नोंद स्पष्टपणे झाली. त्यामुळे औषध घेताना अक्षर कळत नाही म्हणून औषध नाकारण्याचा किंवा पुन्हा डॉक्टरांकडे रुग्णाला पाठवण्याचे प्रकार थांबले. वैद्यकीय निग्लिजन्स पूर्णपणे थांबला. ओपीडी किंवा इतर वार्डांमध्ये आवश्यक असणाऱ्या औषधांची कागदी यादी पाठवणे बंद झाले.

जे. जे. रुग्णालयात तळमजल्यावर मुख्य औषधभांडार आहे. इतर माळ्यांवर 'फ्लोअर फार्मसी' आहे. आता कोणत्याही वार्डातून, 'संगणकीय प्रणालीद्वारे' आवश्यक औषधांची नोंद ऑनलाइन संबंधित वार्डातील नर्स करतात. या नोंदी/विनंती नंतर मुख्य

औषधीभांडार किंवा फ्लोअर फार्मसीमध्ये औषधे काढून ठेवली जातात. संबंधित व्यक्ती गेली की लगेच त्यास ही औषधे दिली जातात. या प्रक्रियेमुळे धावाधाव थांबली, कागदोपत्री नोंद करण्याचे श्रम वाचले.

मुख्य औषधीभांडार 'एबीसी' (आल्वेज बेटर कंट्रोल) या कार्यप्रणालीवर कार्य करते. ए विभागात महागड्या व काही विशिष्ट आजार/रुग्णांना लागणारी १० टक्के औषधे असतात. बी भागात २० टक्के औषधे तर सी भागात ७० टक्के रुग्णांना कायम लागणाऱ्या औषधांचा साठा ठेवला जातो. संगणकीय प्रणालीमुळे सर्व नोंदी या डिजिटाइज्ड होतात. त्यामुळे औषधांचा साठा, मागणी पुरवठा या बाबींची नोंद प्रत्येक दिवसागणिक आणि प्रत्येक टप्प्यावर होत राहते. यामुळे सर्व व्यवहारात पारदर्शकता आली आहे. काही औषधांचा वापर हा त्याच दिवशी करून त्याच्या बॉटल्स (व्हायल्स) परत दिल्यावरच दुसऱ्या दिवशीच्या मात्रा (डोसेज) देण्यात येतात. त्यामुळे अनावश्यक वापरावर बंधन आले आहे. रुग्णालयाच्या कार्यप्रणालीनुसार कुणालाही संगणकीय नोंदणी केल्याशिवाय औषध देता येत नाही.

त्यामुळे प्रत्येक टॅब्लेट, प्रत्येक इंजेक्शन वा शस्त्रक्रियेसाठी लागणाऱ्या प्रत्येक साहित्याची नोंद वस्तुनिष्ठपणे होत राहते. त्यानुसार उपलब्ध साठ्याविषयीची माहिती एका क्लिकवर वरिष्ठांकडे

उत्कृष्ट कार्याचा सन्मान

ई-प्रशासनामधील या उत्कृष्ट कार्याबद्दल जे जे रुग्णालयाला मिळालेले पुरस्कार

- ✦ ई गव्हर्नन्स सिटिजन अवार्ड २०१०
- ✦ बेस्ट गव्हर्नमेन्ट पॉलिसी इनिशिएटिव्ह ऑफ द इअर २०१० (दुसरे पारितोषिक)
- ✦ बेस्ट प्रायव्हेट सेक्टर इनिशिएटिव्ह ऑफ द इअर इन ई-हेल्थ (२०१०) (तिसरे पारितोषिक)
- ✦ ई महाराष्ट्र अवॉर्ड २०१३ बेस्ट इनिशिएटिव्ह इन हेल्थ केअर थ्रू पब्लिक प्रायव्हेट पार्टनरशिप
- ✦ स्काॅच (SKOCH) प्लॅटिनम अवॉर्ड 'हायस्ट स्कोअरिंग प्रोजेक्ट इन इंडिया'

उपलब्ध राहते.

रुग्ण जेव्हा औषध घेण्यासाठी जातो तेव्हा औषध देणाऱ्या व्यक्तीसमोर संगणकावर स्पष्टपणे औषधाचे नाव, मात्रा, संख्या सारे काही आलेले असते. त्यामुळे अक्षर कळत नाही वगैरे भानगड आता उरली नाही. संबंधित रुग्णाला औषध दिले की, संबंधित औषधाचा साठा किती शिल्लक आहे हेसुद्धा तत्काळ कळण्याची सोय उपलब्ध आहे.

संगणकीय प्रणालीच्या या वापराचा महत्त्वाचा फायदा असा आहे की, एखाद्या रुग्णाचे एमआरआय वा इतर बाबींचे स्कॅनिंग / एक्स रे काढण्याची प्रक्रिया होत असताना संबंधित डॉक्टर, ओपीडीमधून सुद्धा पुढील 'लाइन ऑफ ॲक्शन' म्हणजेच 'कृती'चे निर्देश देऊ शकतात. त्यामुळे एक्स रे धुवा, सुकवा, रिपोर्ट आणा, दाखवा, या

संगणकीय प्रणालीचा अधिकाधिक वापर नर्सस करत असल्याने वार्ड व्यवस्थापन सुश्रूषा/देखभाल प्रक्रिया अधिक सुलभ झाल्या आहेत. रजिस्टरवर नोंदी करणे थांबल्याने नर्ससना रुग्णांकडे लक्ष देण्यास अधिक वेळ उपलब्ध झाला आहे.

साऱ्या टप्प्यांना फाटा मिळाला आहे. या गतिमानतेमुळे रुग्णांचा फायदा जसा झाला तसाच एक्स रे फिल्म धुणे, त्यावर प्रक्रिया करणे यावरचा मोठा खर्च वाचला आहे.

संगणकीय प्रणालीमुळे डॉ. लहाने अधिष्ठात्यांच्या कक्षात बसून प्रत्येक वार्डातल्या हालचालींवर लक्ष ठेऊ शकतात. संगणकीय प्रणालीत प्रत्येक डॉक्टरांच्या टेबलवर प्रिंटरसह संगणक आल्याने त्याच्याकडे कधी रुग्ण पाठवला गेला आणि त्याने या रुग्णाला कधी तपासले हेसुद्धा डॉ. लहाने यांना कळणे शक्य झाले. नोंदणी

कक्षाकडून डॉक्टरांकडे रुग्ण गेल्यावर त्यास खूप वेळ का लागला याचासुद्धा शोध आता घेता येऊ शकतो.

वॉच डॉग ते हेल्थ डॉग

संगणक हा आता या प्रणालीतील 'वॉच डॉग' नव्हे तर हेल्थ डॉग झाला असून त्याला आता आनंदाने स्वीकारले गेले आहे. मात्र २००८ साली जेव्हा ही प्रणाली सुरु झाली तेव्हा नर्स, डॉक्टर आणि 'विभागप्रमुख यांनी नापसंती व्यक्त केली होती. पण काळ जसा पुढे सरकला तसा या सर्वांच्या दृष्टिकोनातही बदल झाला. माईड सेटमध्येही फरक पडू लागला. नवे तंत्रज्ञान हे आपल्याच हिताचे आहे, आपले श्रम कमी करणारे, वेळ वाचवणारे व संशोधनात उपयुक्त असे आहे; हे जेव्हा या सर्वांच्या लक्षात आले तेव्हा त्यांनी नव्या तंत्रज्ञानाचा सहर्ष वापर केला. प्रारंभी वरिष्ठ

डॉक्टर आपल्या बाजूला संगणकावर रुग्णांची नोंद करण्यासाठी डाटा ऑपरिटर ठेवत. सध्या, स्वतः डॉ. लहानेसह वरिष्ठ डॉक्टरही रुग्णांच्या नोंदीसाठी की बोर्डवर आनंदाने आपली बोटे चालवताना दिसतात. नव्या डॉक्टरांना सध्या नव्या नव्या कल्पना सुचत आहेत. त्यांचा वापर संगणकीय प्रणाली आणखी प्रभावी करण्यासाठी केला जात आहे.

रुग्णांसेवेचे आधुनिकीकरण

वैद्यकीय शिक्षण विभागाने राज्यातील १४ वैद्यकीय महाविद्यालये आणि १९ रुग्णालयांमध्ये, माहिती तंत्रज्ञानावर आधारित रुग्णालय व्यवस्थापन माहिती सेवा सुरु करण्यासाठी व्यापक योजना तयार केली. या प्रकल्पामुळे वैद्यकीय शिक्षण, प्रशिक्षण, संशोधन, रुग्णांची देखभाल, काळजी यास नवा आयाम मिळत आहे. प्रकल्प राबवण्यात येत असलेल्या ११ शासकीय महाविद्यालयांत आणि रुग्णालयांमध्ये ६० लाख रुग्णांचा युनिक हेल्थ आयडेंटिफिकेशन क्रमांक तयार झाला. आतापावेतो या रुग्णालयामध्ये संगणकांधित प्रणालीच्या साहाय्याने ४ लाख रुग्णांना भरती करून घेण्यात आले. त्याचबरोबर १० लाख रुग्णांची 'ईएमआर' निर्मिती केली

गेली.

हा प्रकल्प ग्रँट वैद्यकीय महाविद्यालय आणि जे. जे. रुग्णालय (मुंबई) यांच्या सोबतच कामा रुग्णालय, मुंबई, जी.टी.रुग्णालय (मुंबई), सेंट जॉर्ज रुग्णालय (मुंबई), बी.जे. वैद्यकीय महाविद्यालय आणि ससून रुग्णालय (पुणे), शासकीय महाविद्यालय आणि रुग्णालय (नागपूर), शासकीय महाविद्यालय आणि रुग्णालय (औरंगाबाद), वसंतराव नाईक शासकीय महाविद्यालय आणि रुग्णालय (यवतमाळ), शासकीय महाविद्यालय आणि रुग्णालय

(अकोला), डॉ. वैशंपायन स्मृती वैद्यकीय महाविद्यालय आणि छत्रपती शिवाजी महाराज सामान्य रुग्णालय (सोलापूर), शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय आणि रुग्णालय (लातूर) येथे ई-प्रशासनाद्वारे रुग्णसेवेचे आधुनिकीकरण करण्यात आले आहे. उर्वरित शासकीय रुग्णालये व महाविद्यालयांमध्ये सुद्धा नजीकच्या काळात तो कार्यान्वित होणार आहे.

नोंदणी फी घेण्याची प्रक्रिया सुलभ

रुग्णालयातील नोंदणी फी घेण्याची प्रक्रिया अधिक सुलभ झाली असून नोंदणी फीमध्ये ४० टक्के वाढ आणि तपासणी फीमध्ये २०० टक्के वाढ झाली आहे. पूर्वीच्या मानवी कार्यपद्धतीपेक्षा या कार्यप्रणालीत पारदर्शकता आली आहे.

संगणकीय प्रणालीमुळे सर्व अधिष्ठांत्यांना त्यांच्या कक्षातून रुग्णालयातील सर्व प्रकारच्या वैद्यकीय क्रियाप्रक्रियांचे संनियंत्रण करणे सुलभ झाले आहे.

रुग्णांना पहिल्या भेटीच्या वेळी दिलेला युनिक हेल्थ आयडी क्रमांक हा कायमसाठी उपयुक्त ठरणार असून, त्याला यापुढे प्रत्येक वेळी नव्याने नोंदणी करावी लागणार नाही. त्यामुळे वेळेची बचत होईल. रुग्णांचे छायाचित्र एकदाच घेतले जाऊन ते कायमस्वरूपी संगणकामध्ये सुरक्षित ठेवले जाते. वैद्यकीय कायदेशीर (मेडिको-लीगल केस) प्रकरणांमध्ये खोट्या नोंदणीच्या आणि ओळख सिद्ध करण्यासंदर्भातील अनियमितता कमी होण्यास व खोट्या प्रकरणांना आळा बसणार आहे.

एक्स रे, सीटी स्कॅन, एमआरआय प्रतिमा (इमेजेस) डिजिटाइज्ड पद्धतीने सुरक्षित ठेवण्यात येत असल्याने हरवण्याची, गहाळ होण्याची शक्यता संपुष्टात आली आहे. रुग्णालयातील कोणत्याही टर्मिनलवरून रुग्णांना त्यांचे डिजिटाइज्ड रिपोर्ट ऑनलाइन बघता येतात. जुन्या पद्धतीच्या रेकॉर्ड रूममध्ये जाण्याची आता गरज उरलेली नाही. रुग्णांचा सर्व प्रकारचा आजार, दिलेली

वैद्यकीय सेवा, उपचार, औषधे या बाबींची नोंद आता कोणत्याही क्षणी उपलब्ध होऊ शकते.

आरोग्य व्यवस्थापन माहिती सेवा प्रणाली, शस्त्रक्रिया होणाऱ्या प्रत्येक वार्डाला उपलब्ध असल्याने डॉक्टरांना त्याच ठिकाणी विविध कोनांमधून रुग्णांच्या विविध प्रतिमा बघता येतात. त्यामुळे त्यांना शस्त्रक्रिया अधिक अचूकतेने करणे सुलभ होत आहे.

या प्रणालीमुळे एक डॉक्टर त्यांच्याकडील रुग्णाला दुसऱ्या डॉक्टरकडे पर्यायी सल्ल्यासाठी ऑनलाइन पाठवू शकेल. या डॉक्टरकडे त्या रुग्णांची सर्व माहिती त्याच्या संगणकावर उपलब्ध झाली आहे. त्यामुळे तत्काळ सल्ला व मार्गदर्शन मिळणे सहजसुलभ झाले आहे. एका रुग्णाला एखाद्या वार्डमधून दुसऱ्या वार्डमध्ये हलवणे सुलभ झाले आहे. या प्रणालीमधून रुग्णांचा डाटा तत्काळ पाठवला जाऊ शकतो.

रुग्णालयातील सर्व कर्मचाऱ्यांना सर्व कामे संगणकावर करावी लागत असल्याने रुग्णांची भरती, खाटांची उपलब्धता अशासारख्या बाबी ऑनलाइन उपलब्ध झाल्या आहेत. रुग्णांची माहिती एकदा संगणकीय प्रणालीत नोंदवल्या गेल्यावर ती पुन्हा संपादित / खोडाखोड करता येत नाही. प्रत्येक कर्मचाऱ्यास स्वतंत्र युजर नेम व पासवर्ड असल्याने प्रत्येक कर्मचाऱ्याच्या कृतीवर लक्ष ठेवणे शक्य झाले आहे.

औषधे आणि त्यांच्या मात्रा

ऑनलाइन सुचवण्यात येत असल्याने औषधी विभागाला अचूकतेने व गतीने काम करणे शक्य झाले आहे. औषधांच्या मात्रांची (संख्येची) नोंद अचूकरीत्या होत असल्याने औषधांच्या उपलब्धतेची / साठ्याची माहिती तत्काळ कळू लागली आहे. प्रत्येक औषधाची नोंद या प्रणालीत होऊ लागल्याने गैरप्रकार / गैरव्यवहारांना आळा बसला आहे.

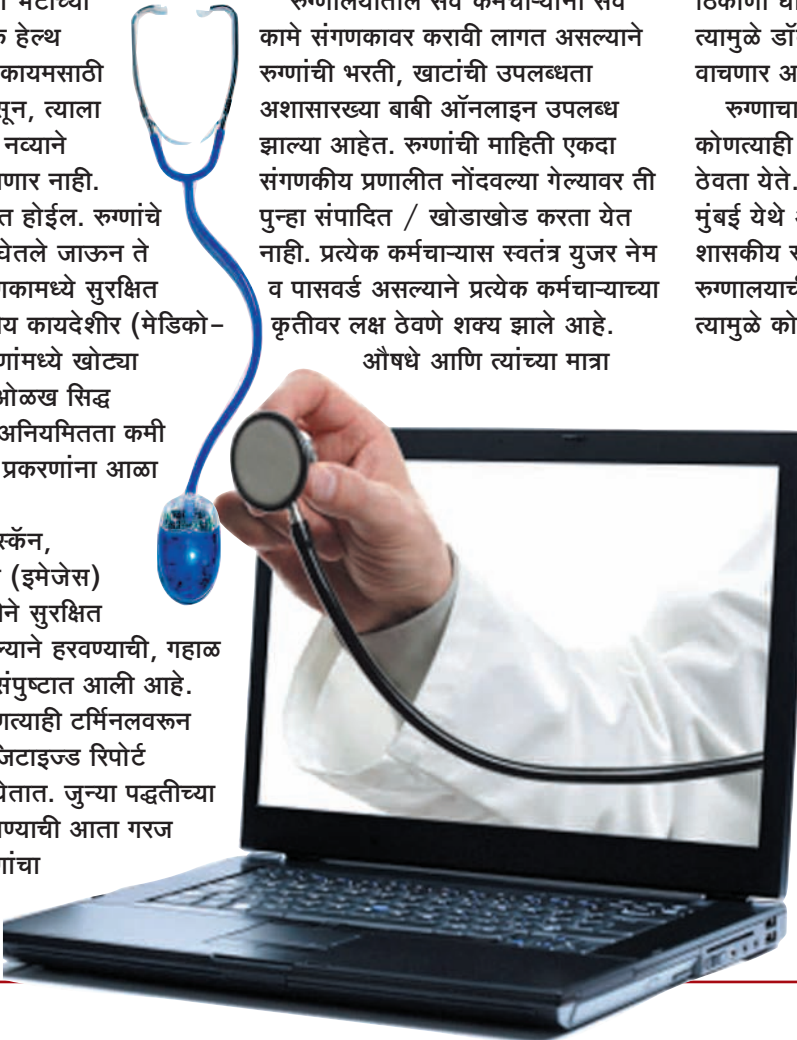
सिटीस्कॅन, एक्सरे ऑनलाइन उपलब्ध होत असल्याने व हे स्कॅन ७ वर्षपर्यंत सुरक्षित राहू शकत असल्याने डॉक्टरांना त्यांच्या संगणकावर या प्रती उपलब्ध होऊ शकतात. त्यामुळे भविष्यात, फिल्म खरेदी, डेव्हलपिंग, प्रक्रिया करणे यावरील खर्च ९० टक्क्यांनी कमी होणार आहे.

जुन्या फिल्म संगणकीय प्रणालीत सुरक्षित ठेवल्याने त्या कधीही उपयोगासाठी उपलब्ध होऊ शकतात. त्यामुळे रुग्णांना जुने अहवाल गोळा करण्यासाठी एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी धावपळ करावी लागणार नाही. त्यामुळे डॉक्टर आणि रुग्णांचा वेळ वाचणार आहे.

रुग्णांचा सर्व डाटा प्रणालीत असल्याने कोणत्याही ठिकाणाहून त्याच्यावर देखरेख ठेवता येते. या प्रणालीचा मुख्य सर्व्हर मुंबई येथे असला तरी सर्व १९ ही शासकीय रुग्णालयांमध्ये कोणत्याही रुग्णालयाची माहिती उपलब्ध होणार आहे. त्यामुळे कोणत्याही प्रकारची कागदपत्रे

सोबत नसताना या रुग्णांवर या १९ ही रुग्णालयांत उपचार करणे शक्य होईल.

संगणकीय प्रणालीमुळे शासकीय रुग्णालये आणि महाविद्यालयांतील डॉक्टर आणि विद्यार्थ्यांना सर्वप्रकारची माहिती, संशोधन त्यांच्या संगणकावर तत्काळ आणि सहज उपलब्ध होणे शक्य असल्याने संशोधन, लेखनकार्यास अधिकाधिक चालना मिळणार आहे. संगणकीय रुग्णालय व्यवस्थापन प्रणालीमुळे शासकीय रुग्णालयांतील

माहितीचे महाजाल

ई

गव्हर्नन्स हा परवलीचा शब्द झालाय. माहिती तंत्रज्ञानाधारित उपक्रमांनी अनेक बाबी सहजसाध्य झाल्या आहेत. आज ई-गव्हर्नन्सच्या वापरामुळे शासन अनेक सेवा-सुविधा नागरिकांपर्यंत कमीत कमी वेळेत पोचवू शकत आहे, ज्याचा लाभ सामान्य नागरिकांना होत आहे. माहिती व जनसंपर्क

महासंचालनालयाने देखील गेल्या काही वर्षात माहिती तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून अनेक महत्वाचे उपक्रम सुरू केले आहेत.

साधारणपणे १२ वर्षांपूर्वी राज्यातील वृत्तपत्रांना दैनंदिन बातम्या ई-मेलद्वारे पाठवण्यास सुरुवात करण्यात आली. मात्र त्यावेळी युनिकोडचा वापर होत नसल्यामुळे फॉण्टची अडचण यायची, मग एक विशिष्ट

सॉफ्टवेअर वापरण्यास सुरुवात झाली. या सॉफ्टवेअरद्वारे राज्यातील वर्तमानपत्रांना त्यांच्या फॉण्टमध्ये बातम्या कन्व्हर्ट होऊन मिळू लागल्या. त्या काळात ही फार मोठी गोष्ट होती. यामुळे मंत्रालय, मुंबई आणि त्याचबरोबर राज्यातील महत्वाच्या शासकीय बातम्या आणि छायाचित्रांना सर्वदूर प्रसिद्धी मिळू लागली. या उपक्रमाने महासंचालनालयाचा आत्मविश्वास दुणावला. या क्षेत्रात आणखी काहीतरी करावे असे वाटू लागले. सर्व अधिकारी/कर्मचारी यांच्यासाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करण्यास सुरुवात केली, ई-मेलचा वापर वाढवला. सर्व कार्यालये ई-मेल सेवेने जोडली गेली. परिणामतः माहितीच्या आदानप्रदानाचा वेग वाढला.

महान्यूज

मग महासंचालनालयाचे वेबपोर्टल असावे अशी संकल्पना पुढे आली आणि महान्यूज (www.mahanews.gov.in) हे आमचे वेबपोर्टल सुरू झाले. त्यावेळी सर्व वृत्तपत्रांच्या इंटरनेट

आवृत्या नुकत्याच सुरू झाल्या होत्या. पण शासकीय, विकासात्मक बातम्या आणि मजकुराला वाहिलेले बहुधा हे त्यावेळी देशातील एकमेव शासकीय वेबपोर्टल होते. सगळ्यात महत्वाचे म्हणजे महान्यूज हे राज्य शासनाच्या संकेतस्थळांपैकी युनिकोडचा वापर करणारे पहिले वेबपोर्टल ठरले. दररोज

अपडेट होणारे आणि यामधील बातम्या, मजकूर वृत्तपत्रांना त्यांच्या फॉन्टमध्ये रूपांतरित न करता वापरता येत असल्यामुळे हे पोर्टल अल्पावधीतच लोकप्रिय ठरले. केवळ वृत्तपत्रेच नव्हे तर सामान्य नागरिकही या पोर्टलला आवर्जून भेट देऊ लागले. एका आकडेवारीनुसार सरासरी ५ ते ७ हजार नेटिझन्स या संकेतस्थळाला दररोज भेट देतात. त्यापैकी ३२ टक्के हे विदेशातील

माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयाचे वेबपोर्टल महान्यूज हे शासकीय, विकासात्मक बातम्या आणि मजकुराला वाहिलेले बहुधा देशातील पहिले शासकीय वेबपोर्टल असले पाहिजे. राज्य शासनाच्या संकेतस्थळांपैकी युनिकोडचा वापर करणारे महान्यूज हे पहिले वेबपोर्टल ठरले. दररोज अपडेट होणारे आणि यामधील बातम्या, मजकूर वृत्तपत्रांना त्यांच्या फॉन्टमध्ये रूपांतरित न करता वापरता येत असल्यामुळे हे पोर्टल अल्पावधीतच लोकप्रिय ठरले. वृत्तपत्रांसोबतच सामान्य नागरिकही या पोर्टलचे नेटकरी आहेत. सरासरी ५ ते ७ हजार नेटिझन्स या संकेतस्थळाला दररोज भेट देतात. त्यापैकी ३२ टक्के हे विदेशातील आहेत.

आहेत. अनेक महत्त्वपूर्ण मजकुरासोबतच तरुणांसाठी नोकरीच्या संधीबाबत माहिती या पोर्टलमध्ये आहे.

पोर्टलचे नूतनीकरण

नुकतेच या पोर्टलचे नूतनीकरण करण्यात आले असून मजकुरासोबतच छायाचित्रे, व्हिडीओ आणि अनेक उपयुक्त संदर्भ उपलब्ध करून देण्यात आले आहेत. गेल्या वर्षी

मयुरा देशपांडे-पाटोदकर

मराठी भाषा विभागाने घेतलेल्या संकेतस्थळाच्या स्पर्धेत या पोर्टलला पहिले पारितोषिक मिळाले. या वर्षीही माहिती तंत्रज्ञान विभागाने घेतलेल्या स्पर्धेत त्याला उत्कृष्ट संकेतस्थळाचे पारितोषिकही मिळाले. मंथन या संस्थेने देशपातळीवर घेतलेल्या स्पर्धेत या वेबपोर्टलने अंतिम यादीपर्यंत बाजी मारली आहे. लवकरच महान्यूजचे मोबाईल ॲप्लिकेशनही कार्यरत होत आहे.

स्वतंत्र संकेतस्थळ

यानंतर महासंचालनालयाचे स्वतंत्र संकेतस्थळ बनवण्यात

mahanews.gov.in/Home/MahaNewsHome.aspx

Search Ask f a ebay YouTube 40° Oakland, CA - CNN -

महान्यूज वर्षपूर्ती विकासाची माहिती देणारे सर्वांचे आवडते वेब पोर्टल

*पुणे मेट्रोच्या प्रस्तावास केंद्राच्या मान्यतेसाठी पाठपुरावा करणारे

माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय

आले. (<http://dgipr.maharashtra.gov.in>)
महासंचालनालयाची माहिती, महत्वाचे शासन निर्णय, अधीनस्थ कार्यालयांची माहिती, निविदा सूचना, पदभरती, माहितीचा अधिकार, जाहिरात फलकांवरचा मजकूर, शासकीय दर्शनी जाहिराती अशा अनेक बाबींचा यामध्ये समावेश आहे. राज्यातील सर्व वर्तमानपत्रांना शासनामार्फत दिल्या जाणाऱ्या दर्शनी जाहिराती याच संकेतस्थळामार्फत वितरित केल्या जातात.

संकेतस्थळावर दिलखुलास व जय महाराष्ट्र

महासंचालनालयामार्फत गेल्या काही वर्षांपासून आकाशवाणीवर दिलखुलास व दूरदर्शनवर जय महाराष्ट्र हे मुलाखतीवजा कार्यक्रम सुरु आहेत. या कार्यक्रमांचे सर्व भाग संकेतस्थळावर निःशुल्क उपलब्ध आहेत.

एफ.टी.पी.चा वापर

पूर्वी राज्यातील दुर्गम भागातील घटनांचे चित्रीकरण प्राप्त होण्यास कधी कधी दोन दिवसांचा कालावधी लागायचा, तोपर्यंत त्या घटनेचे गांभीर्य कमी झालेले असायचे. त्यामुळे दूरदर्शनमार्फत प्रसारित होणाऱ्या बातम्यांमध्ये शासकीय बातम्यांचे प्रमाण कमी असायचे. आता राज्यातील महत्वाच्या घटना, प्रसंगांचे, मान्यवरांच्या दौऱ्यांचे चित्रीकरण, बातम्या, छायाचित्रे इत्यादी वाहिन्यांना तातडीने उपलब्ध होण्याच्या दृष्टिकोनातून फाइल ट्रान्सफर प्रोटोकॉल (एफटीपी)चा वापर सुरु करण्यात आला आहे. राज्यातील सर्व कार्यालये एफटीपीद्वारे चित्रीकरण मुख्यालयास पाठवतात. तदनुसार महान्यूजद्वारे हे चित्रीकरण उपलब्ध करून दिले जाते. एफटीपीमुळे चित्रीकरण प्राप्त होण्याच्या वेळेत लक्षणीय बचत होत असल्यामुळे कमीत कमी वेळात या बाबी वृत्तपत्रांना तसेच वाहिन्यांना उपलब्ध करून देता येणे शक्य झाले आहे.

महासंचालनालयात सुरु असलेल्या अनेकविध माहिती तंत्रज्ञान आधारित उपक्रमांसाठी फेसबुक पेजही तयार करण्यात आले आहे.

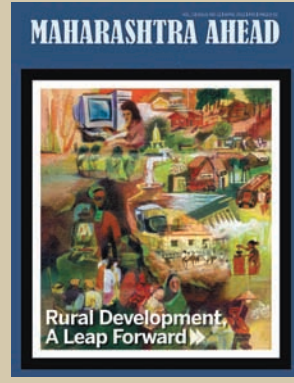
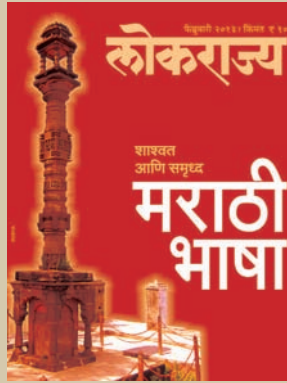
इतर उपक्रम

■ महासंचालनालयाकडे गेल्या ६० वर्षांपासूनची दुर्मीळ आणि संदर्भमूल्य असणारी अनेक छायाचित्रे (अंदाजे सव्वापाच लाख) आणि माहितीपट (३०३२ मिनिटे) उपलब्ध आहेत. हा ठेवा डिजिटाइज्ड पद्धतीने जतन करण्यात आला आहे. मात्र प्रत्यक्ष अभ्यासकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी टप्प्याटप्प्याने या बाबी संकेतस्थळाद्वारे सशुल्क उपलब्ध करून देण्यात येतील.

■ अधिस्वीकृती पत्रिकेसाठीचे अर्ज पेमेंट गेटवेसह ऑनलाइन स्वरूपात उपलब्ध आहेत. सद्यःस्थितीत सोबतची कागदपत्रे कार्यालयात येऊन सादर करावी लागतात, मात्र भविष्यात ही बाबही ऑनलाइन करण्याचा मानस आहे. तसेच शासनमान्य यादीवर येण्यासाठीचे अर्जही ऑनलाइन करण्यात आले आहेत. मात्र त्यासोबत सादर करण्यात येणारी कागदपत्रे सध्या प्रत्यक्ष कार्यालयात आणून द्यावी लागतात.

■ माहितीच्या सुरक्षिततेच्या दृष्टिकोनातून सर्व कामकाज शासकीय

वाचा नवे अंक

<http://dgipr.maharashtra.gov.in> संकेतस्थळाद्वारे महाराष्ट्र शासनाचे मुखपत्र असलेले लोकराज्य, महाराष्ट्र अहेडचे ताजे अंक ऑनलाइन रूपात वाचकांना उपलब्ध करून देण्यात येतात.

अनुभवा दुर्मीळ अंक

दुर्मीळ असे १९४७ पासूनचे लोकराज्यचे अंक डिजिटाइज्ड स्वरूपात वाचकांना, महासंचालनालयाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून दिले आहेत. लोकराज्य (मराठी), तसेच लोकराज्य (उर्दू) मासिकाचे वर्गणीदार होण्यासाठी ऑनलाइन सुविधाही येथे उपलब्ध आहे.

ई-मेल पत्त्याद्वारे करण्यासाठी अधीनस्थ कार्यालयांना सूचना देण्यात आल्या आहेत. राज्यातील सर्व कार्यालये दैनंदिन वृत्तपत्रांतील महत्वाची कात्रणे स्कॅन करून मुख्यमंत्री तसेच महत्वाच्या अधिकाऱ्यांना डॅशबोर्डद्वारे पाठवतात.

ई-मराठी : वैश्विक मराठी

संगणकाच्या माध्यमातून मराठीचा सर्व स्तरांवर वापर करण्याचे मराठी भाषा विभागाचे प्रयत्न यशस्वी होत आहेत. संगणकीय व्यवहारांमध्ये मराठीचा संपूर्ण वापर करून मराठीला जागतिक स्तरावर ज्ञानभाषेचा दर्जा मिळवून देणे हे शासनाचे ध्येय आहे. हेच लक्ष्य ठेवून मराठी भाषा विभाग वाटचाल करीत आहे.

भा

षा हे केवळ संवादाचे माध्यम नसून ते संस्कृती आणि अस्मितेचं प्रतीक असतं. आपली मराठी भाषा ही केवळ आपली राज्यभाषा नाही, तर आपलं सांस्कृतिक वैभव आणि महाराष्ट्रीय माणसाचा मानबिंदू आहे.

मराठी भाषा ही व्यवहाराची आणि ज्ञानाची भाषा बनल्याशिवाय भाषेच्या विकासप्रक्रियेला खऱ्या अर्थानं गती येणार नाही. जगभरात घडणाऱ्या विविध घडामोडी, विज्ञान-तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात वेगानं होणारं संशोधन, समाजाच्या विविध क्षेत्रातलं अद्ययावत ज्ञान तसेच या नवनवीन क्षेत्रातल्या तांत्रिक शब्दांना पर्यायी मराठी शब्द अशा अनेक गोष्टी मराठी भाषेत तातडीनं उपलब्ध झाल्या पाहिजेत. माहिती-तंत्रज्ञानाचा उपयोग मराठीच्या विकासासाठी प्रभावीपणे करून घेतला पाहिजे. इंटरनेटवरही मराठीचा वापर वाढला पाहिजे. ही जाणीव ठेवूनच मराठी भाषा विभाग स्थापनेपासून कार्यरत आहे.

विविध संकेतस्थळे

राज्य शासनाच्या मराठी भाषा विभागाकडून तसेच विभागाच्या आधिपत्याखालील संस्थांकडून मराठी भाषा विकासविषयक केलेले कामकाज तसेच मराठी भाषेसंबंधी उपयुक्त माहिती जनतेस खुली करण्यासाठी

२०११-१२ मध्ये

ललिता देते

माहिती व तंत्रज्ञान संचालनालयाच्या सल्ल्याने महाऑनलाइन यांची नियुक्ती करण्यात आली व त्यांच्या साहाय्याने मराठी भाषा विभागाचे संकेतस्थळ (<http://marathibhasha.maharashtra.gov.in>) कार्यान्वित करण्यात आले आहे. या संकेतस्थळास मराठी भाषा विभागाच्या आधिपत्याखालील भाषा संचालनालय (<http://gms.maharashtra.gov.in/bhasha>) महाराष्ट्र राज्य साहित्य व संस्कृती मंडळ (<http://mahasahityasanskriti.in/index.html>) महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ (<http://www.vishwakosh.org.in>) आणि राज्य मराठी विकास संस्था (<http://rmvs.maharashtra.gov.in/rmvs>) या कार्यालयांची संकेतस्थळे जोडण्यात आली आहेत. विभागाच्या संकेतस्थळावर शासन व्यवहारात मराठीचा वापर सुलभ होण्याच्या दृष्टीने शासन व्यवहारकोश, राजभाषा परिचय (कार्यरूप व्याकरण), प्रशासनिक वाक्प्रयोग, प्रमाण लेखन नियमावली इ. ई-पुस्तक स्वरूपात उपलब्ध करून देण्यात आली. आकर्षक मांडणी सजावट आणि उपयुक्त माहिती यामुळे ही संकेतस्थळे जनमानसात चांगलीच

लोकप्रिय झाली आहेत.

मराठी भाषा विभागाच्या संकेतस्थळास २०१३ मध्ये माहिती व तंत्रज्ञान संचालनालयाकडून आयोजित स्पर्धेमध्ये रौप्य पदक मिळाले आहे. राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळाच्या संकेतस्थळाला प्लॅटिनम पदक मिळाले असून मंथन या देशपातळीवर होणाऱ्या स्पर्धेसाठी राज्यस्तरावरून या संकेतस्थळाची निवड झाली आहे.

श्राव्य पुस्तके (ऑडियो सीडी)

मराठीतील निवडक संत साहित्य तसेच मराठीतील ज्ञानपीठ पारितोषिक विजेते साहित्य, साहित्य अकादमी पारितोषिक विजेते साहित्य व महाराष्ट्र शासनाने सर्वोत्कृष्ट साहित्य म्हणून निवडलेले काही निवडक उत्तम दर्जाचे साहित्य, या साहित्याची श्राव्य पुस्तके (ऑडियो सीडी) तयार करण्याचा संकल्प मराठी भाषा विभागाचे केला असून हा प्रकल्प राज्य मराठी विकास संस्थेमार्फत राबवण्यात येत आहे. या प्रकल्पांतर्गत आजपर्यंत श्री समर्थ रामदासांचे 'दासबोध',

(पान ४७ वर)

मराठी विश्वकोश

मानव्यविद्या, विज्ञान व तंत्रविद्या यांतील सर्व विषयांचे अद्ययावत ज्ञान एका व्यापक योजनेखाली संकलित करण्याचे कार्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळामार्फत सुरू आहे. एन्सायक्लोपिडिया ब्रिटानिकाच्या धर्तीवर मराठी विश्वकोश तयार करण्यात येत असून प्रस्तावित २३ खंडांपैकी १९ खंड प्रकाशित झाले असून विश्वकोशाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आले आहेत. १८ वर्षे वयोगटातील विद्यार्थ्यांसाठी विज्ञान व तंत्रज्ञान, सामाजिक विज्ञान तसेच साहित्य व कला इत्यादी विषयातील ज्ञान व माहिती, भारतीय व महाराष्ट्रीय दृष्टिकोनाला प्राधान्य देऊन उपलब्ध करून देण्यासाठी कुमार विश्वकोशाचे १२ खंड प्रकाशित करण्याचे नियोजन आहे. कुमार विश्वकोश (जीवसृष्टी आणि पर्यावरण) खंड-२ (भाग-१) प्रकाशित झाला असून मंडळाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आला आहे.

ई प्रशासनांतर्गत राज्यासाठी क्षमतावृद्धी म्हणजे विकासाची दीर्घकालीन, सातत्याने सुरू असलेली प्रक्रिया होव. वामद्वे मंत्रालये, स्थानिक प्राधिकरणे, स्वयंसेवी संस्था, व्यावसायिक, समुदायाचे सदस्य, शिक्षण तज्ज्ञ, नागरिक व इतर अनेकांसह सर्व भागधारकांचा समावेश होतो. क्षमतावृद्धीसाठी मानवी, वैज्ञानिक, तांत्रिक, संघटनात्मक व संस्थात्मक व संसाधनांच्या योग्यतेचा वापर केला जातो. राज्यातील लोकांची क्षमता, मर्यादा व गरजा यांचा विचार करतांना, धोरणे व विकासाच्या पद्धतीसंबंधीच्या समस्या हाताळणे हे क्षमतावृद्धीचे उद्दिष्ट आहे.

ई-प्रशासनाची सक्षमता

भा

रत सरकारने देशातील ई-प्रशासनाच्या प्रदीर्घ व चिरस्थायी वाढीचा पाया घालण्यासाठी, राष्ट्रीय ई-प्रशासन योजना ही महत्वाकांक्षी योजना तयार केली आहे. सामान्य माणसाला त्याच्या परिसरात सामाईक सेवा प्रदान केंद्रांद्वारे सर्व सरकारी सेवा उपलब्ध करून देणे व अशा सेवा कार्यक्षम, पारदर्शक व विश्वासार्हपणे व रास्त दरात दिल्या जातील याची खात्री करणे; ज्याद्वारे सामान्य माणसाच्या मूलभूत गरजा पूर्ण होतील, हे या योजनेचे उद्दिष्ट आहे. भारत सरकारला हे उद्दिष्ट पूर्ण करण्यासाठी, इच्छित लाभ सामान्य माणसापर्यंत प्रभावीपणे पोहोचण्यासाठी, राष्ट्रीय ई-प्रशासन योजनेच्या (एनईजीपी) अंमलबजावणीचा एक महत्वाचा भाग म्हणून, सर्व राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये क्षमतावृद्धी उपक्रम राबवण्याची गरज असल्याचे वाटते.

क्षमतावृद्धीचा दृष्टिकोन

वैयक्तिक पातळी : या पातळीवरील क्षमतावृद्धीमध्ये वैयक्तिक सहभागींना सध्याचे ज्ञान व कौशल्य वाढवून, व्यापक करता येईल. अशी परिस्थिती विकसित करण्याचा समावेश होतो. यामुळे ते अध्ययनाच्या प्रक्रियेमध्ये सहभागी होऊ शकतात व बदल स्वीकारू शकतात.

संस्थात्मक पातळी : या पातळीवर क्षमतावृद्धीमध्ये राज्यात आधीपासून अस्तित्वात असलेल्या संस्थांना योग्य धोरणे, संस्थात्मक रचना, व व्यवस्थापनाच्या व महसूल नियंत्रणाच्या प्रभावी पद्धती तयार करण्यास मदत करण्यात येते.

सामाजिक पातळी : या पातळीवरील क्षमतावृद्धीचे उद्दिष्ट, अधिकाधिक संवाद साधणारे सार्वजनिक प्रशासन स्थापन करणे हा आहे. ही बाब स्वतःच्या कृतीमधून व समाजातून मिळालेल्या प्रतिक्रियांमधून साध्य होऊ शकते.

अंमलबजावणी व कृती आराखडा

राज्यामध्ये क्षमतावृद्धीचा दृष्टिकोन राबवण्यासाठी तीन आधारस्तंभांची योजना वापरण्यात आली आहे. ई-प्रशासनामध्ये क्षमतावृद्धीची अंमलबजावणी करण्यासाठी चालू आर्थिक वर्षात, महाराष्ट्र क्षमतावृद्धी कृती आराखडा २०१३-१४ साठी तयार केला आहे.

क्षमतावृद्धीसाठी विविध टप्प्यांवरील घटकांना वेगवेगळ्या संस्थांद्वारे विशेष प्रशिक्षण दिले जाते.

राज्य प्रशिक्षण संस्थांचे सशक्तीकरण

वित्त पुरवठा यंत्रणा

क्षमतावृद्धी कृती आराखडा २०१३-१४ च्या अंमलबजावणीसाठी मुख्य आर्थिक साहाय्य भारत सरकार, नियोजन आयोगाने निर्धारित केलेले अतिरिक्त केंद्रीय साहाय्य व माहिती तंत्रज्ञान विभागाने निर्धारित केलेले साहाय्यक अनुदान यातून येते. याशिवाय कॉर्पोरेट, स्वयंसेवी संस्था, व्यावसायिक, समुदायाचे सदस्य, शिक्षणतज्ज्ञ, नागरिक व इतर घटकांकडून केल्या जाणाऱ्या बिगर-आर्थिक स्वरूपाच्या आर्थिक साहाय्याचा यात समावेश होतो.

अंमलबजावणीची सध्याची स्थिती

महाराष्ट्र क्षमतावृद्धी कृती आराखड्यानुसार ई-प्रशासन नेतृत्व बैठका घेतल्या गेल्या व पुढेही घेण्यात येतील. ई-प्रशासन कार्यक्रमांतर्गत अधिकाऱ्यांसाठी विशेष प्रशिक्षण आयोजित करण्यात आले. मुख्य माहिती अधिकारी (सीआयओ) प्रशिक्षण देण्यात आले. राज्य प्रशिक्षण संस्थांचे सशक्तीकरण केले जाईल.

शिक्षण समुदायाशी सहयोग : महाराष्ट्र सरकारच्या अधिकाऱ्यांना ख्यातनाम संस्थांमध्ये अल्पकालीन कार्यक्रमांसाठी प्रायोजित करण्याची योजना आखली आहे. अशा प्रकारचे प्रशिक्षण आयोजित करण्यासाठी आयआयएम-इंदूरची निवड करण्यात आली आहे. याच महिन्यात हे प्रशिक्षण आयोजित केले जाण्याची शक्यता आहे. डीआयटी महाराष्ट्र इतर ख्यातनाम शैक्षणिक संस्थांच्या सहयोगाने

धोरणात्मक व नियोजनात्मक पातळीवरील सरकारी अधिकाऱ्यांना ई-प्रशासन अभ्यासक्रमांचे प्रशिक्षण देण्याचे काम करत आहे. वरील उपक्रमांशिवाय राज्यातील ई-प्रशासन प्रकल्प संचालित करण्यासाठी आवश्यक असलेली क्षमता वाढविण्यासाठी हैदराबाद येथे विशेष प्रशिक्षणही आयोजित केले आहे.

राज्य पातळीवरील कार्यक्रम : महाराष्ट्र क्षमता वृद्धी उपक्रमाचा भाग म्हणून प्रमाणभूत कार्यक्रमांशिवाय इतरही अनेक उपक्रमांमध्ये संचालनालय सहभागी होत असते. हे कार्यक्रम राज्याच्या क्षमता वृद्धीच्या विशिष्ट गरजा पूर्ण करण्याच्या उद्देशाने तयार करण्यात आले आहेत. संचालनालयाने राज्य पातळीवरील कार्यक्रमांचा एक भाग म्हणून २०१२-१३ मध्ये महाराष्ट्रातील तसेच इतर राज्यातील ९,६०० पेक्षा अधिक भागधारकांना प्रशिक्षण दिले.

तांत्रिक प्रशिक्षण : संचालनालयामार्फत विविध क्षेत्रांविषयी तांत्रिक प्रशिक्षण आयोजित केले जाते. असे प्रशिक्षण सामान्यपणे कामाच्या ठिकाणी संसाधनांच्या उत्पादकतेस मदत करण्यासाठी तंत्रज्ञान व ॲप्लिकेशनचा वापर करण्यासंबंधी असते. मंत्रालय, विभागीय आयुक्त व राज्यभरातील जिल्हा कार्यालयांकरिता सर्व श्रेणीतील गरजांची दखल घेण्यासाठी, चालू आर्थिक वर्षात मायक्रोसॉफ्ट ॲप्लिकेशन्स, ई-कार्यालय, आयएसएम, मराठी युनिकोड अशी अनेक प्रशिक्षणे आयोजित करण्यात आली आहेत.

विशेष विभागीय प्रशिक्षण : राज्य पातळीवरील प्रशिक्षणांचा भाग म्हणून संचालनालयामार्फत विविध कार्यशाळा व प्रशिक्षणे आयोजित केली जातात. हे प्रशिक्षण विविध विभागांच्या विशिष्ट आयटी गरजांवर आधारित असते.

(उदाहरणार्थ आयटी लेखा व सुरक्षा, सायबर गुन्हा, उत्पादकता वाढवणे इत्यादी) चालू आर्थिक वर्षात पोलिसांच्या बिनतारी विभागाच्या तांत्रिक कर्मचाऱ्यांसाठी असेच प्रशिक्षण आयोजित करण्यात आले होते.

ई-प्रशासन जागरूकता कार्यशाळा

: विविध जिल्हांमध्ये

ई-प्रशासनातील सर्वोत्तम पद्धतींची माहिती देण्यासाठी अनेक कार्यशाळा घेतल्या आहेत. या कार्यशाळा ई-प्रशासनाचा वापर करणाऱ्या विविध सरकारी

कर्मचाऱ्यांसाठी ई-प्रशासनाच्या अंमलबजावणीतून शिकणे, आव्हाने, अनुभवांची देवाणघेवाण करण्यासाठी एक व्यासपीठ देतात.

ऑनलाइन ई-प्रशासन प्रमाणन : माहिती तंत्रज्ञान संचालनालयाने भारतातील पहिला ई-प्रशासनावरील ऑनलाइन प्रमाणन अभ्यासक्रम विकसित व सुरू केला आहे. ई-प्रशासनाच्या मूलभूत संकल्पना व विचार, प्रत्यक्ष अनुभवास येणाऱ्या परिस्थितींवर लक्ष केंद्रित करून शिकण्यास मदत व्हावी या दृष्टीने अभ्यासक्रमाचे साहित्य तयार करण्यात आले आहे. या चाचणीमध्ये पुस्तकांचा उपयोग करता येतो. पाठांतर करून शिकण्याऐवजी, समजून घेण्यावर व संकल्पनेचा प्रत्यक्ष वापर करण्यावर भर दिला जातो. संचालनालयातील सर्व कर्मचारी-सदस्यांसाठी तसेच राज्यातील ई-प्रशासन क्षेत्रात काम करणाऱ्या सल्लागार व सॉफ्टवेअर विकासकांसाठी हे प्रमाणन बंधनकारक करण्यात आले आहे.

पुढील वाटचाल

राज्यात ई-प्रशासनाच्या क्षमता वृद्धीसाठी आत्तापर्यंत वैयक्तिक, संस्थात्मक व सामाजिक अशा तिन्ही पातळ्यांवर लक्ष केंद्रित करण्यात आले आहे. मात्र त्यामध्ये वैयक्तिक व सामाजिक पातळीवरील उपक्रमांवर अधिक भर देण्यात आला. पुढील वाटचालीत संस्थात्मक पातळीवरील क्षमतावृद्धीवर अधिक भर दिला जाईल. त्यामुळे क्षमतावृद्धीच्या सर्वांगीण गरजा पूर्ण केल्या जातील.

सध्या क्षमतावृद्धीच्या उपक्रमांचे मूल्यमापन करण्यावर फारसा भर देण्यात आलेला नाही. पुढील काळात क्षमतावृद्धीचे सर्व उपक्रमांचे काटेकोर मूल्यमापन केले जाईल. त्यामुळे ई-प्रशासनाची परिणामकारकता वाढण्यास साहाय्य होईल.

टेक सॅटर्डे

संचालनालयाने क्षमतावृद्धीच्या सातत्यपूर्ण प्रयत्नांचा एक भाग म्हणून व कामाच्या ठिकाणच्या आवश्यकतांवर आधारित अध्ययनाच्या गरजा पूर्ण करण्यास माहिती पुरविण्यासाठी, टेक सॅटर्डे या नावीन्यपूर्ण कार्यक्रमाची सुरुवात केली आहे. या कार्यक्रमांमध्ये दर महिन्याच्या पहिल्या शनिवारी विविध आयटी व सेवा कंपन्या (बँका व दूरसंचार कंपन्या इत्यादींसह) त्यांचे अद्ययावत तंत्रज्ञान व उत्पादने सरकारी कार्यालयांमधील कर्मचाऱ्यांसमोर सादर करतात.

-जिल्हा ही संकल्पना महाराष्ट्र सरकारने विकसित केली आहे. याद्वारे नागरिकांना दिल्या जाणाऱ्या सेवांच्या संदर्भात जिल्हा प्रशासनाचा कामाचा ओघ व अंतर्गत

करण्यात आली आहे.

प्रकल्पाची राज्यव्यापी सुरुवात झाल्यानंतर ज्या अतिरिक्त सेवा दिल्या जातील त्यामध्ये माहिती अधिकार सेवा, जातीचे प्रमाणपत्र,

प्रक्रिया स्वयंचलित केल्या जातील. सरकारने गेल्या २ वर्षात ५ जिल्ह्यांमध्ये प्रायोगिक तत्वावर याच्या अंमलबजावणीचा एक भाग म्हणून, आधीपासूनच पुढील ७ सेवा सुरु केल्या आहेत. उत्पन्नाचा दाखला, हंगामी निवासी प्रमाणपत्र, वय- राष्ट्रीयत्व आणि अधिवास प्रमाणपत्र, पतदारी प्रमाणपत्र, ज्येष्ठ नागरिक प्रमाणपत्र, जन्म नोंदणी आदेश, मृत्यू नोंदणी आदेश.

३५ सेवांची निवड

याच्या पुढचे पाऊल म्हणजे, महाराष्ट्र सरकारने राज्यभरातील ३५ जिल्ह्यांमध्ये ई-जिल्हा प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीचा आराखडा तयार केला आहे. एकूण ७० सेवांच्या यादीतून प्राधान्य असलेल्या ३५ सेवा निवडण्यात आल्या आहेत.

भारत सरकारने प्रायोगिक टप्प्याच्या अंमलबजावणीसाठी दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार व्यवहारांच्या संख्येच्या आधारे या सेवा प्राधान्याने निवडण्यात आल्या आहेत.

ही योजना राज्यभर सुरु करण्यासाठी, महाऑनलाइनची यंत्रणा समन्वयक म्हणून आणि पीडब्ल्यूसीची राज्य प्रकल्प व्यवस्थापन

विभाग म्हणून निवड करण्यात आली आहे. राज्यभरात हा प्रकल्प सुरु करण्यासाठी, महाऑनलाइन आधीपासून देत असलेल्या १६ सेवांची सुरुवातीला निवड करण्यात आली. त्यांची प्रकल्पाच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार अंमलबजावणी केली जाईल. या १६ सेवांमध्ये प्रायोगिक टप्प्यात अंमलबजावणी करण्यात आलेल्या ७ सेवांचा समावेश आहे. प्रकल्पाची वेगाने आणि सुरळीतपणे अंमलबजावणी

होण्यासाठी जिल्हानिहाय मंडळांची स्थापना करण्यात आली आहे आणि जिल्हा प्रकल्प व्यवस्थापकांची निवडही

सेवा तुमच्या दारात

महाराष्ट्र सरकारने राज्यभरात ई-जिल्हा प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीस सुरुवात केली आहे. ई-जिल्हा हा भारत सरकारच्या इलेक्ट्रॉनिक्स आणि माहिती तंत्रज्ञान विभागाच्या अखत्यारीतील राष्ट्रीय ई-प्रशासन योजनेतर्गत (एनईजीपी), मोहीम प्रकारचा प्रकल्प (एमएमपी) आहे. या प्रकल्पाद्वारे जिल्हा प्रशासनास नागरिकांना त्यांच्या दाराशी विविध सेवा देता येतील. त्यामुळे मोठ्या प्रमाणात या सेवा देण्याचे उद्दिष्ट पूर्ण करता येतील. सामाईक सेवा केंद्राद्वारे या सेवा देण्यासाठी शेतकऱ्यांच्या टोकाच्या (बॅक एंड) संगणकीकरणे काम हाती घेण्यासाठी मदत करणे. हे ई-जिल्हा कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट आहे. शासकीय प्रशासनासाठी जिल्हा हे सेवा देण्याचे प्राथमिक माध्यम आहे. ई-जिल्हा प्रकल्पांमुळे सरकारला अधिक नागरिकांना उत्तम सेवा देता येईल.

त्यांना त्रास होणार नाही

■ प्रशासकीय ताण कमी होईल व सरकार, नागरिक आणि व्यवसायांचा सेवा मिळण्यासाठी लागणारा वेळ व खर्च वाचेल.

■ नागरिकांचा थेट सरकारशी संवाद कमी होईल आणि संकेतस्थळाद्वारे ई-संवादास आणि कार्यक्षम संज्ञापनास प्रोत्साहन

दिले जाईल

■ नागरिक, सरकार, सार्वजनिक सुविधा आणि इतर माहिती देणाऱ्यांमध्ये स्मार्ट लिंक/इंटरफेस तयार केले जातील.

■ वेगाने सार्वजनिक खटले/याचिका/तक्रारींवर प्रक्रिया, माहितीचे प्रसारण केले जाईल.

■ सरकार व त्यांच्या विभागांविषयीची धारणा व प्रतिमा उंचावली जाईल.

■ राज्याच्या संकेतस्थळांद्वारे राज्यसेवा प्रदान महाद्वारांचा (गेटवेज) वापर करून जिल्हा/उपजिल्हा पातळीवर सर्व सार्वजनिक

वारसा प्रमाणपत्र, विवाह नोंदणी प्रमाणपत्र, वंशावळीचे प्रतिज्ञापत्र, बिगर कृषी (एन.ए.) परवानगी, दगड खाण भाडेपट्टा परवाना, गौण खनिज परवाना (माती), इतर गौण खनिज परवाने, खडी निर्मिती परवाना, शिधापत्रिकेसंदर्भातील सेवा, वीजदेयक भरणा, इत्यादींचा समावेश असेल.

ई-जिल्हा प्रकल्पाची उद्दिष्टे

■ राज्य सरकारच्या माहिती व व्यवहारविषयक सेवा सहजपणे, कुठेही आणि कधीही उपलब्ध करून दिल्या जातील. यामुळे विश्वासार्हता, कार्यक्षमता, पारदर्शकता आणि जबाबदारीची खात्री केली जाईल

■ नागरिकांना सेवा मिळवण्यासाठी सरकारी कार्यालय/ विभागास कमी खेते मारावे लागतील. यामुळे

सेवा दिल्या जातील.

■ जिल्हा व तहसील पातळीवर कार्यालयांच्या बॅकएंडचे संगणकीकरण हाती घेऊन जिल्हा पातळीवरील मोठ्या प्रमाणातील सेवा इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात दिल्या जातील.

■ बॅकएंडचे डिजिटायझेशन आणि प्रक्रियांची फेररचना करून नागरिकांना एकाच ठिकाणी व अखंडपणे सेवा दिली जाईल.

■ ठराविक सेवांच्या व्यावसायिक प्रक्रियांमध्ये मोठ्या प्रमाणात बदल करून, सेवांची पातळी सुधारून कार्यक्षमपणे सेवा दिली जाईल.

■ मानवी स्वरूपातील सेवांवरून इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील ईजिल्हा सेवा सुरळीतपणे दिल्या जातील याची खात्री करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर क्षमता वाढवल्या जातील आणि क्षेत्रपातळीवर काम करणाऱ्या अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण दिले जाईल.

महत्त्वाचे निर्णय

२.१ बीपीआर माहिती नोंदवण्याच्या व देण्याच्या अर्जाचे प्रमाणीकरण : सद्यः परिस्थितीचे विश्लेषण करून ३५ सेवांमधील समस्या आणि अडचणी शोधण्यात आल्या. त्रुटींच्या विश्लेषणाद्वारे या समस्यांचे मूळ काय आहे हे शोधण्यासाठी या मुद्द्यांचा अभ्यास करण्यात आला. त्रुटींच्या विश्लेषणामुळे निरुपयोगी कामे कोणती आहेत हे लक्षात आले व त्यानंतर आगामी प्रक्रियांचा विचार करून, अशी कामे बंद करण्यात आली/त्यात बदल करण्यात आले. त्याशिवाय, बीपीआरचा एक भाग म्हणून विविध जीटूसी सेवा नागरिकांपर्यंत पोहोचवण्याचा अनुभव नागरिकसुलभ असावा यासाठीच्या प्रयत्नात घेण्यात आलेला महत्त्वाचा पुढाकार म्हणजे माहितीची नोंद करण्यासाठी आणि ती देण्यासाठीच्या अर्जांचे प्रमाणीकरण करण्यात आले. ई-जिल्हा कार्यक्रमांतर्गत प्राधान्याने दिल्या जाणाऱ्या ३५ सेवांची माहिती नोंदवण्यासाठी व देण्यासाठी अर्जांचे प्रमाणीकरण करण्यात आले. या अर्जांमध्ये करण्यात आलेले महत्त्वाचे बदल पुढील प्रमाणे आहेत:

माहिती नोंदणी अर्ज : सर्व अर्जांमध्ये अर्जदाराचे तपशील, सेवाविषयक तपशील, स्व-घोषणा आणि जोडलेल्या दस्तऐवजांची यादी असे ४ विभाग असतील., - जोडायच्या दस्तऐवजांची बंधनकारक आणि ऐच्छिक दस्तऐवज अशी आणखी वर्गवारी करण्यात आली.

माहिती देण्याचा अर्ज: माहिती देणाऱ्या प्रमाणपत्रांवर डिजिटल स्वाक्षरीची सोय करण्यात आली. टूडी बारकोडची सोय- ऑफलाइन पद्धतीमध्येही दिल्या जाणाऱ्या प्रमाणपत्राची उलट तपासणी होईल याची खात्री केली जाते, - एसएमएस सुविधा : प्रमाणपत्रधारकाची ओळख पटवणे/पडताळणी करण्यासाठी. - दिले जाणारे प्रमाणपत्र पडताळण्याचे वैशिष्ट्य - महाऑनलाइनच्या संकेतस्थळाद्वारे बाहेर जाणाऱ्या क्रमांकाची पडताळणी, -

माहिती नोंदवण्याच्या आणि देण्याच्या अर्जांच्या प्रमाणीकरणाशिवाय प्रत्येक सेवेसाठीचा बीपीआर खालील मुख्य वैशिष्ट्यांभोवती केंद्रित आहे: - स्मार्ट अर्जांवर आवेदन सादर करणे, - कामाच्या ओघावर प्रक्रिया आणि प्रदान, एकच स्वाक्षरी सुरु (वापरकर्ता प्रमाणीकरण मॉड्यूल), डिजिटल स्वाक्षरी, - पैसे देणे घटक, - स्थितीचा मागोवा व अधिसूचना, - एमआयएस आणि वृद्धी आधारक.

आगामी प्रक्रियांसाठी मूलभूत अनुमान

■ नागरिक सेवा केंद्रे/संग्राम केंद्रे, ई-जिल्हा ॲप्लिकेशनद्वारे सेवा देण्यासाठी दर्शनीय भाग (फ्रंट एंड) असतील., - राज्यव्यापी क्षेत्र जाळे (स्टेट वाइड एरिया नेटवर्क) ई-जिल्हा प्रकल्पासाठी लागणाऱ्या नेटवर्किंगच्या सर्व गरजा पूर्ण करेल., - महाराष्ट्र राज्य डाटा केंद्र (एसडीसी) डाटा संग्रहाच्या सर्व गरजा पूर्ण करेल आणि प्रकल्पाच्या केंद्रीभूत रचनेचा भाग म्हणून याच ठिकाणी केंद्रीय सर्व्हर ठेवला जाईल., ■ डीसी प्रशासन आणि त्यांच्या दुय्यम कार्यालयांनी सामाईक सेवा केंद्रे/संग्राम केंद्रांद्वारे अर्जदारांकडून विविध सेवांसाठीचे विनंती अर्ज स्वीकारण्याचे मान्य केले पाहिजे., -आयसीटी पायाभूत सुविधा

ई-जिल्हा

अंमलबजावणीची वैशिष्ट्ये

घरबसल्या सेवा : नागरिकांना घरबसल्या सेवा मिळविता येतील व त्यांना तहसील कार्यालयापर्यंत प्रवास करावा लागणार नाही. नागरिकांची माहिती हे वैशिष्ट्य, घेतलेल्या सेवांच्या नोंदी ठेवल्या जातील व त्यामुळे आवेदन अर्ज पटकन सादर करण्यास मदत होईल.

जलद सेवा

कामाचा स्वयंचलित ओघ आणि डिजिटल स्वाक्षरीमुळे वेगाने सेवा दिली जाईल व सेवेच्या पातळीतही सुधारणा होईल.

अर्जांच्या स्थितीचा मागोवा

नागरिकांना त्यांच्या अर्जांविषयी अद्यावत माहिती मिळेल. नागरिकांना त्यांचा अर्ज मंजूर झाला आहे किंवा फेटाळण्यात आला आहे याची एसएमएसद्वारे माहिती दिली जाईल.

पारदर्शकता

अर्जांविषयी ऑनलाइन माहिती उपलब्ध होते आणि स्थितीचा मागोवा घेता येतो.

सेवेच्या दर्जाचे निरीक्षण

प्रक्रियेचे नियंत्रक एमआयएस अहवालाद्वारे कामगिरी व सेवा कशाप्रकारे देण्यात आली याचे अधिक उत्तम निरीक्षण करू शकतील.

परिणामकारता आणि कार्यक्षमता

पारदर्शकता वाढल्याने गळती कमी होईल., - सेवा वेळेत उपलब्ध झाल्याने परिणामकारक व्यवस्थापन होईल., - प्रतिसादासाठी लागणारा वेळ कमी झाल्याने कार्यक्षमतेत वाढ होईल.

भागधारकाची सोय

प्रक्रियांमध्ये सुधारणा आणि अधिक माहिती उपलब्ध., - सरकारचा प्रतिसाद सुधारल्याची भागधारकांची धारणा.

पारदर्शकता आणि उत्पन्नात वाढ

राज्य उत्पादन शुल्क विभागात २०११ पर्यंत संगणकीकरण अत्यल्प होते. माहिती तंत्रज्ञानाच्या पायाभूत सोयीसुद्धा उपलब्ध नव्हत्या. मार्च २०११ च्या अंदाजपत्रकात कर धोरणात आमूलाग्र बदल करण्यात येऊन राज्य उत्पादन शुल्क विभागाचे महसुली उद्दिष्ट रु. ५८०० कोटीवरून रु. ८५०० कोटी एवढे करण्यात आले. त्याचवेळी विभागात रिक्त पदे मोठ्या प्रमाणात होती.

परिवर्तनापूर्वी...

महाराष्ट्रात, शेजारच्या राज्यांपेक्षा उत्पादन शुल्काचे दर जास्त प्रमाणात असल्याने उत्पादन शुल्क चुकवून मद्याची तस्करीची संधी राज्यात अधिक राहत होती. त्यामुळे मजबूत नियंत्रण व नियमनाची आवश्यकता होती. धोरणात्मक निर्णयासाठी विश्लेषणात्मक सांख्यिकी माहिती (डाटा) उपलब्ध नव्हती.

उत्पादन शुल्काचा दर देशातील सर्व राज्यांपेक्षा महाराष्ट्रात सर्वात जास्त असल्याने मद्य उत्पादकांस कर चुकवण्याची मोठी संधी/मोह राहतो. हा प्रकल्प हा अधिक सक्षमरीत्या नियंत्रण व नियमन राखण्यासाठी तसेच राज्य उत्पादन शुल्क अधिकाऱ्यांना त्यांची कर्तव्ये व कार्ये बजावण्यासाठी साहाय्य व्हावे म्हणून आणि अनुज्ञप्तीधारकास काही प्रमाणात ई-सुविधा मिळव्यात यासाठी प्रामुख्याने राबवण्यात आला.

प्रकल्पाची उद्दिष्टे

- राज्य उत्पादन शुल्क विभागात अद्यावत माहिती (डाटा बँक) उपलब्ध करून त्याचे तर्कशुद्ध निष्कर्ष काढता येण्याची क्षमता विकसित करणे, या विश्लेषणाचा उपयोग महसूल वाढीसाठी

होऊन मद्याच्या विस्थापनावर अधिक चांगल्यारीत्या नियंत्रण ठेवता येईल. याकरिता BI Module विकसित करण्यात आले.

- राज्य उत्पादन शुल्क अनुज्ञप्ती Tracking प्रणाली (MSE) : प्रत्येक अनुज्ञप्तीचा ३६० प्रोफाइल व प्रगत शोध सुविधा
- उत्पादन शुल्क पात्र वस्तूसाठी स्वयंचलित पुरवठा साखळी

व्यवस्थापन प्रणाली विकसित करण्यासाठी आली असून त्यामुळे माहितीच्या खरेपणाची खात्री करून ई-ऑडिट ट्रेल राखता येईल.

- भौगोलिक माहिती प्रणाली (जीआयएस) द्वारे अनुज्ञप्तीच्या ठिकाणांचे चित्रमय दर्शन.

- अनुज्ञप्तीधारकांची तसेच प्रत्येक ब्रॅण्डचे ३६० प्रोफाइल.

- उत्पादन शुल्क व त्या अन्वये मिळणाऱ्या महसुलाची

एकसंध व मुक्तपणे कोणत्याही गोंधळाशिवाय ई-पैसा प्राप्ती.

- तक्रारींची योग्य दखल व तातडीने निवारण होण्याच्या दृष्टीने तक्रार निवारण केंद्र व त्यामुळे अधिक कार्यक्षम अंमलबजावणी.

डॉ. संजय मुखर्जी

(उत्पादन शुल्क आयुक्त)

- विभागातील अधिकाऱ्यांच्यात आपसातील एकसंध संवाद व त्यामुळे उद्दिष्टपूर्ततेसाठी प्रणालीची रचना ही

Module प्रमाणे करण्यात आली. त्यामुळे प्रणाली अंगीकारण्यास व अंमलात आणण्यास सुलभता निर्माण होईल.

प्रणालीचे प्रमुख Modules पुढीलप्रमाणे

महाराष्ट्र राज्य उत्पादन शुल्क प्रणाली (MSEMS) : MSEMS ई-माध्यमाने दुर्यम निरीक्षक पातळीवरून सांख्यिकी माहिती (डाटा) गोळा केली जाते.

शुल्क अनुज्ञप्ती Tracking प्रणाली (MSELTS) : प्रत्येक अनुज्ञप्तीचा ३६० प्रोफाइल व प्रगत शोध सुविधा.

- शुल्क ब्रॅण्ड व्यवस्थापन प्रणाली (MSEBMS) : प्रत्येक ब्रॅण्डचे ३६० प्रोफाईल व प्रगत शोध सुविधा
- उत्पादन शुल्क BI Unit (MSEBI) : देशातील पहिला राज्य उत्पादन शुल्क विभाग ज्याने Microsoft platform वर BI प्रणाली विकसित केली.

MSEMS Module मुळे राज्य उत्पादन शुल्क विभागाच्या अधिकाऱ्यांना BI Module विकसित करून अतुलनीय विश्लेषणात्मक माहिती व क्षमता प्राप्त झाली आहे. BI Module मुळे राज्य उत्पादन शुल्क अधिकाऱ्यांना व विभागास मद्य उत्पादन, विक्री, सेवन, महसूल यातील कल व आकृतीबंध समजण्यास व विश्लेषण करण्यास साहाय्य होते. केंद्रीय भंडारातील माहितीच्या उपलब्धतेमुळे तुलनात्मक विश्लेषण करणे शक्य झाले. यात प्रामुख्याने जिल्हा, ठिकाण, वेळ, काळ, मद्याचा प्रकार, मद्य उत्पादक घटक इत्यादी माहिती व बाबींचा तुलनात्मक अभ्यास करून त्यातून अंदाज वर्तवणे, कयास बांधणे शक्य झाले.

मद्यविक्रीचे कल व त्याबाबतचे विश्लेषण यामुळे विभागास

परवाना मंजूर झाल्याचे समजते. यामुळे पारदर्शकता वाढून उत्पादन शुल्क पात्र वस्तूंच्या पुरवठ्याचे साखळी व्यवस्थापन प्रणालीमुळे उत्तमरीत्या नियमन करणे शक्य झाले. उत्पादन शुल्क पात्र वस्तूंच्या वाहतुकीचे मार्ग पूर्वनियोजित असल्याने करप्रणालीतर्फे वाहतूक परवाने निर्गमित होताना Dropdown सूचीमधून मार्गाची माहिती मिळते. नवीन मार्ग असल्यास संबंधित राज्य उत्पादन शुल्क अधिकाऱ्यांना एसएमएस अथवा ई-मेल द्वारे माहिती मिळते. या प्रणालीचे गुगल मॅप्ससोबत एकीकरण करण्यात आले आहे.

अपिल व्यवस्थापन प्रणाली

ही प्रणाली आयुक्त, राज्य उत्पादन शुल्क यांच्याकडे दाखल होणा-या अपिलाच्या नोंदणीकरिता विकसित करण्यात आली आहे. या प्रणालीद्वारे अपीलबाबत विविध स्तर इत्यादी बाबी नियंत्रित होतात.

गुन्हे नोंदणी नियंत्रण प्रणाली

या प्रणालीद्वारे नोंद गुन्हे, अटक आरोपी, जप्त मुद्देमालाची किंमत, गुन्ह्यांचे विविध स्टेट्स इत्यादी बाबींची नोंद करून त्याची

प्रकल्पाला मिळालेली बक्षिसे

स्कोच बक्षिस वितरण २०१३ ई -गव्हर्नन्स अॅवार्ड
स्काॅच ऑर्डर ऑफ मेरीट - बक्षिस व प्रमाणपत्र
माहिती तंत्रज्ञान संचालनालय, महाराष्ट्र शासन
यांचे ई -गव्हर्नन्ससाठी विशेष बक्षिस

भविष्यातील विक्री व त्याचा महसुलावर होणारा परिणाम याबाबत धोरणनिश्चिती व निर्णय घेण्यास मदत झाली. सर्व वरिष्ठ राज्य उत्पादन शुल्क अधिकारी BI Module चे उपयोग करून एखादा विशिष्ट कल एखाद्या विशिष्ट विभागात, जिल्ह्यात किंवा मद्य उत्पादक घटकाकडे का दिसतो याचा तडफदारीने वापर करतात. BI Module मुळे प्रगत विश्लेषणासह मूळ वर्षनिहाय घटकनिहाय तुलनात्मक माहितीसुद्धा प्राप्त होऊन त्याचा वापर सर्व स्टेक होल्डर्स करतात. उदा. किती महसूल एखाद्या घटकाकडे जमा झाला, किंवा निरीक्षक/दुय्यम निरीक्षक यांच्याकडे जमा झाला याची माहिती त्वरित मिळते.

महाराष्ट्र राज्य उत्पादन शुल्क पुरवठा साखळी/ श्रृंखला व्यवस्थापन प्रणाली (MSESCMS)

उत्पादन शुल्क पात्र वस्तूंची वाहतूक नियंत्रित असल्याने मद्य उत्पादकाच्या आवारात/आवाराच्या बाहेरील वाहतूक मागणीपत्र अथवा वाहतूक परवान्यावर होते. ही वाहतूक व्यक्तीद्वारे होत होती. संबंधित स्थानिक राज्य उत्पादन शुल्क अधिकारी परवाने मंजूर करतात. संगणकीकरणामुळे ही व्यवस्था/होणारी वाहतूक पारदर्शक होऊन सर्व वरिष्ठ राज्य उत्पादन शुल्क अधिकाऱ्यास

यशाच्या प्रमुख बाबी	२०१०-११	२०११-१२	२०१२-१३
महसूल (रु. कोटी)	५९६१	८६२१	९४७१
विक्री (लीटरमध्ये) अवैध बाबींवरील	७,८२,०३०	७,५१,६५७	८,०५,४६७
देखरेख (गुन्हे) ई पेमेंटद्वारे	२१५८३	३०१९१	१,३०,१०४
उत्पादन शुल्क वसुली एकूण संगणकांची	०	२९.६१%	९०.५५%

पाहणी करता येते. या प्रणालीमध्ये इतर प्रगत कार्यक्षमता असून त्याद्वारे नोंद गुन्हे केस डायरी होणे, गुन्हे अहवाल तयार होणे इत्यादी बाबी अंतर्भूत आहेत.

मॅपिंग प्रणाली

गुगल मॅपद्वारे सर्व अनुज्ञप्त्यांचे भौगोलिक ठिकाण मॅप करण्यात आले असून त्यांचे जीओ टॅगिंग केले आहे.

बुलेटीन बोर्ड

विभागातील खालच्या पातळीवरील अधिकाऱ्यांना वरिष्ठ अधिका-यांशी ऑनलाइन संवाद साधण्यासाठी नावीन्यपूर्ण प्रणाली असून या बुलेटीन बोर्डाद्वारे विचारांची देवाणघेवाण होते. नोंद गुन्हाच्या तपासाबाबत मार्गदर्शन प्राप्त केले जाते. विभागाच्या कार्यपद्धतीबाबत असलेल्या शंका अधिकारी/कर्मचारी ब्लॉग (blog) वर मांडून थेट आयुक्तांपर्यंत त्यांच्या शंकेचे निवारण करू शकतात. हा ब्लॉग (blog) <http://mahaexciseblog.freeforums.net>. या संकेतस्थळावर करण्यात आला आहे.

टेक्सटिंग (Texting) प्रणाली

या प्रणालीमध्ये डेक्सटॉप संगणकाद्वारे एसएमएस पाठविण्याची सुविधा उपलब्ध करून दिली आहे. हे एसएमएस एकत्रितरीत्या पाठविता येऊ शकतात. शिवाय विभागात विविध गटांचे स्तर तयार करण्यात आले असून, त्यांना एकमेकांना माहिती प्रसारित करण्यासाठी, संवाद साधण्यासाठी एसएमएसचा वापर या प्रणालीद्वारे

करण्यात येतो. या प्रणालीद्वारे त्वरित माहितीचे प्रसारण परिणामकारकरीत्या होते.

तक्रार निवारण प्रणाली

या प्रणालीद्वारे ऑनलाइन तक्रार नोंदवता येऊ शकते व तक्रारीचे निवारण झाल्याबाबत माहिती प्राप्त करून घेता येऊ शकते.

बिझनेस इंटिलिजेंस उपकरणांमुळे १, ३, ५ वर्षातील मद्याच्या विक्रीचा कल तपासण्याच्या दृष्टीने विश्लेषणामध्ये मदत होईल. एकूण मद्य विक्रीमधील निर्यातीचे प्रमाण आणि एकूण उत्पादनामधील स्थानिक विक्रीशी निर्यातीची तुलना करणे शक्य होईल.

■ मद्यावरील कररचनेची पद्धत प्रभावीपणे राबवण्याकरिता विविध प्रकारच्या मद्याच्या विक्रीचा कल तपासण्याच्या दृष्टीने विभाग आता विश्लेषण करू शकत आहे.

■ टोमेटेड सप्लाय चेन मॅनेजमेंट सिस्टिम लागू केल्यामुळे मद्य उत्पादकांच्या कच्च्या पदार्थांचे, उप पदार्थांचे उत्पादन आणि अंतिम उत्पादन यांच्या अचूक वेळेची नोंद (रियल टाइम ट्रॅकिंग) करण्यास मदत होत आहे.

■ एक्सईज इको सिस्टिममुळे माहिती सुलभरीत्या प्राप्त झाल्याने व्यक्तिशः माहिती गोळा करण्यामध्ये लागणारा वेळ वाचत आहे. हा वाचणारा वेळ अधिकारी एक्सईज इको सिस्टिम प्रभावीपणे

अंमलबजावणी करण्याकरिता वापरू शकतात. यामुळे महसुलामध्ये वाढ होईल व महसुलाची गळती रोखण्यास मदत होईल. म्हणजेच उपलब्ध असलेल्या साधनसंपत्तीचा वापर करून त्यांच्या कार्यक्षमतेत वाढ होईल.

■ गुगल मॅपवर सर्व अबकारी अनुज्ञप्ती जोडल्यामुळे स्थानिक अधिकाऱ्यांच्या मदतीशिवाय एखाद्या अनुज्ञप्तीधारकाचा शोध घेण्यास मदत होईल. त्यामुळे धाडी घालणे, अचानक अनुज्ञप्तीस भेट देऊन निरीक्षण करणे अधिक सोपे होईल.

■ शासकीय ई-मेलस, महाएक्सईज ब्लॉक पोस्ट, एसएमएस गेटवे आणि व्हिडीओ कॉन्फरसिंग अशा आधुनिक दळणवळणांच्या साधनांचा वापर केल्यामुळे विभागीय अधिकाऱ्यांमधील परस्परातील ताळमेळ राखण्यास साहाय्य होईल.

■ सिस्टीम इंटीग्रेटर यांनी वेळोवेळी घेतलेल्या नियमित प्रशिक्षण कार्यक्रमांतर्गत निरनिराळे मॉडेलस वापरल्याने अधिकाऱ्यांमधील जागरूकता/कर्तव्यदक्षता वाढण्यास मदत झाली आहे.

सेवा तुमच्या दारात

(पान ३२ वरून)

कार्यालयांमध्येच बसविली जाईल.,- डीसी प्रशासन आणि त्यांच्या दुय्यम कार्यालयांनी प्रत्यक्ष उपस्थित राहून स्वाक्षरी आणि डीसी प्रशासनाच्या संबंधित अधिकाऱ्यांच्या शिकव्याऐवजी डिजिटल स्वाक्षरीची वैधता स्वीकारली पाहिजे

नागरिक सेवांसाठी प्रतिज्ञापत्रात सवलत

प्रतिज्ञापत्र करून घेणे ही अवघड प्रक्रिया असल्याचे निरीक्षणास आले आहे. त्यासाठी अर्जदाराला अतिरिक्त प्रयत्न, वेळ आणि पैसा लागतो. त्यामुळे प्रतिज्ञापत्र हे एक ओझे व काही वेळा जाच झाला आहे यात काही शंका नाही. लोकांच्या सरकारकडून अपेक्षा दिवसेंदिवस वाढत आहेत, मात्र त्याचवेळी तंत्रज्ञानातील प्रगती व सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे सरकारचा नागरिकांना त्यांच्या दाराशी जीटूसी सेवा देण्याचा मानस असल्यामुळे; जीटूसी सेवांसाठी अर्ज करण्याची प्रक्रिया सोपी करणे या एका महत्त्वाच्या मार्गाचा

विचार करण्यात आला. त्यामुळे आवश्यक ती सर्व माहिती एकाच अर्जात देण्याची गरज निर्माण झाली, माहिती नोंदवण्याच्या

अर्जासोबत स्वतंत्र प्रतिज्ञापत्रे जोडण्यापेक्षा हे नक्कीच अधिक सुलभ आहे.

नागरिक सुलभ सेवा

राज्य सरकार नागरिकांना विविध जीटूसी सेवा देताना नागरिक सुलभ सेवा देण्यास कटिबद्ध आहे. सरकारने या सेवा देण्यासाठी, बहुतेक आवेदन अर्जासोबत आवश्यक असलेली प्रतिज्ञापत्र जोडण्याची अट काढून टाकण्याचा महत्त्वाचा निर्णय घेतला आहे. प्रतिज्ञापत्राची अट काढून टाकायची आणि त्याऐवजी आवेदन अर्जात प्रत्येक सेवेसाठी स्व घोषणा करायची आहे. प्रतिज्ञापत्राच्या सवलतीचा सरकारी आदेश पुढे उपलब्ध आहे:

www.maharashtra.gov.in/Site/Upload/Governmen%20Resolutions/English/20130816145608211.pdf

वरील बदलांमुळे जीटूसी सेवांसाठी अर्ज करण्याची प्रक्रिया सुरळीत होईल. एकाच अर्जात आवश्यक ती सर्व माहिती आणि आश्वासने घेतली जातील. माहिती नोंदवण्याच्या अर्जासोबत स्वतंत्र प्रतिज्ञापत्रे जोडण्यापेक्षा हे कितीतरी पटिंनी अधिक कार्यक्षम आणि सुलभ आहे. त्याशिवाय यामुळे प्रतिज्ञापत्र करून घेण्याचे ओझे आणि त्रास नाहीसा होईल, कारण ते तयार करण्यासाठी अर्जदाराचे अतिरिक्त प्रयत्न, वेळ आणि पैसा लागतो. राज्य सरकारने हे पाऊल उचलल्यामुळे दरवर्षी करदात्यांचे अंदाजे १०० लाख रुपये वाचतील असा अंदाज आहे.

गोडवा आणखी वाढला

राज्यात आजमितीस २०२ सहकारी तर ६६ खाजगी साखर कारखाने आहेत. राज्यात सुमारे ४० लक्ष ऊस उत्पादक शेतकरी या सहकारी कारखान्यांचे सभासद आहेत. तसेच साखर कारखान्यांतील कर्मचारी, ऊस तोडणी मजूर इ. लाखो नागरिक साखर उद्योगावर उपजीविकेसाठी अवलंबून आहेत. अशा या महत्त्वाच्या उद्योगात कार्यक्षमता व पारदर्शकता आणण्यासाठी संगणकीकरण आवश्यक होते. गेल्या २ वर्षांपासून आयुक्तालयाचे वेब पोर्टल, एसएमएस द्वारे 'रिअल- टाईम ऊस गाळप अहवाल संकलन, साखर कारखान्यांचे जीआयएस मॅपिंग पुश एसएमएस, बिझनेस इंटेलिजन्स टूल, व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंग इ. प्रकल्प प्रभावीपणे राबवण्यात येत आहेत. साखर आयुक्त कार्यालयाच्या ई-प्रशासन प्रकल्पांची परिणामकारकता अत्यंत उपयुक्त असल्याने या उपक्रमांना देश आणि राज्यस्तरावर विविध पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले आहे.

कृ

षी क्षेत्रामध्ये शेतकऱ्यांच्या उत्पन्नात साखर उद्योगाचा सिंहाचा वाटा असतो. साखर

उत्पन्नाबाबत २३% उत्पादनासह जगात ब्राझील प्रथम क्रमांकावर आहे. त्यापाठोपाठ भारत १६%, चीन ९%, थायलंड ६%, मेक्सिको ४% तर, इतर देशांतील साखर उत्पन्नाचे एकत्रित प्रमाण ४२% इतके आहे. देशात साखर उत्पादनाच्या क्षेत्रात महाराष्ट्राचा सर्वात मोठा (३५%) वाटा आहे. गेल्या ५० वर्षांत महाराष्ट्रातील सहकार क्षेत्रांतर्गत साखर उद्योगाने कृषी अर्थकारणात मोठी मजल मारली आहे. महाराष्ट्राच्या अर्थकारणात साखर उद्योगाचा मोठा वाटा आहे. त्यामुळे या उद्योगाच्या गरजा लक्षात घेत, सहकार विभागांतर्गत एका स्वतंत्र साखर संचालनालयाची निर्मिती करण्यात आली. १९९१-९२ साली त्याला आयुक्तालयाचा दर्जा बहाल करण्यात आला. साखर उद्योग, ग्रामीण महाराष्ट्राच्या आर्थिक आणि सामाजिक विकासाचा केंद्रबिंदू राहिला आहे. त्यामुळे राज्याच्या सामाजिक, आर्थिक विकासात साखर आयुक्तालयाची भूमिका महत्त्वाची ठरते. साखर आयुक्तालय विकासाभिमुख आणि नियामक अशी दुहेरी भूमिका बजावते.

आयुक्तालयाचे संकेतस्थळ -
आयुक्तालयाचे संकेतस्थळ
www.mahasugarcom.gov.in आहे.

विजय सिंघल
(साखर आयुक्त)

यामध्ये राज्यातील सर्व साखर कारखान्यांची विस्तृत व अद्ययावत माहिती, शासन निर्णय, परिपत्रके, दैनिक गाळप अहवाल, जीआयएस मॅपिंग, सांख्यिकी माहिती, कारखान्यांची सद्यःस्थिती, ताळेबंद, नफा-तोटा पत्रक इ. माहिती उपलब्ध करण्यात आली आहे. या संकेतस्थळाला सद्यःस्थितीत दर दिवशी ६०० हून अधिक संबंधित भेटी देत असतात.

सांख्यिकी आलेख

साखर कारखान्यांच्या विविध बाबींची माहिती जाहीररीत्या सर्वासाठी उपलब्ध झाल्याने प्रशासकीय कामकाजात पारदर्शकता आली आहे. त्यामुळे माहिती अधिकांरांतर्गत प्राप्त होणाऱ्या अर्जांमध्ये ४०% कपात झाली आहे. उपलब्ध माहितीचा उपयोग करून कारखान्यांच्या कामगिरीचे तुलनात्मक विश्लेषण करून त्यांना योग्य मार्गदर्शन करणे शक्य झाले आहे. २०१०-११ च्या गाळप हंगामातील १२३ सहकारी कारखान्यांपैकी ५१ कारखाने वार्षिक तोट्यात होते तर २०११-१२ च्या गाळप हंगामातील ११९ सहकारी कारखान्यांपैकी तोट्यातील कारखान्यांची संख्या ३६ वर आली असून ८३ कारखाने वार्षिक नफ्यात आले.

पूल एसएमएसद्वारे कारखान्यांकडून दैनिक गाळप अहवाल संकलन : महाराष्ट्र हे साखर उत्पादनात देशात आघाडीवर आहे. त्या

दृष्टीने गाळप हंगामात ऊस गाळप, साखर उत्पादन, साखर उतारा इ. रोजची माहिती साखर कारखान्यांकडून दूरध्वनीवरून घ्यावी लागत असे. त्यामध्ये मनुष्यबळाचा व वेळेचा मोठ्या प्रमाणावर वापर होत असे.

यासाठी ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पांतर्गत सर्व साखर कारखाने एसएमएस गेटवेच्या माध्यमातून जोडण्यात आले. गाळप हंगामामध्ये एसएमएस द्वारे सर्व कारखान्यांकडून दैनिक गाळप अहवाल प्राप्त होतो. यामध्ये अद्ययावत ऊस गाळप, साखर उत्पादन व साखर उतारा यांची स्वयंगणना (Auto calculation) होऊन, संकलित माहिती आपोआप संकेतस्थळावर अपलोड होते. या प्रणालीद्वारे इतरही एसएमएस संदेशांची देवाणघेवाण सहज शक्य झाली आहे. पूर्वीच्या दूरध्वनीद्वारे माहिती संकलनापेक्षा कमी वेळ लागत असून खर्च व मनुष्यबळाची बचत झाली आहे. रविवारी व इतर सुटीच्या दिवशीही अद्ययावत गाळप अहवाल संकेतस्थळावर उपलब्ध होत आहे.

जीआयएस मॅपिंग कार्यप्रणाली : राज्यातील सर्व सहकारी व खाजगी साखर कारखाने जीआयएस मॅपिंग (जिऑग्राफिकल इन्फॉर्मेशन सिस्टम -Geographical Information System) वर त्याच्या अक्षांश-रेखांश

ई-गव्हर्नन्स पुरस्कार

साखर आयुक्तालयाच्या ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पास पाच विविध पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले आहे.

१. यूज ऑफ मोबाइल टेक्नॉलॉजी इन ई-गव्हर्नन्स या उपक्रमास राष्ट्रीय पातळीवरील ई-इंडिया-२०१३ पुरस्कार प्राप्त
२. आयुक्तालयाच्या इनोव्हेटिव्ह युज ऑफ आय टी या उपक्रमास महाराष्ट्र शासनाचे सौप्यपदक घोषित.
३. आयुक्तालयाच्या संकेतस्थळास महाराष्ट्र शासनाचे कांस्य पदक .

४. स्कोच समूहामार्फत (Skoch Group) रियल टाइम केन क्राशिंग रिपोर्ट या उपक्रमास इंडियाज बेस्ट २०१३- स्कोच सुवर्णपदकाने सन्मानित.
५. स्कोच समूहामार्फत साखर आयुक्तालयाच्या वेब पोर्टल या उपक्रमास इंडियाज बेस्ट २०१३- स्कोच सुवर्णपदकाने सन्मानित.

स्थानानुसार निर्देशित करण्यात आले आहेत. तसेच कारखान्यांचे गाळप, उत्पादन, दैनिक गाळपक्षमता, साखर उतारा, नक्तमूल्य, नफा/तोटा, लेखापरीक्षण वर्गवारी इ. बाबी नकाशावर विविध रंगांचा उपयोग करून दर्शवण्यात आल्या आहेत. सहकारी साखर कारखान्यांना ज्या गावांतून ऊस पुरवठा होतो, ती गावे नकाशावर अधोरेखित करण्यात आली आहेत.

या नकाशांचा उपयोग करून राज्यातील उच्च, मध्यम व कमी साखर उतार्याचे प्रदेश शोधून उतारा व उत्पादकता वाढवण्याकरिता आवश्यक उपाययोजना करण्यास साहाय्य होते. मागील काही वर्षांच्या नक्तमूल्य अथवा नफा/तोटा या बाबींचा तुलनात्मक अभ्यास करून कोणत्या कारखान्यांची आर्थिक स्थिती सुधारली आहे. व कोणत्या कारखान्यांस योग्य मार्गदर्शनाची गरज आहे यांचा निर्णय घेण्यास मदत होत आहे.

व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंग : आयुक्तालय हे मंत्रालय व सर्व विभागीय कार्यालयांशी व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे जोडण्यात आले आहे.

मनुष्यबळ विकास व प्रशिक्षण : साखर आयुक्तालयात टेक सॅटर्ड साजरा केला जात आहे. या उपक्रमांतर्गत आयुक्तालयाचे ई-गव्हर्नन्स सल्लागार, नोडल अधिकारी, सी-डॅक, यशदा इ. मार्फत विविध प्रशिक्षण वर्ग आयोजित केले जातात. यामध्ये ई-मेलचा वापर, आएसएम, युनिकोड टायपिंग, ग्रीन कॉम्प्युटिंग, एमएस ऑफिस, ई-टॅडरिंग यांसारख्या विषयांवर विविध प्रशिक्षण शिबिरे घेण्यात येत आहेत. साखर आयुक्तालय, पुणे येथे विविध प्रशिक्षणांकरिता सर्व सोयींनी युक्त प्रशिक्षण प्रयोगशाळेची (Training Lab) निर्मिती करण्यात आली आहे.

भविष्यातील उपक्रम

बिझनेस इंटेलिजन्स टूल्स : साखर कारखान्यांच्या कार्यपद्धतीचे सखोल विश्लेषण करण्यासाठी बिझनेस इंटेलिजन्स टूल्सचा विकास करण्यात येत आहे. याद्वारे कारखान्यांचे मागील पाच हंगामातील ऊस गाळप, साखर उत्पादन व साखर उतारा तसेच सहकारी साखर कारखान्यांचे नक्तमूल्य, नफा/तोटा बाबींचे विश्लेषण करणे शक्य आहे. या साधनांमार्फत एका कारखान्यांच्या माहितीची इतर कारखान्यांच्या माहितीशी तुलना करणे शक्य होईल. यामुळे अडचणीतील कारखान्यांना

योग्य मार्गदर्शन करणे सुलभ होईल.

२. महाराष्ट्र साखर माहिती प्रणाली : आयुक्तालयाच्या विविध विभागांचे काम स्वयंचलित पद्धतीने व्हावे, याकरिता महाराष्ट्र साखर माहिती प्रणाली अर्थात (महाराष्ट्र शुगर इन्फर्मेशन सिस्टिम. Maharashtra Sugar Information System) ही कार्यप्रणाली विकसित करण्याचे काम प्रगतिपथावर आहे. मंत्रालय, साखर आयुक्तालय, प्रादेशिक कार्यालये आणि साखर कारखाने अशा अनेक स्तरांवर या प्रणालीमार्फत काम केले जाणार आहे. ऊस गाळप, साखर उत्पादन, वसुली अशा विविध तपशिलांबाबत सविस्तर माहिती प्राप्त करण्याच्या दृष्टीने ही प्रणाली आयुक्तालयासाठी उपयुक्त ठरेल. या प्रणालीचा वापर करून साखर कारखाने विविध विषयांकरिता (उदा. गाळप परवाना, तांत्रिक मान्यता, आर्थिक व प्रशासकीय मान्यता, विस्तारीकरण व आधुनिकीकरण इ.) ऑनलाइन प्रस्ताव सादर करू शकतील.

३. ऑनलाइन साखर विक्री पोर्टल : साखर व उपपदार्थांच्या ऑनलाइन विक्रीसाठी बनवण्यात आलेल्या ऑनलाइन साखर विक्री पोर्टलचे पुनरुज्जीवन करण्याचा विचार आयुक्तालय करीत आहे. साखर व उपपदार्थांची वार्षिक उलाढाल रु.२५००० ते ३०००० कोटी इतकी अंदाजित आहे. इंटरनेटद्वारे साखर विक्रीचा उपक्रम राबवल्यास या क्षेत्रातील गैर प्रकारास आळा बसू शकेल. तसेच या पोर्टलमुळे छोट्या साखर कारखान्यांनादेखील एक राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तराचे व्यासपीठ उपलब्ध होईल. ऑनलाइन प्रक्रियेमुळे साखर विक्रीच्या निविदांमधील सहभागात निश्चितच वाढ होईल व परिणामी निविदा प्रक्रियेतून कारखान्यांना व पर्यायाने शेतकऱ्यांना मिळणाऱ्या महसुलात वाढ होईल.

४ ऊस उत्पादक सभासदांचे आधार- युनिक आयडेंटिफिकेशन यूआयडी सिडिंग (UID Seeding) राज्यातील सर्व सहकारी साखर कारखान्यांच्या सभासदांची यूआयडी आधार क्रमांकाशी संलग्न माहितीची डाटा निर्मिती प्रस्तावित आहे. यामुळे कारखान्यांना त्यांच्या सभासदांना ऊस देयक थेट त्यांच्या आधार क्रमांकाशी निगडित बँक अकाउंटमध्ये जमा करणे शक्य होईल. यामुळे ऊस उत्पादकांना त्यांच्या उसाचा मोबादला सुलभरीतीने व त्वरित मिळण्यास मदत होईल.

आता नको वाट बघणे

कें

द्र व राज्य शासनाच्या ई- प्रशासन या महत्वाकांक्षी प्रकल्पांतर्गत माहिती तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर करून प्रशासकीय कामकाज सुलभरीत्या करून कमीत कमी खर्चात, कमीत कमी वेळेत व गुणवत्तापूर्वक सेवा सर्वसामान्य लोकांपर्यंत पोहोचवायचा मानस कलेक्टरर्स इन्फर्मेशन सिस्टीम (Collectors Information System) या प्रणालीत आहे. नॅशनल ई-गव्हर्नन्स प्लॅन (NeGP National e- governance Plan) व आयटी अॅक्ट २००० (IT Act २०००) अन्वये जिल्हा तसेच तालुकास्तरावर या प्रणालीचा वापर करावयाचा आहे.

राज्य शासनाच्या महत्वाकांक्षी सुवर्णजयंती राजस्व अभियानांतर्गत जिल्हा कार्यालय, तहसील कार्यालयामार्फत शासनाच्या विविध योजना व उपक्रम लोकांपर्यंत पोहोचविण्यासाठी लोकाभिमुख कार्यपद्धती अंगीकारण्यात आली. स्थानिक पातळीवर नॅशनल इन्फॉर्मेटिक सेंटर (NIC) बरोबर संयुक्तरीत्या कॉलीस (COLIS) प्रणाली स्थानिक स्तरावर विकसित करण्याचे प्रयत्न सुरू होते परंतु त्याला योग्य दिशा मिळत नव्हती. मी लातूर जिल्ह्यात कार्यरत असताना महसूल

प्रकरणातील अंतिम आदेश केवळ संकेतस्थळावर प्रसिद्ध केला परंतु हे कामकाज स्वयंचलितरीत्या होत नव्हते.

माहिती तंत्रज्ञान सचिव राजेश अग्रवाल यांनी एकदा पुणे येथे पुणे विभागातील सर्व निवासी उपजिल्हाधिकारी यांची बैठक आयोजित केली होती त्यामध्ये ई-रेव्ह्यू कोर्ट (e Rev. Court) प्रणालीची कार्यपद्धती विशद केली. त्यांनी आमच्या प्रयत्नांचे कौतुक करून कार्यशाळेच्या शेवटी प्रमाणपत्र व रुपये ५००० चे रोख बक्षीस देऊन अभिनंदन केले. हा क्षण प्रेरणादायी ठरला. मुख्यालयी परत आल्यावर

आप्पासाहेब धुळाज

नॅशनल इन्फॉर्मेटिक सेंटरचे (एनआयसी) अधिकारी, माझे कर्मचारी व इतर अधिकारी यांच्या समवेत बसून प्रत्येक मॉड्युल (module) वर शास्त्रोक्त पद्धतीने नियोजन करण्यात आले. सर्व संबंधितांना सामावून घेऊन ही प्रणाली विकसित करण्यात आली. माहिती व तंत्रज्ञान संचालनालयाचे संचालक विरेंद्र सिंह सिंधुदुर्ग जिल्ह्याचा अनुभव सांगताना अनेक वेळा आम्ही रात्री ३ वाजेपर्यंत

कलेक्टरर्स इन्फॉर्मेशन सिस्टीम प्रणाली कोल्हापूर जिल्ह्यात १३ ऑक्टोबर २०११ पासून कार्यान्वित आहे. जिल्ह्याचे संकेतस्थळ www.collectorkolhapur.gov.in यावर ही प्रणाली उपलब्ध आहे.

NATIONAL
FORMATICS
NTRE

कॉलीस जिल्हाधिकारी कार्यालय
कोल्हापूर
वेब आधारित माहिती व्यवस्थापन

COLIS
Web based Collector's
Information System

महाराष्ट्र शासन

महसूल न्यायालये

कॉलीससाठी लॉगिन

शंका समाधान

अपिल फ्लोचार्ट

कॉलीस डॅशबोर्ड

कॉलीस संपर्क

ENGLISH

Developed, Hosted and Implemented by District Administration and NIC District Unit Kolhapur M C I T Government of India

कॉलीस प्रणाली घटक

- ई-रेव्हू कोर्ट
- ई-गोडाऊन व्यवस्थापन
- ई-वेब प्रकाशन
- ई-पेन्शन
- ई-कॉलीस व्यवस्थापन

सर्वांना घेऊन काम केल्याने ई-ऑफिस (e office) यशस्वी झाल्याचे सांगतात. त्यापासून प्रेरणा मिळते.

ई- रेव्हेंयू कोर्ट

ई- रेव्हेंयू कोर्ट (e Rev. Court) प्रणाली म्हणजे महसूल कोर्टात चालणाऱ्या सर्व केसेसची कार्यपद्धती संगणकाधारित करणे, पक्षकारांना व विधितज्ज्ञांना तसेच कर्मचाऱ्यांना ही प्रणाली अतिशय सुलभरीत्या हाताळता येईल अशा पद्धतीने विकसित करणे हे आमचे उद्दिष्ट होते. या माध्यमातून जिल्हा प्रशासन व तालुका प्रशासनासाठी महसुली खटले चालवण्यासाठी उपयुक्त अशी प्रणाली यशस्वीपणे राबवण्यात आम्ही यशस्वी ठरलो आहोत. त्याचबरोबर ई-वसुली, ई- निवडणूक तयारी व व्यवस्थापन (e Election preparedness & management) ई-पेन्शन याही मॉड्युल्सवर कामकाज सुरू आहे .

माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करून पक्षकारांना सुनावणीच्या तारखा एसएमएसद्वारे कळवणे, आदेशाची प्रत संकेतस्थळावर ठेवणे. डिजिटल सहीचा वापर करून आदेश दिल्यास नक्कल काढण्याची आवश्यकता नसणे इत्यादी बाबी जरी केल्या तरी, पक्षकाराचा बराच त्रास वाचणार होता म्हणून आम्ही यासाठी सातत्याने प्रयत्न करून ई- रेव्हेंयू कोर्ट प्रणाली विकसित केली.

यामुळे पक्षकारांना घरबसल्या हवी ती माहिती मिळत असल्यामुळे तसेच पारंपरिक, तास नू तास तारखेसाठी आदेशाच्या नकला मिळण्यासाठी एवढेच नव्हे तर प्रत्यक्ष सुनावणी होऊन निकाल लागण्यासाठी वाट पाहणे, या सर्व बाबींसाठी लागणारा वेळ या योजनेमुळे मोठ्या प्रमाणात वाचला आहे. त्यामुळे वाट पाहण्याचा त्रासदायक किंबहुना तापदायक प्रकार जवळजवळ संपुष्टात आला आहे.

यापूर्वी पक्षकारांना प्रत्येक तारखेस कार्यालयात आल्यावरच पुढील तारीख कळायची, पुढील तारीख दिली असल्यास त्यांना कळायची नाही. अतिरिक्त आदेश किंवा अंतिम आदेश मिळायला एक एक महिना लागायचा, तसेच त्यांना त्याची नक्कल काढण्यासाठी पुन्हा कार्यालयात येऊन अर्ज करून विहित फी भरून प्राप्त करून घेण्यासाठी साधारणपणे २० ते ३० दिवस लागायचे. परंतु ई-

रेव्हेंयू कोर्ट प्रणालीमुळे त्यांना घरबसल्या प्रकरणाची स्थिती पुढील दिनांकासह कळते. प्रत्येक पक्षकारांना त्यांच्या प्रकरणाची स्थिती

एसएमएस व संकेतस्थळाद्वारे कळवली जाते. कार्यालयातील कामात, आचानक बदलामुळे सुनावणीच्या दिनांकात बदल झाल्यास त्याबाबत एसएमएसद्वारे वादी-प्रतिवादी व विधिज्ञ यांना तत्काळ कळवले जाते. त्यामुळे त्यांचा प्रवासाचा खर्च वाचतो. शिवाय दिवस वाया जात नाही. वादी-प्रतिवादी व विधिज्ञ यांना त्यांच्या प्रकरणासंदर्भात सद्यःस्थिती भारतात किंवा भारताबाहेर कोणत्याही देशामध्ये संकेतस्थळावर बघता येते. तसेच ई- रेव्हेंयू कोर्ट म्हणजे महसूल कोर्टात चालणाऱ्या सर्व खटल्यांच्या संगणकीय कामकाजामुळे विधि व न्याय विभागाचा अभ्यास करणाऱ्या नागरिकांना सर्व प्रकारच्या न्यायनिवाड्याचे निकाल घरीच बघण्यास उपलब्ध होतात. त्याच्या प्रतीही निःशुल्क मिळतात. या कामात पारदर्शकतेत वाढ झाली आहे .

ई-निवडणूक पूर्वतयारी

या प्रणालीचा वापर चंदगड विधानसभा पोटनिवडणूक, जिल्हा परिषद निवडणुका, नगरपालिका निवडणुकीत करण्यात आला आहे. साखर कारखान्याच्या निवडणुकीतही याचा वापर केला आहे. निवडणुकीची पूर्वतयारी करण्यासाठी या प्रणालीचा उपयोग होतो. मतदान प्रक्रियेतील कर्मचारी प्रशिक्षण, मतदान साहित्य वाटप, मतदान पथक केंद्रावर पोहचणे, ईव्हीएम मशीनची तयारी करणे, दर दोन तासांना झालेल्या मतदानाची टक्केवारी कळविणे, मतदानात व्यत्यय आल्यास त्याची माहिती तातडीने निवडणूक कार्यालयास कळविणे इ. कामे या प्रणालीमार्फत केली जातात. जिल्ह्यातील ११४३ कार्यालयांचा (शाळा धरून) मास्टर डाटा तयार केला असून त्यांना कोड नंबर देण्यात आले आहेत. त्यामुळे कार्यालयनिहाय कर्मचाऱ्यांची माहिती तयार झाली आहे. त्याचा केव्हाही वापर करणे शक्य झाले आहे. निवडणुकीदरम्यान उमेदवाराची दैनंदिन खर्चाची माहिती भरण्याची, ती निवडणूक निर्णय अधिकारी तसेच जनतेस पाहण्यास उपलब्ध करून देण्याची सुविधा स्वॉपटवेअरमध्ये अंतर्भूत केली आहे. (ही माहिती उमेदवाराने दाखल केल्यावर दररोज कर्मच्याऱ्यांमार्फत भरली जाते.)

पारदर्शी न्यायालयीन

कामकाज , प्रत्येक केसची सद्यःस्थिती एसएमएस सुविधा, प्रवास खर्च बचत, डिजिटल स्वाक्षरीमुळे नक्कल काढावयाची आवश्यकता नसते. आदेश पारित झाल्यानंतर त्याच दिवशी आदेश संकेतस्थळावर ठेवले जातात. त्याची प्रिंट केव्हाही उपलब्ध होते. त्यामुळे पूर्वी नकलेसाठी महिन्याचा लागणार कालावधी एका दिवसावर आला आहे. एसएमएससारख्या सुविधांमुळे ही प्रणाली अत्यंत लोकप्रिय झालेली आहे. सध्याची प्रणाली ही केवळ जमीनविषयक कायद्यासाठी नसून कार्यकारी दंडाधिकारी म्हणून जे कामकाज करावे लागते त्याही बाबी यात अंतर्भूत केल्या आहेत. या प्रणालीस दिल्ली येथील इंजिनीअरिंग वॉच

(Engineering Watch) या

संस्थेने दखल घेऊन प्रशस्तपत्र दिले आहे व राज्य शासनाच्या या वर्षीच्या एक्सलन्स इन ई- गव्हर्नन्ससाठी दुसऱ्या क्रमांकासाठी या प्रणालीची निवड झाली आहे.

केवळ एसएमएस व वेब पब्लिकेशन एवढीच वैशिष्ट्ये नसून प्रत्येक कलमातील, प्रत्येक कलमाखाली चालणाऱ्या खटल्यांचे सुयोग्य वर्गीकरण केले आहे. अपील कोर्टात चालणाऱ्या कोर्टाच्या अधिकार कक्षेनुसार, प्रकरणाची वर्गवारी केली आहे. संबंधित कर्मचाऱ्यांचे, शंकासमाधान करण्यासाठी इंग्रजी व मराठी माध्यमात मुखपृष्ठ (Homepage) ठेवले आहे. या प्रणालीचा आतापर्यंत ७९,००० हून जास्त नागरिकांनी वापर केला आहे. २००० पेक्षा जास्तवेळा लॉग इन (Login) झाले आहे. दरमहा ३७० तास या प्रणालीचा ऑनलाइन वापर करण्यात येतो त्यामुळे कागदविरहित (Paperless) वाटचाल हे या प्रणालीचे वैशिष्ट्य आहे.

ठाणे जिल्हा व इतर ५ ते ६ जिल्ह्यात अंमलबजावणीसाठी या प्रणालीची मागणी नोंदवण्यात आली आहे.

ई- वसुली (E.G.Recovery)

महसूल विभागामार्फत करमणूक कर, अकृषक कर, गौणखनिज स्वामित्व धन, स्टॅप ड्यूटी, आर आर सी वसुली, इत्यादी कर नागरिकांकडून गोळा केले जातात. आजही प्रत्यक्षात करमणूक कर, अकृषक कर, गौणखनिज कर हे पारंपरिक पद्धतीने गोळा होतात. उदा. कोल्हापूर शहरात जवळजवळ १.५० लाख मालमत्ता असून केवळ ४ तलाठी कार्यरत आहेत. प्रत्येकवेळी कर भरणाऱ्यांना तहसील कार्यालयात जाऊन चलन घेऊन रांगेत उभे राहावे लागते. चलनाच्या तीन प्रती घेवून बँकेमध्ये करभरणा करावा लागतो. करदात्यांना तहसील कार्यालय, कोषागारे व बँकेमध्ये प्रत्येक वेळी जावे लागते. ही वेळखाऊ प्रक्रिया सुटसुटीत करण्यासाठी ई-वसुली प्रणाली विकसित करण्यात आली आहे. यामध्ये सिनेमा थिअटर्स, व्हिडीओ केंद्र व केबल चालक स्वतःच्या लॉगईन आणि पासवर्ड वापरून स्वतःच चलन तयार करतात. तेथूनच नेट बँकिंगद्वारे करमणूक करभरणा करतात.

पहिल्या टप्प्यात जिल्ह्यातील ३३ सिनेमागृहे, ६५ व्हिडीओ गेम्स व १४०० पैकी २०० केबलचालक या प्रणालीचा वापर करून

स्वतःच्या संगणकावर स्वतःच चलन तयार करून ई. बँकिंगद्वारे कराचा भरणा करतात. एवढेच नव्हे तर सिनेमागृहाच्या प्रत्येक खेळाच्या वर्गवारीनुसार प्रेक्षक उपस्थिती, झालेला कर दररोज भरला जातो.

दररोज भरलेल्या कराचा ऑनलाइन ताळमेळ घेतला जातो. त्यांचबरोबर प्रत्येक सिनेमागृहाची प्रत्येक खेळाची प्रत्यक्ष उपस्थिती, तिकीटाचे दर व जमा झालेला कर ह्या बाबी एकत्रितपणे पाहावयास मिळतात. अॅटो चलानमुळे ताळमेळ होण्यातही कोणती अडचण येत नाही.

करदात्यांना प्रत्येकवेळी तहसील कार्यालयात जाऊन चलन पास करून नंतर बँकेत जाऊन भरणा करावयाची क्लिष्ट पद्धत सोपी झाली आहे. सर्व स्टॅम्पविक्रेते स्वतः ऑनलाइन चलनाद्वारे पैसे भरून स्टॅप खरेदी करतात. या पद्धतीत दररोज प्रत्येक लेखाशीर्षनिहाय ताळमेळ होतो. त्यामुळे कार्यालयाचे कामकाजही सोपे झाले आहे.

ई-पेंशन (Pension)

दुसऱ्या महायुद्धातील सैनिकांच्या ८८४ विधवांना निवृत्ती वेतन एकाच वेळी सरळ त्यांच्या बँक खात्यावर जमा करून त्यांना

एसएमएसमार्फत कळविले जाते. त्यामुळे वयोवृद्ध निवृत्ती वेतनधारकांना बँकेत आणि जिल्हा कार्यालयास हेलपाटे मारावे लागत नाहीत. हे देयक जिल्हा कोषागारात जमा करून त्यास मंजुरी घेऊन वेगवेगळ्या बँकेत निवृत्ती वेतन जमा करावयाचा कालावधी १५ ते २० दिवसांवरून ३ दिवसावर आला आहे. त्यामुळे पेन्शनधारकांना पेन्शन घेणे सुलभ झाले आहे.

ही प्रणाली कोल्हापूर शहरातील संजय गांधी लाभार्थी व इंदिरा गांधी लाभार्थी यांना अनुदान वाटपासाठी उपयोगात आणली जात आहे.

ई- गोडाऊन

केंद्र शासनाच्या गोडाऊनमधून उचललेला व प्रत्येक तालुक्याच्या गोडाऊनपर्यंत पोहोचलेला धान्यसाठा यांची माहिती केंद्रीय यंत्रणा व जिल्हा प्रशासन यंत्रणा यांच्यामार्फत ऑनलाइन भरली जाते. त्यामुळे कोणत्या क्रमांकाचे ट्रक गोडाऊनमधून निघाले याची आगाऊ माहिती तालुका गोडाऊनकीपरला ऑनलाइन कळते. प्रत्येक दुकानदाराने किती धान्यवाटप केले याची माहिती तालुका गोडाऊनद्वारे पाठवली जाऊन संकेतस्थळावर उपलब्ध होते. रास्तभाव धान्य दुकानदाराने सर्व प्रकारच्या धान्याची उचल केल्यानंतर त्याबाबत एसएमएसने संबंधित गावातील ५०

लोकांना कळवले जाते. त्यामुळे धान्याचा काळाबाजार होण्यावर मर्यादा आली असून सर्व धान्य वेळेत शिधापत्रिकाधारकांना दिले जाते. तसेच या प्रणालीमुळे सर्व स्तरावर धान्याचे नियंत्रण, मागणी, मंजुरी व उचल याच्यामध्ये समन्वय राहून ताळमेळ घेणे सोयीचे होते. यामुळे जिल्हापुरवठा अधिकारी यांच्या कार्यालयाच्या कामकाजात सुसूत्रता आली आहे. जिल्ह्यातील प्रत्येक गोडाऊनची सद्यःस्थितीची आकडेवारी या संकेतस्थळावर पाहण्यासाठी उपलब्ध आहे.

ई-वेब प्रकाशन

जिल्हाधिकारी कार्यालयाकडील आस्थापनाविषयक माहिती म्हणजे नवीन तलाठी, लिपिक, यांच्या निवडीसाठीच्या जाहिरातीपासून ते निवड यादी तसेच प्रश्नपत्रिका व उत्तरपत्रिकेच्या (प्रत्येक उमेदवाराचे) प्रतीसह प्रसिद्ध केले जाते.

पुनर्वसन प्रकल्पाची प्रकल्पनिहाय माहिती विशेष साहाय्य विभागांतर्गत गावनिहाय/तालुकानिहाय लाभार्थीची यादी, गृहशाखा, नियोजन, रोजगारहमी योजना, सैनिक कल्याण, मतदार यादी, अधिकाऱ्यांचा दौरा, दैनंदिनी इत्यादी माहिती संकेतस्थळावर प्रसिद्ध केली जाते.

विशेष म्हणजे सॉफ्टवेअर अशा पद्धतीने विकसित केले आहे की, अधीक्षक स्तरावरील अधिकाऱ्यांनी मंजुरी दिल्यानंतर त्यांच्या संगणकावरून थेट संकेतस्थळावर माहिती अपलोड केली जाते. या संकेतस्थळावर ८४,००० हून जास्त लोकांनी भेटी देऊन या संकेतस्थळाचा लाभ घेतला आहे. तसेच या संकेतस्थळावर एप्रिल २०१३ पासून ३०,०००/- हून जास्त वेळा लॉगईन झाले आहे. दर महिन्याला ३५० हून जास्त तास या प्रणालीत ऑनलाइन काम केले जाते. यावरून ही प्रणाली अतिशय उपयुक्त ठरल्याचे लक्षात येते.

रा

ज्य सरकारने नागरी स्थानिक संस्थांद्वारे माहिती तंत्रज्ञान व दळवळणाचा वापर करून बहुतेक सेवा देणारी एक यंत्रणा तयार केली व केडीएमसीचे ई-प्रशासन कार्यप्रणाली व त्याच्या सर्वोत्तम पद्धती महाराष्ट्र राज्यातील एकाच पातळीवरील २३१ शहरी स्थानिक संस्थांमध्ये पाठवण्याचा निर्णय घेतला.

या कार्यप्रणालीमुळे महाराष्ट्रातील २३१ नागरी स्थानिक संस्थांमध्ये ग्राहक हाताळणाऱ्या कार्यालयाचे व यूएलबीच्या प्रक्रियांचे स्वयंचलन अपेक्षित आहे, ज्यामुळे नागरिकांना सेवा देण्यासाठी मालमत्ता कर, पाणी पट्टी, अन्न परवाना, बाजार परवाना, जन्म व मृत्यू प्रमाणपत्र, नगर नियोजन, स्थापत्य/इलेक्ट्रिकल/मेकॅनिकल प्रकल्प, लेखा अशा विविध विभागांचे अखंड एकत्रीकरण होण्याची शक्यता आहे. राज्यासाठी हा प्रकल्प अत्यंत महत्त्वाचा आहे कारण त्यामध्ये नागरी स्थानिक संस्थेसाठी इलेक्ट्रॉनिक यंत्रणा तयार होण्यास साहाय्य झाले. कालांतराने राष्ट्रीय

ई-प्रशासन योजनेंतर्गत महाराष्ट्र राज्यव्यापी एरिया नेटवर्क व राज्य डाटा केंद्राच्या मदतीने त्या एकत्र करून एक केंद्रीय यंत्रणा व रचनानिर्मितीस साहाय्य होईल.

या कार्यप्रणालीमुळे नागरिकांना अद्ययावत सेवा देता येतील व त्याचवेळी नागरी स्थानिक संस्थांची कार्यक्षमता वाढेल. या कार्यप्रणाली (सॉफ्टवेअर मोड्यूल)मध्ये पुढील बाबींचा समावेश आहे. ■ जन्म व मृत्यू मोड्यूल ■ करनिर्धारण मोड्यूल ■ पाणी पट्टी मोड्यूल (लागू आहे तेथे) ■ बाजार परवाना मोड्यूल (लागू आहे तेथे) ■ लेखा मोड्यूल ■ सीएआरई मोड्यूल (तक्रारी व समस्या निवारण व्यवस्थापन) ■

यूडब्ल्यूएमएस मोड्यूल (वापरकर्ता कामाचा ओघ व्यवस्थापन यंत्रणा)

■ ईआयपी मोड्यूल (उद्योग माहिती संकेतस्थळ)

केडीएमसीप्रमाणे सक्रिय सेवांसह

■ सीएफसी मोड्यूल (नागरिक सुविधा केंद्र) ■ नगर नियोजन मोड्यूल ■ विवाह नोंदणी मोड्यूल.

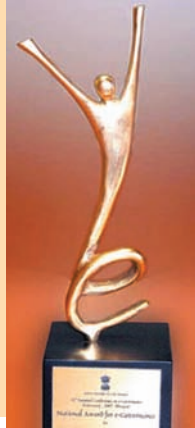
हा प्रकल्प पूर्ण झाल्यानंतर राज्यातील ३०% हून अधिक लोकांना ई-प्रशासित नागरिक सेवा देता येणे शक्य होईल. हा

प्रकल्प संपूर्ण महाराष्ट्रात माहिती

सर्वोत्तम कार्यप्रणाली

डॉ. पुरुषोत्तम भापकर

कल्याण डोंबिवली महापालिकेने (केडीएमसी) २००२ साली प्रशासकीय सुधारणांसह आपल्या गरजांना अनुकूल ई-प्रशासन ॲप्लिकेशन संगणक प्रणाली विकसित केली. महापालिका एका सुव्यवस्थित यंत्रणेद्वारे चालविली जावी व पादर्शकता, जबाबदारी तसेच नागरिक सेवांची सर्वोच्च पातळी राखली जावी हे त्याचे उद्दिष्ट होते. केडीएमसीद्वारे राबवण्यात आलेल्या प्रशासकीय सुधारणा केडीएमसी सर्वोत्तम पद्धती म्हणून ओळखल्या जातात. केडीएमसी ई-प्रशासन कार्यप्रणालीला २००४ साली स्कॉच वॅलेंजर, २००५ साली इंटेलिजंट एंटरप्राइज पुरस्कार, २००६ साली चॅंपियन सीआयओ पुरस्कार, २००७ साली भारत सरकारच्या प्रशासकीय सुधारणा विभागाद्वारे गोल्ड आयकॉन पुरस्कार असे राज्य, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील विविध पुरस्कार मिळाले.

तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने नागरी प्रशासनात सुधारणा करण्याच्या मार्गातील महत्त्वाचा टप्पा मानता येईल. या प्रकल्पामुळे नागरिकांना पुढील फायदे मिळतील. - ■ नागरिक सेवा मिळविण्यासाठी स्थानिक नागरी संस्थांकडे कमी खेपा

■ कमी खर्चात झटपट सेवा उपलब्ध ■ इंटरनेटवर सेवा मिळवण्याची सोय ■ सेवा पारदर्शकपणे व वेळेत दिली जाते ■ एकाच ठिकाणी सेवा मिळत असल्याने सोयीचे व नागरी स्थानिक संस्था व नगर विकास विभागास, कंटाळवाण्या/वारंवार कराव्या लागणाऱ्या कामांचे स्वयंचलन ■ निर्णय-घेण्यात सुधारणा ■ सेवेच्या विनंतींचे सहजपणे व्यवस्थापन करता येते ■ महसूल वाढतो ■ जेएनएनयूआरएम/युआयडीएसएसएमटीसाठी निश्चित करण्यात आलेल्या ईप्रशासनाच्या किमान कार्यक्रमाची पूर्तता ■ शहर विकास विभाग व यूएलबीदरम्यान अधिक चांगला समन्वय ■ डाटा व माहितीशी संबंधित सेवा सहजपणे व जलद उपलब्ध.

ही प्रणाली महाराष्ट्रातील इतर स्थानिक नागरी संस्थांमध्ये लागू करण्याचा निर्णय घेतल्यानंतर शासनाने केडीएमसीच्या आयुक्तांना या प्रकल्पासाठी व्यवस्थापन सल्लागार म्हणून नियुक्त केले. केडीएमसीने प्राईसवॉटर हाऊस कूपर्सची कार्यक्रम व्यवस्थापक म्हणून व एबीएम नॉलेजवेअर प्रा. लि.ची संगणकप्रणाली अंमलबजावणी भागीदार म्हणून नियुक्ती केली. ही संस्था केडीएमसीला महाराष्ट्रातील समान पातळीवर असलेल्या २३१ स्थानिक नागरी संस्थांमध्ये ही कार्यप्रणाली स्थानांतर करण्यासाठी व लागू करण्यासाठी साहाय्य करेल.

महाराष्ट्रातील जवळपास सर्व स्थानिक नागरी संस्थांनी केडीएमसीच्या ई-प्रशासन कार्यप्रणालीची अंमलबजावणी केली आहे. या प्रकल्पांतर्गत एकूण १२ महानगरपालिका व २१९ नगरपालिकांचा समावेश आहे. यामध्ये महाराष्ट्राचे नागरिक मुख्य लाभार्थी आहेत. या नगरपालिकांपैकी १२ अ वर्गातील, ६१ ब वर्गातील व १४६ क वर्गातील नगरपालिका आहेत.

प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीदरम्यान, सहभागी सर्व अधिकाऱ्यांना

तळागाळातील पातळीपर्यंत सुनिश्चित भूमिका व जबाबदाऱ्या देण्यात आल्या होत्या. मात्र सुरुवातीच्या टप्प्यांत, विस्तृत व तपशीलवार मार्गदर्शकतत्त्वे असूनही त्यांची खालपर्यंत योग्य अंमलबजावणी होत नव्हती. राज्य पातळीवरील कार्यशाळा व सखोल प्रशिक्षणामुळे विभागाच्या कर्मचाऱ्यांचा दृष्टिकोन बदलणे अखेर शक्य झाले. क्षमतावृद्धीच्या प्रयत्नांमध्ये यशदा भागीदार आहे. हे कार्यक्रम आखणे व जागरूकता निर्माण करण्यासाठी कार्यशाळा, प्रशिक्षण सत्रे आयोजित करण्याचे काम यशदाच्या अखत्यारीत येते. केडीएमसीमध्ये ई-प्रशासन कार्यप्रणालीची यशस्वीपणे अंमलबजावणी करण्यात आली. त्यांच्या प्रक्रियांची सर्वसमावेशक व्यवसाय प्रक्रिया फेररचना केल्यामुळे हे यश मिळाले आहे. या कार्यप्रणालीचे समान पातळीवर स्थानांतर झाल्याने, या प्रक्रियेची अंमलबजावणी कशा प्रकारे केली जाते, याला एवढ्या मोठ्या प्रकल्पामध्ये सर्वाधिक महत्त्व आहे. या अनुषंगाने ८ प्रायोगिक स्थानिक नागरी संस्थांमध्ये आढळून आलेल्या मुख्य फरकांच्या आधारे राज्य सरकारने राज्यातील सर्व स्थानिक नागरी संस्थांमध्ये प्रक्रिया व पद्धतींमध्ये एकजिनसीपणा आणण्यासाठी आवश्यक ते शासन निर्णय घेतले. हे शासन निर्णय सर्व स्थानिक नागरी संस्थांना कळवण्यात आले. त्यामुळे या कार्यप्रणालीची अंमलबजावणी करण्यापूर्वी त्यामध्ये प्रत्येकाच्या गरजांनुसार फारसे बदल करावे लागले नाहीत. परिणामी अंमलबजावणीसाठी लागणारा पैसा व वेळ वाचला.

पायाभूत सुविधांमधील त्रुटी भरून काढणे हेदेखील एक मोठे काम होते. या पायाभूत सुविधांमध्ये डेस्कटॉप्स, ऑनलाइन / ऑफलाइन यूपीएस, प्रिंटर, सर्व्हर इत्यादी घटकांचा समावेश होतो. या सुविधा नगर प्रशासन महासंचलनालयाद्वारे पुरवण्यात आल्या होत्या.

प्रत्येक स्थानिक नागरी संस्थांमध्ये ई-प्रशासन पुरस्कर्ते/मंजुरी अधिकाऱ्यांची नियुक्ती, आयटी गटाची निर्मिती व नियुक्ती, पुरेसे प्रत्यक्ष प्रशिक्षण, प्रकल्पाच्या व्याप्तीविषयी स्पष्टता व स्थानिक नागरी संस्थांना वेळच्या वेळी सूचना देणे, डाटा तयारी इत्यादींमुळे प्रकल्प यशस्वी होण्यासाठी महत्त्वाचे योगदान मिळाले.

हा प्रकल्प एक उल्लेखनीय प्रयत्न आहे. भविष्यात या प्रकल्पांतर्गत पुढील काही अतिरिक्त सेवा देण्याचा विचार आहे. ■ सेवा संस्था देयके व सेवा संस्थांचे व्यवस्थापन योजना मंजुरी तयार करणे ■ प्रकल्पासाठी खरेदी व निरीक्षण ■ घनकचरा व्यवस्थापन ■ वैयक्तिक माहिती यंत्रणा (पीआयएस) ■ जीआयएस आधारित मालमत्ता कर ■ मोबाईल ॲप्लिकेशन.

करदात्यांना सुविधा, उत्पन्नात वाढ

(पान १७ वरून)

४) परस्पर संवाद साधणारी सेवा प्रधान यंत्रणा : विभागाच्या संकेतस्थळाद्वारे परस्पर संवाद साधणारी सेवा प्रदान यंत्रणा विकसित करण्याची विभागाची योजना आहे. यामुळे पारंपरिक

पत्रव्यवहारद्वारे कागदी दस्तऐवज मिळण्यासाठी लागणारा उशीर कमी होईल. यामुळे करदात्यांना त्यांनी केलेल्या विविध अर्जांच्या स्थितीविषयी वेळोवेळी माहिती मिळत राहील.

५) वैधानिक अर्जांसाठी लेखन साहित्याचा वापर कमी अथवा न करणे : वैधानिक अर्ज कागदी स्वरूपात देण्याऐवजी इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात दिले जातील. इलेक्ट्रॉनिक अर्जांविषयीची माहिती विभागाच्या संकेतस्थळावर तसेच टॅक्स इन्फॉर्मेशन एक्स्चेंज सिस्टिम संकेतस्थळावर उपलब्ध करून दिली जाईल. हे संकेतस्थळ अर्थमंत्र्यांच्या उच्चाधिकार समितीच्या नियंत्रणांतर्गत सुरू करण्यात आले आहे. या संकेतस्थळावर सर्व राज्ये व केंद्रशासित प्रदेशांची माहिती दिलेली असते यामुळे सर्व

राज्यांच्या अधिकाऱ्यांना तसेच करदात्यांना करण्यात आलेल्या घोषणांची विश्वासाहता पडताळून पाहता येते. यामुळे केंद्रीय विक्रीकर कायद्यांतर्गत वैधानिक घोषणांचा गैरवापर करून किंवा बनावट घोषणा करून होणारे घोटाळे तपासण्यास मदत होईल.

६) यंत्रणेवर अधिक भार पडण्याची शक्यता लक्षात घेऊन बँडविड्थ व आयटी पायाभूत सुविधा क्षमतांमध्ये वाढ : सुरुवातीला यंत्रणेची रचना अशा प्रकारे करण्यात आली होती की क्षणार्धात ५० केबीचे पान उघडू शकेल व एकाचवेळी त्याचे १५% वापरकर्ते असतील. मात्र, स्वयंचलित यंत्रणेमुळे एकाचवेळी कित्येकपटीने अधिक वापरकर्ते यंत्रणा वापरू शकतात. त्यामुळेच विक्रेत्यांना दिल्या जाणाऱ्या ई-सेवांची संख्या वाढली आहे. यासाठी अधिक बँडविड्थ व आयटी पायाभूत सुविधा अधिक सशक्त करण्याची गरज निर्माण झाली आहे. या संदर्भातील एक प्रस्ताव लवकरच सरकारला सादर केला जाईल.

७) ॲप्लिकेशन संगणक प्रणालीची फेररचना व कामगिरी अनुकूल करणे: सध्या अस्तित्वात असलेल्या ॲप्लिकेशन संगणक प्रणालीची कार्यक्षमता वाढवण्यासाठी याचा प्रस्ताव आहे.

महाराष्ट्रात सामाईक सेवा केंद्र महा ई सेवा केंद्र म्हणून ओळखली जातात. पस्तीस जिल्ह्यांमध्ये ३१,३४० सामाईक सेवा केंद्रे कार्यरत आहेत. देशात ही संख्या सर्वाधिक आहे. दर ६ गावांसाठी एक सामाईक सेवा केंद्र आहे. २००९ मध्ये ही केंद्रे सुरु करण्यात आली. ग्रामीण विकास विभागाद्वारे पंचायत पातळीवर स्थापन करण्यात आलेल्या २२,५७८ संग्राम केंद्रांचा डिसेंबर २०१२ मध्ये सामाईक सेवा केंद्र वोजनेत समावेश करण्यात आला. गट पातळीवर अस्तित्वात असलेली ३५० सेतू केंद्रे एप्रिल २०१२ मध्ये सामाईक सेवा केंद्र वोजनेत एकत्र करण्यात आली. महाराष्ट्रात या केंद्रांचा दरवर्षी २ कोटीहून अधिक नागरिक लाभ घेत आहेत.

परिवर्तनाचा 'सेतू'

भा रत सरकार, अधिक पारदर्शक व जबाबदार बनण्याच्या उद्देशाने राष्ट्रीय ई -प्रशासन योजना (एनईजीपी) राबवत आहे. या मोहिमेचे उद्दिष्ट पूर्ण करण्यासाठी, भारत सरकारचे इलेक्ट्रॉनिक्स व माहिती तंत्रज्ञान मंत्रालय (डीईआयटीवाय), एक लाखापेक्षा अधिक सामाईक सेवा केंद्रे (सीएससी) सार्वजनिक -खाजगी-भागिदारी तत्त्वावर उभारत आहे.

एका सर्वसामान्य सीएससीमध्ये एक पीसी (अनेक पीसी), प्रिंटर, स्कॅनर, युपीएस, वेब कॅमेरा, व ब्रॉडबँड जोडणी अशा सुविधा असतात . ज्या ठिकाणी उपयोगी असेल व ठेवणे शक्य असेल तेथे प्रोजेक्शन यंत्रणा , जैव - सांख्यिकीय उपकरणे अशा स्वरूपातील साधनांचाही समावेश करता येईल .

सामाईक सेवा केंद्र , सेवा केंद्र संस्था (एससीए) नावाच्या अंमलबजावणी भागीदारांद्वारे उभारण्यात आली आहे. यांची नियुक्ती, राज्य पदनिर्देशित संस्थांद्वारे (एसडीए) पारदर्शक निविदा प्रक्रियेतून केली जाते. ग्रामस्तरीय उद्योजक (व्हीएलई) सामाईक सेवा केंद्राचे संचालन व व्यवस्थापन करतात ज्यांची नियुक्ती सेवा केंद्र संस्थेद्वारे केली जाते.

महाराष्ट्रात सामाईक सेवा केंद्रे महा ई सेवा केंद्र म्हणून ओळखली जातात . एकूण पस्तीस जिल्ह्यांमध्ये सध्या ३१,३४०

सामाईक सेवा केंद्रे कार्यरत आहेत. महाराष्ट्रात भारतामध्ये इतर कोणत्याही राज्यापेक्षा सर्वाधिक सामाईक सेवा केंद्रे असून आपले राज्य पहिल्या स्थानावर आहे.

महा ऑनलाइनद्वारे महाराष्ट्राच्या सहा महसूल विभागांसाठी ८,३२९ सामाईक सेवा केंद्रे स्थापन करण्यात आली आहेत. दर ६ गावांसाठी एक सामाईक सेवा केंद्र आहे. २००९ मध्ये ही केंद्रे सुरु करण्यात आली आहेत. ग्रामीण विकास विभागाद्वारे पंचायत पातळीवर स्थापन करण्यात आलेल्या २२,५७८ संग्राम-सामाईक सेवा केंद्रांचा डिसेंबर २०१२ मध्ये सामाईक सेवा केंद्र वोजनेत समावेश करण्यात आला. प्रत्येक गट पातळीवर अस्तित्वात असलेली ३५० सेतू केंद्रे एप्रिल २०१२ मध्ये सामाईक सेवा केंद्र वोजनेत एकत्र करण्यात आली. वर्धा जिल्ह्यातील ८३ ग्रामदूत केंद्रांनाही ऑगस्ट २०१३ साली सामाईक सेवा केंद्राचा दर्जा देण्यात आला.

महाराष्ट्रात या केंद्रांचा दरवर्षी २ कोटीहून अधिक नागरिक लाभ घेत आहेत.

सामाईक सेवा केंद्र हे भारतीय नागरिकांना सरकारी, खाजगी व सामाजिक क्षेत्रातील सेवा देणारे केंद्र झाले आहे.

सामाईक सेवा केंद्र या योजनेतर्गत एक, स्पेशल पर्पज व्हेईकल (एसपीव्ही) सामाईक सेवा केंद्र ई - गव्हर्नन्स सर्विसेस इंडिया

अँथोनी देवी

लिमिटेडची स्थापना करण्यात आली आहे. ही संस्था सरकारच्या वतीने सामाईक सेवा केंद्र योजना व त्याच्या निष्पत्तीचे राष्ट्रीय व राज्य पातळीवर निरीक्षण करेल .

सामाईक सेवा केंद्र योजना समविचारी सार्वजनिक व खाजगी उद्योगांना सहकार्य करण्यासाठी, त्यांचे नफा कमाविण्याचे लक्ष्य तसेच सामाजिक उद्दिष्ट एकत्र करून एक चिरस्थायी व्यावसायिक नमुना तयार करण्यासाठी पायाभूत सुविधा देते. सामाईक सेवा केंद्र ग्रामीण भारतामध्ये झपाट्याने सामाजिक - आर्थिक बदल घडवेल असा विश्वास व्यक्त केला जात आहे . ते बदलाचे प्रतिनिधी म्हणून काम करेल. एकजूट होऊन कृती करण्यासाठी , पूर्ण समाज व समुदायाचा सहभाग असलेली सुसंगठित अशी ही केंद्रे व्यासपीठ असतील. सामाईक सेवा केंद्रे, इको-यंत्रणा सुरळीतपणे स्थानिक पातळीवर काम करण्यासाठी तयार करण्यात आली आहेत, मात्र राष्ट्रीय पातळीवर ग्रामीण समृद्धीचे उद्दिष्ट गाठणे या एकाच मुद्यावर त्यामध्ये भर देण्यात आला आहे .

ग्राम पातळीवर सामाईक सेवा केंद्र सरकारी सेवा प्रधान करणारी केंद्रे झाली आहेत. राष्ट्रीय व जागतिक पातळीवरील डिजिटल दरी भरून काढण्याचे प्रभावी माध्यम ठरली आहेत . व्यक्ती / समाजापुढील नवीन आव्हानांना सामोरे जाताना त्यांची भूमिका महत्त्वाची असल्याचे दिसते. सामाजिक रचना व नोकरशाहीतील पारंपरिक अडथळे ही केंद्रे दूर करत आहेत .

सामाईक सेवा केंद्राच्या सेवा

■ **जी२सी सेवा** - प्रमाणपत्रे , ई - जिल्हा , शिक्षण , निवडणूक, रोजगार कार्यालय , जमीन नोंद , पॅन कार्ड , सामाजिक निवृत्तीवेतन, यूआयडी, इतर ■ **बी२सी सेवा** - संगणक डीटीपी लेखन साहित्य, तिकीटे-(हवाई,बस,रेल्वे) ■ **आर्थिक समावेश-** बँकिंग , विमा , निवृत्ती वेतन , इतर ■ **शिक्षण-** डिजिटल साक्षरता, जागरूकता कार्यक्रम , सुविधा केंद्र ■ **दूरसंचार** - देयक संकलन, डीटीएच, मोबाईल ■ **कृषी-** जमीन चाचणी , हवामान अंदाज , क्षमता वृद्धी इत्यादी ■ **सेवासंस्था-** वीजदेयक भरणा , पाणीपट्टी भरणा, इतर.

महत्त्वाचे निर्णय

संपूर्ण महाराष्ट्रात जी२सी सेवांचे दर , माहिती नोंद करण्याचे व ती देण्याचे स्वरूप प्रमाणाभूत आहे . सामाईक सेवा केंद्रांमधून दिल्या जाणाऱ्या सेवांसाठी प्रतिज्ञापत्राची अट शिथिल करण्यात आली आहे . ई जिल्हा सेवांची चाचणी घेतली जात आहे व काही दिवसात त्यांची सुरुवात होईल .

जी२सी सेवा : सामाईक सेवा केंद्रांमधून महा ऑनलाईनद्वारे तयार करण्यात आलेल्या राज्याच्या संकेतस्थळाद्वारे या सेवा दिल्या जातात.

(www.mahaonline.gov.in)

बी२सी सेवा : सध्या अस्तित्वात असलेल्या सर्व ग्रामस्तरीय उद्योजकांसाठी तयार करण्यात आलेल्या संकेतस्थळावरून (www.apna.csc.gov.in) या सेवा दिल्या जातात.

यूआयडीएआय सेवा: १८०० सामाईक

सेवा केंद्रांवर आधारासाठी कायमस्वरूपी नोंदणी केंद्रे सुरु करण्यात आली आहेत, त्यापैकी ७०० सामाईक सेवा केंद्रांनी काम करायला सुरुवात केली आहे. आधार नावनोंदणीसह आधार कार्डातील जनसांख्यिकी व जैवसांख्यिकी माहितीमध्ये सुधारणा करणेही शक्य आहे. प्रत्येक सामाईक सेवा केंद्रांमध्ये ई-आधार कार्ड छापण्याचीही सुविधा उपलब्ध आहे.

सामाईक सेवा केंद्रांचे स्थान, त्यांच्याकडील पायाभूत सुविधा व ग्रामीण भारतातील व्याप्ती यामुळे त्या ग्रामीण भारतात आर्थिक सेवा देऊ शकतात विविध बँकांना त्यांच्या आर्थिक समावेशाची उद्दिष्टे पूर्ण करता येतील.

सामाईक सेवा केंद्राद्वारे शिक्षण

ग्रामीण महाराष्ट्रात सामाईक सेवा केंद्रांची व्याप्ती मोठी आहे. त्यांच्याकडे माहिती तंत्रज्ञानाशी संबंधित पायाभूत सुविधाही उपलब्ध आहेत. त्यामुळे ती केंद्रे विविध विषयांचा प्रसार करण्यापासून ते निरीक्षण साहाय्यापर्यंत विविध शैक्षणिक सेवा देऊ शकतात. सरकार सामाईक सेवा केंद्र नेटवर्कचा वापर प्रत्येक ग्रामीण कुटुंबातील किमान एका व्यक्तीस डिजिटल स्वरूपात साक्षर बनवण्याचे राष्ट्रीय माहिती तंत्रज्ञानाचे महत्त्वाचे उद्दिष्ट पूर्ण करण्यासाठी करत आहे.

सामाईक सेवा केंद्र ग्रामीण महाराष्ट्रात आर्थिक साक्षरतेचा प्रसार करण्याचे व गुंतवणूकदारांमध्ये जागरूकता निर्माण करण्याचे महत्त्वाचे माध्यम आहे. सामाईक सेवा केंद्र ग्रामीण नागरिकांमध्ये अध्ययनाच्या पर्यायी व खुल्या यंत्रणांविषयीही जागरूकता निर्माण करत आहेत. त्यामुळे महाराष्ट्रातील मुक्त शाळा व मुक्त विद्यापीठ यंत्रणेची व्याप्ती वाढू शकेल. सामाईक सेवा केंद्र नावीन्यपूर्ण व कालानुरूप व्यावसायिक शैक्षणिक कार्यक्रमही तयार करू शकतात.

कृषी सेवा

सामाईक सेवा केंद्र प्रामुख्याने ग्रामीण भागामध्ये असल्याने कृषी सेवा देण्यामध्ये महत्त्वाची भूमिका पार पाडू शकतात. ही केंद्रे बहुउपयोगी आहेत व त्याचा परिणाम परिवर्तनात्मक असल्याने, त्यांच्या संख्येत वेगाने वाढ झाली आहे.

सामाईक सेवा केंद्रांचे यश

सामाईक सेवा केंद्र योग्य सेवांचे मिश्रण देण्यास समर्थ असतील तरच ती टिकू शकतात. सामाईक सेवा केंद्राद्वारे स्थानिक पातळीवर आवश्यक असलेल्या विविध प्रकारच्या सेवा देण्यात आल्या पाहिजेत. याद्वारे ते टिकेल व सामाजिक-आर्थिक विकासात योगदान देईल.

ग्रामस्तरीय उद्योजक

सामाईक सेवा केंद्र ५ व्या वर्षात पदार्पण करत आहे. ही केंद्रे ग्रामस्तरीय उद्योजकांना मदत करण्यासाठी व त्यांच्यासोबत काम करण्यासाठी तयार व कटिबद्ध आहेत. ग्रामस्तरीय उद्योजक ग्रामीण भारतामध्ये चिरस्थायी लघु-उद्योग स्थापित करून, रोजगाराच्या संधी निर्माण करत आहे. प्रत्येक उद्योग वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. ग्रामीण भारतामध्ये माहिती तंत्रज्ञान आधारित सेवांद्वारे चिरस्थायी उद्योग स्थापित करणे कौतुकास्पद आहे.

ई-ताल (इलेक्ट्रॉनिक व्यवहार एकत्रीकरण व विश्लेषण)

ई -ताल हे केंद्रीय व राज्य पातळीवरील ई-प्रशासन प्रकल्पांमधील ई-व्यवहारांच्या सांख्यिकीचे प्रसारण करणारे संकेतस्थळ आहे, या प्रकल्पांमध्ये मोहीम पद्धतीच्या (मिशन मोड) प्रकल्पांचा समावेश होतो. व्यवहार होताच वेब आधारित ॲप्लिकेशनद्वारे त्यांची सांख्यिकी लगेच या संकेतस्थळाकडे येते. ई-ताल व्यवहारांच्या सांख्यिकीचे झटपट विश्लेषण करून ते कोष्टकवार व आलेखाच्या स्वरूपात सादर करते, ज्यामुळे विविध ई-प्रशासन प्रकल्पातील व्यवहार एका नजरेत पाहता येतात.

ई-व्यवहार

ई-व्यवहार म्हणजे इन्फर्मेशन कम्युनिकेशन टेक्नॉलॉजी (आयसीटी) साधनांचा वापर करून सार्वजनिक सेवा देणे. यामुळे उपलब्धता सुधारते, पारदर्शकता वाढते व प्रतिसाद देण्यासाठी लागणारा वेळ कमी होतो. याचवेळी सेवेसाठी इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाने विनंती केली जाते (स्वतः उपलब्ध करून घेणे किंवा मदत घेऊन उपलब्ध करून घेणे) ज्यामध्ये मोबाईलचाही समावेश होतो. ■ कामाचा ओघ/मंजुरी प्रक्रिया इलेक्ट्रॉनिक असते. ■ डाटाबेस इलेक्ट्रॉनिक /डिजिटल

ई-तालमुळे विविध ॲप्लिकेशननी दिलेल्या माहितीचे लगेच विश्लेषण करून ती कोष्टकवार तसेच आलेखाच्या स्वरूपात सादर करता येते. यामुळे वापरकर्त्याला माहितीसाठी अगदी शेवटच्या टप्प्यापर्यंतही जाता येते. यामुळे मंत्रालये/विभागांना देशभरातील विविध ई-प्रशासन प्रकल्पांच्या ई-व्यवहारांच्या सांख्यिकीचे एकत्रित चित्र पाहता येते. देशभरात चालवल्या जाणाऱ्या विविध ई-प्रशासन ॲप्लिकेशनचा वापर किती आहे याचा अंदाज बांधता येतो. महाराष्ट्र सरकारने वर दिलेल्या वर्गवारीतील सर्व जिल्ह्यांमध्ये ई व्यवहारांमधील पारदर्शकतेचे निरीक्षण करण्यासाठी महा ई-ताल हे संकेतस्थळ विकसित केले आहे. **या संकेतस्थळाचा पत्ता पुढीलप्रमाणे आहे :**

<https://www.mahaonline.gov.in/eTaal/Home/index.aspx>

प्रभाव आणि परिणामकारता

स्वरूपात असतो. ■ सेवा इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात दिली जाते या चार अटीही पूर्ण केल्या जातात.

उपलब्धतेत सुधारणा, अधिक पारदर्शकता व प्रतिसादास लागणारा कमी वेळ यालाच ई- व्यवहार असे म्हणतात.

वैधानिक व अवैधानिक सेवा : सेवासंस्थांच्या देयकांचा भरणा, व्यवसाय ते नागरिक सेवा, माहितीपर सेवा, सामाजिक लाभ मोबाईल प्रशासन.

प्रमाणपत्रे : करभरणा (आयकर/व्हॅट), अनुदान देणे /शिष्यवृत्ती/समाज कल्याण निधी पाठवणे यासारख्या वैधानिक सेवा

कृषी/सार्वजनिक वितरण सेवा/ग्रामीण विकास योजना इत्यादींतर्गत दिल्या जाणाऱ्या सेवा : पाणीपट्टी देयक, दूरध्वनीचे देयक, वीज देयक, ई-नगरपालिका सेवा, पाइपद्वारे गॅस देयक इत्यादी. बँकेचे व्यवहार, मोबाइल/डिटीएच रिचार्ज, डू नॉट

कॉल (कॉल करू नका) नोंदणीत दूरध्वनी क्रमांकाचा समावेश करणे /काढून टाकणे, विविध ई-प्रशासन पोर्टल/संकेतस्थळांवरून माहिती उपलब्ध करून देणे, अर्ज, निविदा डाउनलोड करणे

चौकशी : (पारपत्राची स्थिती, dial.gov.in सेवा, रेल्वे पीएनआर चौकशी, परीक्षेचा निकाल इत्यादी.) नागरिकांना सामाजिक क्षेत्रातील निवृत्ती वेतन, मनरेगाचे पैसे देणे, डीबीटी, शिष्यवृत्ती इत्यादी सरकारी योजनांचे पैसे वारंवार वितरित करणे, हे पैसे ठरावीक कालावधीने वितरित करायचे असल्याने त्यांचा या वर्गवारीमध्ये समावेश होतो. मोबाइलद्वारे दिल्या जाणाऱ्या सुरुवातीपासून-शेवटपर्यंतच्या सेवांचा या वर्गवारीमध्ये समावेश केला जातो

ई-प्रशासन प्रकल्प

केंद्र व राज्य सरकारांची/केंद्रशासित प्रदेशांची सर्व मंत्रालये व विभाग नागरिकांना ई-सेवा देण्यासाठी ई-प्रशासन

(पान ५० वर)

देवरुप धर

MAHA ETARL
Government Of Maharashtra

Maharashtra
Electronic Transaction
Aggregation & Analysis Layer

Directorate of
Information Technology
Government of Maharashtra

मा

हिती तंत्रज्ञान विभागाने राज्याची संकेतस्थळे आंतरराष्ट्रीय मानके व

मार्गदर्शकतत्त्वांना अनुसरून असली पाहिजेत यावर लक्ष केंद्रित केले आहे. राज्याच्या ई-प्रशासन धोरणात सर्व संकेतस्थळे आणि वेब ॲप्लिकेशन वेब घटक उपलब्धतता मार्गदर्शक तत्त्वांचे पालन करतील असे ठळकपणे नमूद करण्यात आले आहे. ई-प्रशासन धोरणाच्या आधारे, राज्य सरकारच्या माहिती व तंत्रज्ञान विभागाने या मार्गदर्शक तत्त्वांची अंमलबजावणी करण्यासाठी विविध उपाययोजनांद्वारे काम करायला सुरुवात केली.

वेब घटक उपलब्धता मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार वेब घटकांची उपलब्धता वाढावी यासाठी, अनेक शिफारशींचा समावेश आहे. या मार्गदर्शक तत्त्वांचा अवलंब केल्याने हे वेब घटक अंध व अंधूक दृष्टी, बधिर व कमी ऐकू येणारे, शिकण्यात अडचणी असणारे, बोधात्मक मर्यादा असलेले, मर्यादित हालचाली असलेले, वाचा दोष असलेले, प्रकाशसंवेदनशीलता अशासारख्या

निःसमर्थ असलेल्या

लोकांनाही उपलब्ध होतील. यामुळे तंत्रज्ञान व संकेतस्थळांचे स्थानिकीकरण तेवढेच महत्त्वाचे आहे.

जितेंद्र मंडालिया

वेब उपलब्धता प्रशिक्षण

महाराष्ट्र सरकार व माहिती तंत्रज्ञान संचालनालयाने संकेतस्थळे व तंत्रज्ञान ॲप्लिकेशनची उपलब्धता व स्थानिकीकरणाची खात्री करण्यासाठी माहिती तंत्रज्ञान विक्रेत्या कंपन्यांच्या सर्व सॉफ्टवेअर व्यावसायिकांना, शासनासाठी सॉफ्टवेअर/संकेतस्थळे विकसित करण्याचे प्रशिक्षण देण्याचा उपक्रम सुरू केला. संचालनालयाने सीडॅकच्या मदतीने बॅरियर ब्रेक व वेब दुनिया असे नवीन अभ्यासक्रम तयार केले. महाऑनलाइन, नेलिटो व मास्टेकसारख्या विक्रेत्या कंपन्यांमधील जवळपास १०० व्यावसायिकांना प्रशिक्षण देऊन तयार करण्यात आले आहे.

संचालनालयाने सर्व सल्लागार, व्यवसाय विश्लेषक, गटप्रमुख (टीम लिडर्स) आणि व्यवस्थापकांसाठी ई-गव्हर्नन्स प्रमाणन बंधनकारक केले. महाराष्ट्रामध्ये सर्व नवीन ॲप्लिकेशन/संकेतस्थळे विकसित करण्यासाठी जागतिक मानके व शासकीय संकेतस्थळांसाठीच्या मार्गदर्शक तत्त्वांचे पालन करणे बंधनकारक आहे.

संचालनालय सातत्याने, विविध विभाग व प्रकल्पांच्या सल्लागारांना व विकासक समुदायांना अशा उपक्रमांची माहिती व्हावी व त्याविषयी जागरूकता वाढावी याची खात्री करण्यासाठी, विभाग-नहाय/जिल्हा-निहाय संकेतस्थळांच्या प्रमाणीकरणाच्या स्थितीचा आढावा व

डिजिटल दरीवर मात

कामगिरीचे मूल्यमापन असे उपक्रम वेळोवेळी घेत असते. सर्व सॉफ्टवेअर उत्पादनांमध्ये उपलब्धता व स्थानिकीकरणाची संकल्पना अविभाज्य घटक बनवण्यात आले आहेत. विक्रेत्यांकडून खरेदी करताना व ठरावीक कालावधीने विक्रेत्यांचे व्यवस्थापन करताना याची काळजीपूर्वक पाहणी केली जाते.

मानवी हक्कांची व्याख्या : निःसमर्थ व्यक्ती, प्रादेशिक नागरिक, सामान्य व इंग्रजी बोलणाऱ्या नागरिकांना सारख्याच प्रकारे लागू झाली पाहिजे. जर आपल्याला या नियमांच्या कक्षा व अर्थ अधिक व्यापक करायचा असेल तर सार्वजनिक प्रकल्पांच्या उपलब्धतेची व स्थानिकीकरणाची खात्री न करणे हे मानवी हक्कांचे व समानतेचे उल्लंघन मानले जाऊ शकते. संचालनालयाने महाराष्ट्र सरकारचे सर्व ई-प्रशासन प्रकल्प कोणतीही उपलब्धता व स्थानीकरण मानके शक्य तितक्या लवकर स्वीकारतील याची खात्री करण्यावर लक्ष केंद्रित केले आहे. भविष्यात या उपक्रमाद्वारे भारतामध्ये ई-प्रशासन प्रकल्पांची उपलब्धता व स्थानिकीकरणासाठी आदर्श राज्य बनणे व

नागरिकांशी संलग्न कोणत्याही घटकाचा समावेश करण्यासाठी कक्षा

माहिती तंत्रज्ञान विभागाद्वारे २०११ चे ई-प्रशासन धोरण विकसित करण्यात आले. हे धोरण तयार करताना सर्व नागरिकांच्या गरजा समजून घेण्यात आल्या, अशा गरजा समजून घेणारे महाराष्ट्र हे पहिले राज्य ठरले. त्या आधारे स्थानिकीकरण व उपलब्धतता अशा विविध क्षेत्रांवर लक्ष केंद्रित करण्यात आले. स्थानिकीकरणामुळे शहरी व ग्रामीण भारताच्या गरजा पूर्ण केल्या जातील आणि उपलब्धततेमुळे राज्यातील निःसमर्थ लोकांच्या गरजा पूर्ण होतील.

विस्तारणे हा उद्देश आहे.

वेब उपलब्धता चाचणी

महाराष्ट्रातील प्रत्येक विभाग नॅशनल इन्फॉर्मेटिक सेंटरद्वारे किंवा बाह्य विक्रेत्यांद्वारे स्वतःच्या संकेतस्थळाचे व्यवस्थापन करतो. यामुळे अनेक भागधारक या प्रक्रियेचा भाग होतात. बऱ्याचदा एनआयसी, विक्रेते किंवा विभागांनाच, संकेतस्थळ वेब घटक उपलब्धता मार्गदर्शक तत्त्वांची पूर्तता करत असेल, तर त्याचे काय परिणाम होतील हे समजत नव्हते. यामुळे संचालनालयाला दर्जात्मक उपाययोजनांची अंमलबजावणी व या तत्त्वांचे पालन केले जाईल, यासाठी तपासणी करणे महत्त्वाचे असल्याचे जाणवले. संचालनालयाने सर्व संबंधित वेब घटक उपलब्धता मार्गदर्शक तत्त्वांची पूर्तता करतील, याची खात्री करण्यासाठी त्यांच्यासोबत काम केले. संकेतस्थळांना उपलब्धता चाचणी उपलब्ध करून दिली. ही संकेतस्थळे उपलब्धता मानकांची पूर्तता करत असल्याची खात्री करण्यासाठी त्यांची डेस्कटॉप व मोबाईलवर चाचणी घेतली जाते. विक्रेत्यांना उपलब्धतेविषयी

प्रतिक्रिया कळविली जाते व त्यांना विविध अपंगत्व असलेल्या लोकांना डोळ्यासमोर ठेवून, केलेल्या शिफारशीची अंमलबजावणी करण्यास व समस्या सोडवण्यास सांगितले जाते.

महाराष्ट्र राज्य संकेतस्थळे, महाशुगर, महाप्रिज्ञान, माहिती तंत्रज्ञान विभाग व महाराष्ट्र अग्रिशन सेवा अशी काही संकेतस्थळे उपलब्धतेवर काम करत आहेत. राज्यातील अधिकाधिक संकेतस्थळे या योजनेचा वापर करून उपलब्धतेवर लक्ष केंद्रित करण्यास सुरुवात करतील व वेब घटक उपलब्धता मार्गदर्शक तत्वांचे पालन करतील.

उपलब्ध शासन निर्णय : समस्या केवळ संकेतस्थळांचीच नाही तर सरकार प्रकाशित करत असलेल्या दस्तऐवजांचीही आहे. राज्यातील प्रत्येक विभाग असंख्य दस्तऐवज तयार करून प्रकाशित करतो. जे नागरिकांना उपलब्ध करून हवे असतात. असाच एक दस्तऐवज म्हणजे शासन निर्णय (जीआर). या शासन निर्णयाचे विश्लेषण केल्यानंतर असे लक्षात आले की, बहुतेक विभाग दस्तऐवजाची स्कॅन केलेली प्रत घेतात व पोर्टेबल डॉक्युमेंट फॉर्मॅटमध्ये (पीडीएफ) प्रकाशित करतात.

स्कॅन केलेली प्रत दस्तऐवजाच्या विश्वसनीयतेची खात्री करण्यासाठी प्रकाशित केली जाते. मात्र प्रत स्कॅन केल्यामुळे अपंग लोकांना ही माहिती उपलब्ध होत नव्हती कारण ती पीडीएफ असल्याने तिला प्रतिमा मानली जाते. उदाहरणार्थ, एखादी अंध व्यक्ती जीआरचा मजकूर वाचू शकत नव्हती.

संचालनालयाने अपलोड केल्या जाणाऱ्या शासन

ई- मराठी : वैश्विक मराठी

(पान २८ वरून)

स्व.यशवंतराव चव्हाण यांचे आत्मचरित्र- 'कृष्णाकाठ', कवी कुसुमाग्रजांचे काव्यसंग्रह-प्रवासी पक्षी व रसयात्रा आणि विंदा करंदीकर यांचे काव्यसंग्रह- आदिमाया व संहिता या साहित्याची श्राव्य पुस्तके तयार केली असून ती पुस्तके राज्य मराठी विकास संस्थेच्या संकेतस्थळावर विनामूल्य स्वरूपात उपलब्ध करून दिली आहेत. याच्या पुढील टप्प्यात तुकाराम गाथा व ज्ञानेश्वरी या ग्रंथांची श्राव्य पुस्तके तयार करण्याचे प्रस्तावित आहे.

ई-पुस्तके

मराठी भाषा विभागांतर्गत कार्यरत असलेल्या विविध संस्थांनी प्रकाशित केलेल्या ५०० प्रकाशनांची ई-पुस्तके तयार करण्याचा निर्णय मराठी भाषा विभागाने घेतला असून, आतापर्यंत ६५ प्रकाशनांचे काम पूर्ण झाले आहे. हे काम सी-डॅक, पुणे यांच्याकडे सुपूर्द करण्यात आले आहे. त्याचप्रमाणे मराठी भाषा, साहित्य व संस्कृती या विषयांच्या दृष्टीने अतिशय महत्त्वाचे तसेच शैक्षणिक, सामाजिक व ऐतिहासिक मूल्य असणारे दुर्मीळ व स्वामित्व अधिकार संपुष्टात आलेल्या ९५६ दुर्मीळ ग्रंथांचे जतन व संवर्धन करण्यासाठी त्यांचे संगणकीकरण करण्यात येत आहे. हे ग्रंथ शासनाच्या तसेच राज्य मराठी विकास संस्थेच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात येतील. त्या दृष्टीने आवश्यक कार्यवाही राज्य

निर्णयासाठी, मायक्रोसॉफ्ट व बॅरियरब्रेकसोबत काम करून मायक्रोसॉफ्ट वर्डमध्ये नमुने (टॅम्प्लेट) तयार केले. हे नमुने आधीपासूनच वेब घटक उपलब्धता मार्गदर्शक तत्वांची पूर्तता करत होते. विविध विभागांच्या कर्मचाऱ्यांना हे नमुने वापरून त्यांच्या नस्ती (फाइल) तयार कराव्या लागतात. या नमुन्यांमध्ये आधीपासूनच एक पूर्व-निर्धारित शीर्षक रचना आहे, कोष्टकांना शीर्षक असेल हे त्याद्वारे दर्शवले जाते, पूर्व-निर्धारित शैलीद्वारे याद्या तयार केल्या जातात व चित्रांना पर्यायी मजकूर लागतो.

हे नमुने तयार केल्यानंतर, उपलब्ध होणारे दस्तऐवज तयार करण्यासाठी जवळपास २०० लोकांना प्रशिक्षण देण्यात आले. अॅक्सेसिबिलिटी चेकरनंतर, फाइल पीडीएफमध्ये रूपांतरित केली जाते व दस्तऐवजाच्या विश्वसनीयतेची खात्री करण्यासाठी त्यावर इलेक्ट्रॉनिक स्वाक्षरी समाविष्ट केली जाते.

२६ जूनपासून आजपर्यंत अंदाजे २०१२ शासन निर्णय सर्वासाठी उपलब्ध करण्यात आले आहेत.

पुढील पावले: सर्वासाठी उपलब्धतेची खात्री करण्यासाठी वेब हा आरंभबिंदू आहे. सर्व ई-प्रशासन प्रकल्प या मानकांचे पालन करतील याची खात्री करण्यावर लक्ष केंद्रित करायची खरी गरज आहे. ही चर्चा आता वेबच्या पलिकडे जाऊन सरकार ज्या-ज्या क्षेत्रांमध्ये तंत्रज्ञान वापरते तिथपर्यंत पोहोचली पाहिजे. आपण महाराष्ट्रातील डिजिटल दरी कमी करण्यासाठी व ते एक सर्वसमावेशक राज्य होण्यासाठी कसे काम करू शकतो हे पाहिले पाहिजे.

मराठी विकास संस्थेमार्फत करण्यात येत आहे.

मोडीचे जतन

मोडी हस्तलिखितांचे देवनागरीकरण करून हा ऐतिहासिक दस्तऐवज जनतेसाठी उपलब्ध करून देण्याच्या दृष्टीने हा प्रकल्प तमिळ विद्यापीठ, तंजावूर यांच्या सहकार्याने राज्य मराठी विकास संस्थेमार्फत हाती घेण्यात आला आहे. मोडी हस्तलिखितांच्या कागदपत्रांची निवड, स्वच्छता, विषयाप्रमाणे वर्गीकरण व संगणकीकरण (डिजिटायझेशन) इ.कामे तमिळ विद्यापीठ व सरस्वतीमहाल ग्रंथालय, तंजावूर येथे सुरु आहेत. या कागदपत्रांचे संगणकीकरण झाल्यानंतर त्याच्या पुढील टप्प्यात विषयवार सूची तयार करणे, त्यांचे देवनागरीकरण करणे व देवनागरी लिपीमध्ये रूपांतरित साहित्य प्रकाशित करून सर्वांना उपलब्ध करून देण्यात येईल.

मराठी युनिकोड टंक

मराठी भाषेचा विकास व प्रसार जागतिक स्तरावर होण्याच्या दृष्टीने संगणक प्रणालीवर मराठी भाषेतील सामाईक व उत्तम प्रतिचे टंक उपलब्ध करून देण्यासाठी 'मराठी युनिकोड टंक' हा प्रकल्प मराठी भाषा विभागाच्या राज्य मराठी विकास संस्थेमार्फत हाती घेण्यात आला आहे. टंक विकसित करण्याचे काम सी-डॅक, पुणे यांच्याकडून करून घेण्यात येत आहे.

पदोन्नतीची गुंतागुंत सुलभ

नि युक्ती व पदोन्नतीच्या नियमांनुसार प्रत्येक सरकारी विभाग, स्थानिक संस्था, सरकारी उपक्रम, शैक्षणिक संस्था व इतर सरकारी अनुदान मिळणाऱ्या संघटना/संस्थांना विविध श्रेणीतील कर्मचाऱ्यांची, आरक्षणाच्या संबंधित टक्केवारीसह एक यादी ठेवावी लागते. २९ मार्च १९९७ व १८ ऑक्टोबर १९९७ च्या शासन निर्णयांनुसार कर्मचारी यादीतील मुद्यांचे वितरण केले जाते, या शासन निर्णयामध्ये अनुक्रमे थेट नियुक्ती व पदोन्नतीच्या श्रेणींसाठी १०० मुद्दे निश्चित करण्यात आले आहेत व ते महाराष्ट्रातील सर्व सरकारी विभाग व संस्थांना लागू आहेत.

डी. आर. इंगळे

मोठ्या संख्येने विविध श्रेणीतील कर्मचारी असलेल्या

सरकारी संघटनांमध्ये विनिर्दिष्ट नियम व शासन निर्णयानुसार कर्मचारी यादी (रोस्टर) तयार करणे व व्यवस्थित ठेवणे हे किचकट व प्रचंड काम असते. बहुतेक सरकारी विभाग/संघटनांची राज्यभरात विविध ठिकाणी कार्यालये पसरली आहेत. त्यामुळे मानवी यंत्रणेद्वारे कर्मचारी यादी तयार करणे, ती व्यवस्थित ठेवणे व मंजूर करून घेण्याची प्रक्रिया आणखी गुंतागुंतीची होते.

कर्मचारी यादी तयार करणे व ती व्यवस्थित ठेवण्यासाठी मानवी यंत्रणेतील आव्हाने दूर करण्यासाठी, सरकारच्या सामान्य प्रशासन विभागाने संगणक प्रणालीद्वारे कर्मचारी यादी तयार करण्याची प्रक्रिया सुरु केली आहे.

ऑनलाइन रोस्टर संगणक प्रणालीची प्रमुख वैशिष्ट्ये

■ हे वेब आधारित ॲप्लिकेशन आहे. हे ॲप्लिकेशन <https://bindunamavali.maharashtra.gov.in>. या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.

■ या संगणकप्रणालीमध्ये विनिर्दिष्ट नियम व महाराष्ट्र सरकारच्या शासन निर्णयांनुसार कर्मचारी यादी तयार करण्यासाठी आवश्यक ती कार्ये अंतर्भूत करण्यात आली आहेत.

■ ही संगणक प्रणाली स्वयंचलितपणे कोणत्याही मानवी हस्तक्षेपाशिवाय रिक्त पदे, अनुशेष इत्यादींचा हिशेब काढते; यामुळे यात चुका होण्याची शक्यता अल्प असते.

■ सरकारी विभाग व त्यांचे कार्यालये, उपकार्यालये, संचालनालये, जिल्हा पातळीवरील कार्यालये इत्यादी संपूर्ण राज्यात इंटरनेटद्वारे ही प्रणाली वापरू शकतात.

■ प्रत्येक सरकारी विभागाला ऑनलाइन संगणक प्रणालीद्वारे कर्मचारी यादी तयार करण्यासाठी प्रशासकीय उपलब्धतता दिली जाईल. यामुळे त्यांना विभागाच्या अधिकार श्रेणीनुसार कर्मचारी यादी तयार करण्यासाठी व ती व्यवस्थित ठेवण्यासाठी वापरकर्ते तयार करू शकतील. कर्मचारी यादी एकदा तयार झाल्यानंतर ती मंजुरीसाठी संबंधित विभाग प्रमुखांकडे पाठवली जाईल. त्यानंतर ती पडताळणीसाठी मंत्रालयाच्या सर्वसाधारण प्रशासन विभागाकडे किंवा

संबंधित विभागीय आयुक्तांच्या कार्यालयात सादर केली जाईल. मंत्रालयाच्या सर्वसाधारण प्रशासन विभागाकडून किंवा संबंधित विभागीय आयुक्तांच्या कार्यालयातून मंजुरी मिळाल्यानंतर संबंधित श्रेणीचे नियंत्रण करणाऱ्या विभागाकडून/संघटनेकडे कर्मचारी यादी परत पाठवली जाईल.

ऑनलाइन बिंदू नामावली संगणक प्रणालीची सद्यःस्थिती

ऑनलाइन बिंदू नामावली संगणकप्रणाली विविध सरकारी विभाग, स्थानिक संस्था, सरकारी उपक्रम, शैक्षणिक संस्था व इतर सरकारी संघटनांची कर्मचारी यादी तयार करण्याची प्रक्रिया सुरळीत व प्रमाणित करण्यासाठी विकसित करण्यात आली आहे.

कर्मचाऱ्यांची श्रेणी मोठी असेल तर मानवी यंत्रणेत कर्मचारी यादी तयार करण्यासाठी अनेक महिने जातात व बऱ्याचदा आरक्षणाच्या आकड्यांचा हिशेब अचूक नसतो. त्यामुळेच सर्वसाधारण प्रशासन विभागाकडून किंवा संबंधित विभागीय पातळीवरील कार्यालयाकडून कर्मचारी यादीच्या तपाणीस वेळ लागतो. या प्रकल्पामुळे कर्मचारी यादी तयार करण्यास व ती व्यवस्थित ठेवण्यासाठी लागणारा वेळ बराच कमी होईल. हिशेब स्वयंचलितपणे केला जाईल व कर्मचारी यादीतील आकडेमोड करताना चुका होणार नाहीत.

■ ही संगणक प्रणाली विकसित करण्याचे काम पूर्ण झाले आहे. ही नामावली <https://bindunamavali.maharashtra.gov.in> या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. सध्या मंत्रालयामध्ये व विभागीय पातळीवर विविध सरकारी विभाग/संघटनांसाठी प्रशिक्षण सत्रे व कार्यशाळा आयोजित केल्या जात आहेत. ऑनलाइन रोस्टर प्रणालीमध्ये सुधारणा करण्यासाठी प्रतिक्रिया व सूचना समाविष्ट केल्या जात आहेत.

या प्रकल्पाचे लाभार्थी : ■ सर्व सरकारी कर्मचारी ■ सरकारी खात्यांचा आस्थापना विभाग, सरकारी उपक्रम, शैक्षणिक संस्था व इतर सरकारी संघटना. ■ कर्मचारी यादी तयार करणे, तिची पडताळणी व मंजुरी या प्रक्रियेमध्ये समाविष्ट भागधारक.

पुढील वाटचाल : राज्यपातळीवरील विविध सरकारी विभाग/संघटना व त्यांची विभागीय, जिल्हा व क्षेत्रीय पातळीवरील संबंधित कार्यालयांचा प्रणालीत समावेश करणे. ■ महाराष्ट्र सरकारच्या ई-प्रशासन धोरणाचा एक भाग म्हणून रोस्टरच्या ऑनलाइन देखभालीचा समावेश करणे. ■ पदोन्नतीची प्रक्रिया वाढवणे व संबंधित नियुक्ती संस्थांना थेट नियुक्तीच्या विनंती पाठवणे.

अचूक पगाराची हमी

वि

त विभाग राज्य शासनाच्या कर्मचाऱ्यांसाठी स्वयंचलित वेतन देयक तयार करणारी 'सेवार्थ' ही संगणक प्रणाली गेल्या ४ वर्षांपासून यशस्वीपणे राबवत आहे. या प्रणालीमुळे सरकारी कार्यालयांना कर्मचाऱ्यांची वेतन देयके स्वयंचलित व साचेबद्धपणे तयार करणे शक्य झाले आहे. जवळपास ६०% महसूल, वेतन व निवृत्तीवेतन देण्यावर खर्च होत असल्याने, सरकारने विविध आदेश काढून, या संगणक प्रणालीचा वापर वेतन व निवृत्तीवेतन देयके तयार करण्यासाठी बंधनकारक केला. कागदी देयकांची पद्धत पूर्णपणे बंद होईल याची खात्री केली. या यंत्रणेच्या

देण्यासाठी अशा संस्थांमध्ये काम करणाऱ्या शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांसाठी वेतन अनुदान देते. त्याशिवाय, कृषी, पशुपालन व मत्स्यपालन यासारखे अभ्यासक्रम चालविणाऱ्या काही विद्यापीठे व संस्था, अभियांत्रिकी व उच्च शैक्षणिक संस्था इत्यादींना अशा अभ्यासक्रमांना चालना देण्यासाठी राज्य सरकारचे अनुदान मिळते. देण्यात येणारे सर्व साहाय्य हे अशा संस्थांमध्ये काम करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांना वेतन अनुदानाच्या स्वरूपात दिले जाते.

त्यामुळे राज्य सरकारने वरील प्रकारच्या संस्थांमध्ये काम

सरकार अनुदानित शिक्षण संस्थांमध्ये काम करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांच्या वेतनावर दर वर्षी फार मोठा खर्च करते. सरकारने सर्वतोपरी प्रयत्न करूनही मानवचलित यंत्रणेमध्ये भरपूर त्रुटी असल्याने क्षेत्र पातळीवर गैरप्रकार होतात. त्यामुळेच स्वयंचलित यंत्रणा बसवण्यात आल्यास सरकारची भरपूर बचत होईल. एक केंद्रिय डाटाबेस तयार होईल. वामध्ये गैरप्रकार रोखण्यासाठी देखरेख व नियंत्रण व्यवस्था अंतर्भूत असेल. या यंत्रणेतील पारदर्शकतेमुळे सरकारच्या वेतनावरील सतत वाढत्या खर्चावर नियंत्रण राहील. वापरकर्त्यांना त्यांच्या वेतनपटांचे अधिक चांगल्याप्रकारे व्यवस्थापन करता येईल. या सर्व बाबी 'शालार्थ' योजनेमार्फत साध्य केल्या जात आहेत.

कक्षेत सध्या राज्य सरकारचे ६.७४ लाख कर्मचारी आहेत. या अंमलबजावणीचा महत्त्वाचा उद्देश वेतन व निवृत्तीवेतन

देण्याच्या प्रक्रिया एक करणे हा होता. या आधारे भविष्यातील खर्चाचा अंदाज बांधता येईल. ही प्रणाली विविध मासिक अहवाल व वेतन देण्यासाठी आवश्यक असलेली प्रत्यक्ष आर्थिक तरतूद, आर्थिक विश्लेषण इत्यादीदेखील अचूकपणे करते.

ही सेवा सुरु केल्यानंतरही सरकारच्या लक्षात आले की, वेतनावरील खर्चापैकी एक मोठा खर्च समाविष्ट करण्यात आलेला नाही. हा खर्च सरकारी कर्मचाऱ्यांच्या वेतनावरील नसून विविध सरकारी खात्यांशी संलग्न वेगवेगळ्या प्रकारच्या संस्थांना देण्यात येणाऱ्या वेतन अनुदानाच्या स्वरूपातील आहे. सरकारी अनुदान मिळणाऱ्या अशा सर्व संस्थांना खाजगी अनुदानित संस्था असे म्हणतात. याशिवाय या शाळांसारख्या इतर प्रकारच्या संस्था आहेत

ज्या जिल्हापरिषद, महानगरपालिका व नगरपालिका इत्यादींद्वारे चालवल्या जातात. सरकार शिक्षणास चालना

प्रकाश साबळे

करणाऱ्या व वेतन अनुदान मिळणाऱ्या सर्व कर्मचाऱ्यांना २०१३संपेपर्यंत स्वयंचलित वेतनपट प्रक्रिया यंत्रणेमध्ये समाविष्ट करून

घेण्याचा निर्णय घेतला. माहिती तंत्रज्ञान संचालनालयाच्या नेतृत्वाखाली वित्त, शालेय शिक्षण, सामाजिक न्याय इत्यादी इतर विभाग हा प्रकल्प राबवत आहेत. सध्याची सेवार्थ ही संगणक प्रणाली प्रत्येक विभागाच्या गरजांना अनुकूल बनविण्याचा व 'शालार्थ' नावाने वापरण्याचा निर्णय घेण्यात आला.

इतर उद्दिष्टे

■ या अनुदानित संस्थांमधील कर्मचाऱ्यांना अचूक रकम, योग्य वेळी मिळेल याची खात्री करणे ■ यंत्रणेतील अपात्र लाभार्थींना वगळणे ■ विविध विभागांना कर्मचारी/मनुष्यबळात कपात करण्याची किंवा वाढवण्याची गरज आहे याचा निर्णय घेण्यासाठी मदत करेल व अशा प्रकारे यंत्रणेमध्ये एकजिनसीपणा आणण्यासाठी डाटा गोळा करणे ■ विभागांना त्यांच्या संचालनातआर्थिक शिस्त आणण्यास मदत करणे ■ वेतनदेयक तयार करण्याची अवघड मानवी प्रक्रिया सोपी करणे.

अंमलबजावणीस वाव

सरकारी अनुदान मिळणाऱ्या संस्थांमध्ये जून २०१२ पासून सेवार्थ प्रकल्पाची अंमलबजावणी सुरु झाली. माहिती तंत्रज्ञान संचालनालय व शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागांनी या प्रकल्पाला आपल्या गरजांच्या अनुकूल बनवण्यामध्ये व वेतनपट प्रक्रिया स्वयंचलित करण्यामध्ये पुढाकार घेतला. कारण बहुतांश अनुदानित संस्था या विभागांतर्गत येतात. यामुळेच नव्या संगणप्रणालीचे नामकरण शालार्थ असे करण्यात आले. या यंत्रणेचे प्राथमिक अनुकूलन, प्रायोजिक-प्रकल्प राबवण्यापूर्वी निवडण्यात आलेल्या शाळांच्या लहान गटाकडून आलेल्या गरजांवर आधारित होते. त्याची अंमलबजावणी ऑक्टोबर २०१२ मध्ये झाली. त्यानंतर विभागाने मुंबई, पुणे, ठाणे व लातूर या चार जिल्ह्यांमध्ये पूर्ण प्रायोगिक प्रकल्प राबवण्याचा निर्णय घेतला.

शालेय शिक्षण विभागील प्रायोगिक प्रकल्पाची यशस्वी सुरुवात झाल्याने सरकारने सर्व विभागांशी संबंधित अनुदानित संस्थांमध्ये ही यंत्रणा राबवण्याचा निर्णय घेतला. अंतिमतः ८ विभागांमध्ये शालार्थची अंमलबजावणी करण्याचा निर्णय घेण्यात आला. याअंतर्गत सर्वाधिक अनुदानित संस्था आहेत. या प्रकल्पामध्ये सुमारे १.५ लाख संस्था व ९ लाख

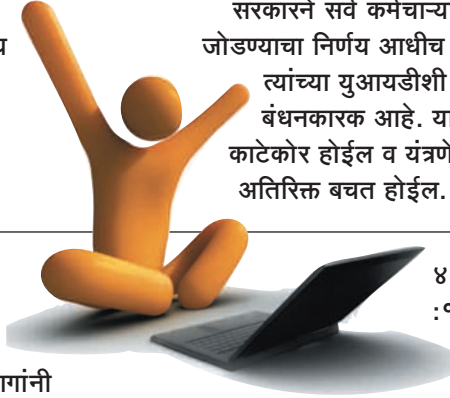
कर्मचाऱ्यांचा समावेश आहे.

अंमलबजावणीची सद्यःस्थिती

ही प्रणाली सर्व विभागांच्या गरजांना अनुकूल करण्याचे काम पूर्ण झाले आहे. सामाजिक न्याय विभाग व वैद्यकीय शिक्षण विभाग अनुक्रमे मार्च २०१३ व ऑगस्ट २०१३ या महिन्यांमध्ये संपूर्ण राज्यात याची अंमलबजावणी पूर्ण करण्यात यशस्वी ठरले. पशुसंवर्धन व मत्स्यव्यवसाय विकास विभाग व आदिवासी कल्याण विभाग या विभागांची अंमलबजावणी पूर्ण होत आली आहे.

या सर्वाव्यतिरिक्त म्हणजे शालेय शिक्षण विभागाने प्रायोगिक अंमलबजावणी पूर्ण केली आहे. या जिल्ह्यांमधील १४,५०० शाळांमधील सर्व कर्मचाऱ्यांसाठीची सप्टेंबर व ऑक्टोबर २०१३ महिन्यांसाठीची वेतनदेयके शालार्थ प्रणालीद्वारे तयार करण्यात आली आहेत. ही प्रणाली संपूर्ण राज्यात राबवण्याचे काम सध्या सुरु आहे व ते जानेवारी २०१३ पर्यंत पूर्ण होण्याची अपेक्षा आहे.

सरकारने सर्व कर्मचाऱ्यांना त्यांच्या यूआयडी क्रमांकाशी जोडण्याचा निर्णय आधीच घेतला आहे, यामुळे त्यांचे वेतन थेट त्यांच्या युआयडीशी जोडलेल्या बँक खात्यांमध्ये जमा करणे बंधनकारक आहे. या निर्णयामुळे कर्मचाऱ्यांचा डाटा आणखी काटेकोर होईल व यंत्रणेतील बनावट व्यक्ती वगळल्या जाऊन अतिरिक्त बचत होईल. ❖❖

प्रभाव आणि परिणामकारता

(पान ४५ वरून)

प्रकल्प राबवत आहेत. सरकारच्या विविध मंत्रालयांनी/विभागांनी

राबवलेल्या या ऑप्लिकेशनअंतर्गत किती ई-व्यवहार होतात हे पाहिले तर ई-सेवांच्या परिणामाची कल्पना येऊ शकेल.

नॅशनल इन्फर्मेटिक्स सेंटर व इलेक्ट्रॉनिक्स व माहिती तंत्रज्ञान विभागाने याचा विचार करून ई-ताल ऑप्लिकेशन विकसित केले आहे. हे ऑप्लिकेशन वेब सेवा तंत्रज्ञानाचा वापर करून स्वयंचलित पद्धतीने सरकारने राष्ट्रीय ई-प्रशासन योजनेंतर्गत राबवलेल्या ई-प्रशासन ऑप्लिकेशनकडून मिळालेल्या व्यवहारांच्या संख्येच्या आधारे ई-व्यवहारांचे एकत्रित चित्र सादर करते, ज्यामध्ये मोहीम पद्धतीच्या प्रकल्पांचाही समावेश होतो.

महा ई-ताल- महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक व्यवहार एकत्रीकरण व विश्लेषण : ■ महाराष्ट्रातील ई-व्यवहारांची संख्या-१ जाने, २०१३ पासून २०,४३,२७,०२९/१ नोव्हेंबर, २०१३ पासून ९,०५,०९६ ■ राज्यनिहाय ई-ताल संख्या- राज्य सरकारचे प्रकल्प : १ जानेवारी २०१३ ते २९ नोव्हेंबर २०१३- एकूण ई-व्यवहारांची संख्या: १,५२,४७,८४,९५५

ई-ताल, सेवानिहाय व्यवहार १ जाने. २०१३ ते २९नोव्हें २०१३- ■ सेवासंस्थांच्या सेवा व देयक भरणा : ८,५४,४०,६०७ ■ जमीन महसूल : २,९६,६९,९९४ ■ व्यावसायिक कर : २,९५,७९,८८८ ■ सार्वजनिक वितरण यंत्रणा : १,९२,०५,९४५ ■ परिवहन : १,२८,७४,२५५, ■ प्रमाणपत्रे : १,०८,५४,९५८ ■ आरोग्य : ४५,४२,७२० ■ मालमत्ता नोंदणी व घरपट्टी :

४४,९३,९५५ ■ राज्य विशिष्ट सेवा : १४,३८,२२५ ■ शिक्षण : १२,६४,९८६ ■ इतर सेवा : १०,४०,९७६ ■ एकत्रित आर्थिक व्यवस्थापन सेवा :

८,८२,५८९ ■ कृषी व संबंधित : ४,९८,२९०

■ परवाना व आज्ञापत्रे: १,२६,४९५ ■ निवडणूक १,०५,२४९ ■ ई-खरेदी ७०,९८० ■ उद्योग व वाणिज्य : ४९,५४० ■ पारपत्र व प्रवेशपत्र सेवा : २७,०८० ■ रोजगार : २५,६९३ ■ समाजकल्याण व निवृत्ती वेतन : १२,९४५ ■ तक्रार : ३७१ (एकूण ई-व्यवहार : १८,६९,९४,६३३)

महाराष्ट्रातील प्रमाणभूत सेवा : १ जानेवारी २०१३ ते २९ नोव्हेंबर २०१३ पर्यंत ई-व्यवहारांची एकूण संख्या:

१८,६९,९५,३६२. यामध्ये सेवा संस्था व देयक भरणा, व्यावसायिक कर, एकत्रित आर्थिक व्यवस्थापन सेवा, जमीन महसूल, परवाना व आज्ञापत्रे, प्रमाणपत्रे राज्य विशिष्ट सेवा, ई-खरेदी, आरोग्य, मालमत्ता नोंदणी व घरपट्टी, निवडणूक, कृषी, सार्वजनिक वितरण यंत्रणा, शिक्षण, वाहतूक या सेवांचा समावेश होतो.

दोन सेवांना जोडणाऱ्या सेवा देणारी राज्ये : ०१ जानेवारी २०१३ ते २९ नोव्हेंबर २०१३. **ई-व्यवहारांची एकूण संख्या :** १,३६,९६,०४,३८५ (यामध्ये आंध्रप्रदेश, पश्चिम बंगाल, उत्तर प्रदेश, त्रिपुरा, तामिळनाडू, राजस्थान, पंजाब, ओडिशा, मिझोरम, मेघालय, महाराष्ट्र, मध्यप्रदेश, केरळ, कर्नाटक, झारखंड, जम्मू व काश्मीर, हिमाचल प्रदेश, हरियाणा, गुजरात, दिल्ली, दमण व दीव, छत्तिसगढ, बिहार, आसाम या राज्यांचा समावेश होतो.) ❖❖

रा

ज्य सरकार पूर्णपणे कार्यरत राज्य डाटा केंद्र चालवते. हे देशातील पहिले राज्य डाटा केंद्र आहे. या केंद्रामध्ये दूरस्थ सर्व्हरचे अनेक गट एकमेकांना जोडले जातात. ही संगणक आधारित इंटरनेट प्रणाली आहे. ही प्रणाली क्लाउड या नावाने ओळखली जाते. ती संपूर्णपणे शासकीय आहे. माहिती तंत्रज्ञान क्षमता वाढवणे तसेच खर्च अतिशय कमी करून लवचीकता आणि वाढत्या मागण्या पूर्ण करण्याची क्षमता निर्माण व्हावी यासाठी हे केंद्र स्थापित करण्यात आले आहे.

या केंद्राची साठवणूक क्षमता मोठी आहे. १५० हून अधिक विविध ॲप्लिकेशनची निर्मिती केली जात आहे. हे केंद्र १४५०

चौरस फूट क्षेत्रात परसले आहे. या केंद्राच्या नेटवर्कला जोडलेल्या संगणकांमुळे याची माहिती प्रक्रिया करण्याची क्षमता फार मोठी आहे.

राज्य डाटा केंद्र विविध विभागांना पुढील सेवा देते

क्लाउड सेवा : काही विभागाचे केवळ ॲप्लिकेशन/संकेतस्थळ असते आणि त्यांना बँडविड्थसह सर्व पायाभूत सुविधा हव्या असतात. राज्य डाटा केंद्रामधील विविध सेवा विभागांच्या ॲप्लिकेशन किंवा संकेतस्थळांना पुरवल्या जातात.

व्यवस्थापन केलेले होस्टिंग : काही विभागाचे केवळ ॲप्लिकेशन/संकेतस्थळ असते व त्यांना बँडविड्थसह राज्य डाटा केंद्राच्या सर्व पायाभूत सुविधा हव्या असतात. अशा विभाग किंवा संकेतस्थळांना क्लाउड सेवेऐवजी पूर्णपणे समर्पित सर्व्हर दिले जातात.

कोलोकेशन सेवा : काही विभागाचे ॲप्लिकेशन/संकेतस्थळ असते व सर्व साहाय्यक हार्डवेअर पायाभूत सुविधाही असतात. अशा विभागाच्या ॲप्लिकेशन किंवा संकेतस्थळास केवळ रॅकमधील जागा, वीज, शीतलीकरण, फायरवॉल व इतर व्यवस्थापकीय सेवा अशा राज्य डाटा केंद्राच्या पायाभूत सुविधा हव्या असतात.

महाराष्ट्र राज्य डाटा केंद्र हे आयपीव्ही ६ (इंटरनेट प्रोटोकॉल व्हर्जन-६) या संगणकीय प्रणालीने जोडले आहे. आयपीव्ही ६ ही आधुनिकतम संगणकीय दळणवळण प्रणाली आहे. या

प्रणालीद्वारे इंटरनेटच्या माध्यमातून एकमेकांना जोडलेल्या (नेटवर्क) संगणकाचे स्थान आणि माहितीच्या देवाणघेवाणीची स्थाननिश्चिती शक्य होते. आयपीव्ही ६ ही संगणकीय प्रणाली असणारे महाराष्ट्र डाटा केंद्र भारतातील पहिले डाटा केंद्र ठरले आहे.

महाराष्ट्र सरकारने, मुंबई येथील फोर्ट भागातील भारत दूरसंचार निगम (बीएसएनएल) - भारत राज्य डाटा सेंटर (आयडीसी) येथे महत्वाचा डाटा संग्रहित करण्यासाठी व वापरकर्त्या विभागांना कोलोकेशन सेवा देण्यासाठी सुविधा तयार केली आहे. हा महाराष्ट्र राज्य डाटा सेंटरचा विस्तार आहे.

भारतामध्ये बीएसएनएलने अलीकडेच काही ठिकाणी त्यांच्या क्लाउड सेवा सुरू केल्या आहेत. क्लाउड तंत्रज्ञानाचा जास्तीत जास्त लाभ घेण्यासाठी, महाराष्ट्र राज्य डाटा केंद्राने काही संकेतस्थळे बीएसएनएल क्लाउडवर जोडली (होस्ट केली) आहेत. यामुळे राज्य डाटा केंद्रामध्ये हायब्रिड क्लाउडचा यशस्वीपणे वापर

कुणाल सिद्धपुरा

ज्ञाला आहे. हे केंद्र

सध्या अधिक प्रगत तंत्रज्ञानाचा वापर शक्य आहे का याची चाचणी घेत आहे. या केंद्रामध्ये विशिष्ट ॲप्लिकेशन/संगणकप्रणालीसाठी क्षमता संपल्यास ती आपोआप बीएसएनएल क्लाउडला जोडली जातील.

राज्य डाटा केंद्राची स्थापना करताना, त्यामधील पायाभूत सुविधांचा कार्यक्षमपणे वापर करण्यावर भर दिला. त्यासाठी व्हर्च्युअल वातावरण तयार करण्याची संकल्पना मांडण्यात आली. या उपक्रमाचा उद्देश राज्य डाटा केंद्राचा खर्च कमी करून माहिती तंत्रज्ञान क्षमता अधिकाधिक वाढवणे हा होता. व्हीएमवेअर व मायक्रोसॉफ्ट हायपर व्ही हे दोन सॉफ्टवेअर वापरून या सेवेची प्रारंभिक सुरुवात नोव्हेंबर २०११ करण्यात आली. त्यानंतर मे २०१२ पासून पूर्णपणे कार्यरत क्लाउडची

(पान ५३ वर)

पारदर्शकता आणि प्रामाणिकपणा

भा

रतामध्ये सार्वजनिक खरेदी केवळ दैनंदिन कामाच्या गरजा भागवण्यापुरती मर्यादित नसते, तर त्याद्वारे सरकारकडून अपेक्षित असलेल्या सेवांना आधार देणे अपेक्षित असते.

उदाहरणार्थ, पायाभूत सुविधा, राष्ट्रीय संरक्षण व सुरक्षा, सेवासंस्था, आर्थिक विकास, रोजगार निर्मिती, सामाजिक सेवा इत्यादी.

भारत सरकार सार्वजनिक खरेदी विधेयकाचा मसुदा तयार करण्याच्या प्रक्रियेत आहे, ज्यामध्ये सार्वजनिक खरेदीला मार्गदर्शन करण्यासाठी तपशीलवार नियम आहेत.

नियम व कायदांमुळे सार्वजनिक खरेदी यंत्रणेसाठी अतिशय आवश्यक असलेले धोरणात्मक व नियामक वातावरण मिळेल, माहिती तंत्रज्ञान व ई-खरेदीचा वापर व अंमलबजावणी

केल्याने सार्वजनिक खरेदी अतिशय कार्यक्षम होईलच तसेच स्पर्धात्मकता, पारदर्शकता, वस्तुनिष्ठता व प्रामाणिकपणाही वाढेल.

या उद्दिष्टांच्या अनुषंगाने राष्ट्रीय ईप्रशासन योजनेंतर्गत ई-खरेदीस एकत्रित मोहीम प्रणाली प्रकल्प (एमएमपी) असे नाव देण्यात आले आहे.

महाराष्ट्रातील ई-निविदा

महाराष्ट्र सरकारने ६ ऑगस्ट २०१० रोजी एक अध्यादेश काढून ई-निविदा

प्रक्रिया स्वीकारली. १ डिसेंबर २०१० पासून राज्य सरकारच्या सर्व विभागांसाठी व सरकारी संस्थांसाठी, अंदाजे मूल्य ५० लाखांपेक्षा अधिक असलेल्या निविदांसाठी ई-निविदा प्रक्रिया बंधनकारक करण्यात आली. ही मर्यादा १ फेब्रुवारी २०१३ पासून कमी करून १० लाख करण्यात आली.

ऑनलाइन निविदा प्रक्रियेमध्ये, निविदेचे मागणीपत्र, निविदा तयार करणे, बोली लावणे, बोलीचे मूल्यांकन व कंत्राट प्रदान करणे अशा खरेदीच्या सर्व घटकांचा समावेश होतो.

महाराष्ट्रामध्ये ई-निविदा कार्यप्रणाली (सोल्यूशन) देण्यासाठी दोन सेवा प्रदाते नियुक्त करण्यात आले आहेत. विविध विभाग त्यातील एकाची निवड करू शकतात. संपूर्ण महाराष्ट्रात ऑक्टोबर, २०१३ पर्यंत ई-निविदा कार्यप्रणालीद्वारे एकूण ३७,८५० कोटी मूल्याच्या ३६,०५७ निविदा जाहीर करण्यात आल्या आहेत. या आकडेवारीची विभागणी पुढीलप्रमाणे आहे:

इंटरनेटमुळे माहिती व तंत्रज्ञान अतिशय कमी खर्चात उपलब्ध झाले आहे. हाच ई-निविदा प्रक्रियेचा मुख्य फायदा आहे. खरेदी

किंवा विक्रीचा खर्च तसेच बाजारप्रवेशातील अडथळे बऱ्याच प्रमाणात कमी झाले आहेत. मूल्ये अधिक पारदर्शक झाली आहेत, अनियंत्रित खरेदी (संस्थेच्या मार्गदर्शक तत्वांबाहेर झालेली खरेदी) टाळली जाते, सहजपणे प्राधान्य असलेल्या पुरवठादारांचे जाळे विविध व्यवसाय वापरू शकतात. अधिक माहिती उपलब्ध झाल्याने खरेदीदार व विक्रेते यांच्यादरम्यान अधिकाराचे चांगले संतुलन होते.

महाराष्ट्राचे स्थान काय आहे

ई-खरेदी एकत्रित मोहीम प्रणाली प्रकल्पाची अंमलबजावणी

ई-निविदा (इलेक्ट्रॉनिक टेंडर) म्हणजे सरकार-ते-व्यवसाय वांच्यादरम्यान विविध प्रकारचा पुरवठा, कामे व सेवा यांची इंटरनेटद्वारे खरेदी व विक्री. सरकारी खरेदीतील पारदर्शकता व कार्यक्षमता वाढावी, खर्च कमी व्हावा, मूल्य लवकर शोधता यावे व तत्परता वाढावी हा त्यामागील उद्देश आहे.

झाल्यापासून १ वर्षातच, महाराष्ट्राने पहिल्या तीन राज्यांत येण्याचा मान मिळवला आहे. राष्ट्रीय सूचना विज्ञान केंद्रातर्फे (नॅशनल इन्फर्मेटिक सेंटर - एनआयसी) अनेक वर्षांपासून विकसित करित असलेल्या सरकारी ई खरेदी यंत्रणेचा वापर करण्यात महाराष्ट्र इतर राज्यांच्या तुलनेत

बराच पुढे आहे.

मानवी निविदा प्रक्रिया : या प्रक्रियेमध्ये खरेदीची प्रदीर्घ आवर्तने व कागदाचा अतिशय जास्त वापर होऊन अधिक खर्च होतो. वारंवार फेऱ्या माराव्या लागल्याने विक्रेत्यांना प्रवासखर्च करावा लागतो. छपाई, लेखन साहित्य आणि वृत्तपत्र, कुरियर इत्यादी संज्ञापन खर्च वाढतो. मर्यादित पोच आणि मर्यादित सहभाग असतो. सिलबंद पाकिटात फेरफार केला जाण्याची, माहिती बाहेर

पडण्याची शक्यता असते. अहवाल (एमआयएस) तयार करणे वेळखाऊ व मेहनतीचे काम आहे. लेखा मागोवा घेता येत नाही. कागदी दस्तऐवजांची संख्या अधिक असल्यामुळे संग्रहासाठी जास्त खर्च होतो.

इलेक्ट्रॉनिक प्रक्रियेचे फायदे : २४/७, मागणीपत्रापासून ते प्रदान करण्यापर्यंत कधीही आणि कुठेही स्वयंचलित प्रक्रिया, विनाकागद प्रक्रिया असते. कमी खर्च येतो. कधीही, कुठूनही बोली लावता येते. विभागात कमी फेऱ्या माराव्या लागतात. कागद, लेखन साहित्य व संज्ञापनासाठीचा खर्च कमी होतो, विक्रेत्यांना मेल/एसएमएसद्वारे स्वयंचलित संदेश मिळतात. अधिक भौगोलिक पोच व व्याप्ती असते. त्यामुळे सहभागात वाढ होते. स्पर्धात्मक मूल्ये व खर्च केलेल्या पैशात अधिक चांगली सेवा मिळते. सर्वोच्च डाटा सुरक्षितता व गोपनीयतेसाठी प्रत्येक टप्प्यावर डाटा सांकेतिकीकरण केले जाते. डिजिटल स्वाक्षऱ्यांद्वारे त्यास प्रमाणित केले जाते. केवळ एकदा क्लिक केल्यावर अहवाल (एमआयएस) तयार होतो व लेखा परीक्षणासाठी प्रत्येक घटनेवर वेळेचा शिक्का असतो, डाटा संग्रहाच्या

सोनिया सिंग

Tenders Maharashtra

The Maharashtra Govt Tenders Information System

गरजांनुसार डाटा इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने संग्रहित केला जातो.

ई- लिलाव

■ ही पूर्णपणे स्वयंचलित ऑनलाइन लिलाव प्रक्रिया आहे. भौगोलिक पोच, पारदर्शकता, उत्पादक संघ तयार केल्यामुळे जास्तीत जास्त महसूल आणि अधिकाधिक निविदाकर्त्यांचा सहभाग आणि अधिक स्पर्धात्मक बोलींमुळे विभागांना इलेक्ट्रॉनिक लिलावांचा फायदा होतो.

■ प्रक्रियेतील पारदर्शकता, सोपी व सहज बोली यामुळे सहभाग वाढल्याने सरकारी विभागांना त्यांच्या मालमत्तेसाठी अधिक चांगले मूल्य मिळाले आहे. जिल्हाधिकारी कार्यालये व वन विभागांनी तेंदू पत्ता, बांबू, रेती, जुनी वाहने व भंगार इत्यादींसाठी यशस्वीपणे ई-लिलाव केला आहे

■ आयसीआयसीआय बँक, एबीसी प्रोक्युर यासारखे विविध सेवा पुरवठादार विविध सरकारी विभागांना ई-लिलाव सुविधा देतात. एनआयसीच्या ई-लिलाव कार्यप्रणालीची यशस्वीपणे चाचणी घेण्यात आली. ही प्रणाली प्रत्यक्ष कार्यान्वयनासाठी तयार आहे.

प्रशिक्षण व मदतकक्षाचे साहाय्य :

राज्यात ई-निविदा प्रक्रियेच्या अंमलबजावणीस साहाय्य करण्यासाठी, राज्य सरकारने विभागीय व जिल्हा पातळीवर, क्षेत्र पातळीवरील-मदतीसाठी एनआयसीद्वारे १०० समर्पित लोकांचे पथक तयार केले आहे.

प्रशिक्षक, सर्व विभागीय वापरकर्ते व विक्रेत्यांसाठी जिल्हा व विभागीय पातळीवर व्यापक प्रशिक्षण देत आहेत. मदत व चौकशीसाठी मध्यवर्ती मदत कक्षाचीही स्थापना करण्यात आली आहे.

भविष्यातील कृती योजना

ई-निविदा/लिलावातील सर्वात महत्त्वाचा दुवा म्हणजे निविदा शुल्क/ई-एमडीचे पैसे ऑनलाइन भरणे. महाराष्ट्र सरकार ई-पेमेंट गेटवे, ई-निविदा यंत्रणेशी एकत्रित करण्याच्या प्रक्रियेत आहे म्हणजे ई-एमडीचे व निविदा शुल्काचे पैसे ऑनलाईन भरता येतील. एनआयसीच्या संकेतस्थळावर पेमेंट गेटवे (पैसे भरण्याचे माध्यम) सुविधा देण्यासाठी स्टेट बँक ऑफ इंडिया (एसबीआय)ची भागीदार म्हणून निवड करण्यात आली आहे. संपूर्ण निविदा प्रक्रिया स्वयंचलित करण्यासाठी ऑनलाइन पैसे भरण्याची सुविधा लवकरच सुरु केली जाणार आहे.

राज्य सरकारचे, सार्वजनिक खरेदीच्या क्षेत्रात माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करून अशी एक यंत्रणा तयार करण्याचे उद्दिष्ट आहे की ज्यामुळे सार्वजनिक पैशाचा जास्तीत जास्त चांगल्याप्रकारे विनियोग होईल व यंत्रणा अधिक पारदर्शक, सोपी व वेगवान होईल. ❖ ❖

संगणकीय माहितीचा खजिना

(पान ५१ वरून)

अंमलबजावणी झाली.

या अंमलबजावणीचे फायदे

■ सर्व विभागांमध्ये माहिती दळणवळण तंत्रज्ञान - इन्फर्मेशन कम्युनिकेशन टेक्नॉलॉजी (आयसीटी)च्या संचालनाच्या खर्चात कायमस्वरूपी घट . ■ प्रत्यक्ष संसाधनांमध्ये लक्षणीय घट ■ कमी संसाधनांसाठी एकत्र मागणी ■ ॲप्लिकेशनसाठी लागणाऱ्या संसाधनांमध्ये घट. ■ कलाउडवर अधिक चांगले नियंत्रण व प्रशासकीय लाभ .

■ महाराष्ट्राला श्रेणीनिहाय खरेदी प्रक्रिया नष्ट करण्याची संधी प्राप्त. ■ सर्व्हर व डाटाबेसची तरतूद करण्यासाठी लागणाऱ्या वेळेत बचत. ■ संग्रह व मेमरीची काटेकोर तरतूद करण्याचे वैशिष्ट्य वापरून या संसाधनांचा कार्यक्षमरीत्या वापर ■ थेट स्थलांतरासारख्या वैशिष्ट्यांमुळे ॲप्लिकेशन बंद न करता नियोजनबद्ध दुरुस्ती शक्य .

■ कलाऊडमुळे सर्व ई-प्रशासन उपक्रमांसाठी सामाईक व्यासपीठ स्थापन करण्यास साहाय्य. हे व्यासपीठ नागरिक व इतर भागधारकांना सहजपणे उपलब्ध. ■ डॅशबोर्ड अलर्ट व तयार करण्यात आलेले अहवाल वापरून प्रभावीपणे कलाऊड रचनेचे व्यवस्थापन व निरीक्षण. ■ सर्व्हरची तातडीने पुनर्स्थापना ■ कलाऊड प्रदान नमुन्यामध्ये तंत्रज्ञानात सुधारणा करण्याची जबाबदारी संचालनालयावर आहे. विविध विभागांना

अद्ययावत सुविधा उपलब्ध होतील याची संचालनालयामार्फत खात्री केली जाते. यामुळे आयटी ॲप्लिकेशनच्या निरीक्षणासाठी व सुधारणेसाठी समर्पित कर्मचाऱ्यांची गरज कमी होते.

■ ॲप्लिकेशन व दस्तऐवज कुठूनही उपलब्ध होतात. त्यामुळे दस्तऐवजांवर व प्रकल्पांवर गटांमध्ये सहकार्य करता येते. ■ सर्व्हरचा वापर अधिक वेगाने होतो. विभागासाठी एखादी यंत्रणा नेमून देण्यासाठी लागणारा वेळ काही तासांवरून काही मिनिटांवर आला आहे. ■ विभाग त्यांच्या मुख्य क्षेत्रावर लक्ष केंद्रित करू शकतात व त्यासाठी त्यांना आयटी तज्ज्ञ असण्याची गरज नाही.

महाराष्ट्र राज्य डाटा केंद्रात कलाऊडच्या अंमलबजावणीद्वारे विविध वर्गवारीतील पुढील सेवा दिल्या जातात ■ पायाभूत सुविधा ■ व्यासपीठ ■ विविध सॉफ्टवेअर ■ बीआय (बिझनेस इंटेलिजन्स) सेवा ■ जीआयएस (जिऑग्रॅफिक इन्फर्मेशन सिस्टिम) सेवा ■ एपीआय (ॲप्लिकेशन प्रोग्रॅम इंटरफेस-इंटरनेटवर आधारित विविध संगणकीय सॉफ्टवेअर साधनांच्या उपलब्धतेची माहिती देणाऱ्या सूचनांचा समूह.) सेवा ■ सर्वेक्षण सेवा.

देखणे ते हात ज्यांना निर्मितीचे डोहाळे

शा

सनामार्फत सामान्य जनतेस पुरवल्या जाणाऱ्या विविध लोककल्याणाच्या सेवा पारदर्शक, अभिनव पद्धतीने व ताबडतोब माहिती करून उपलब्धतासुद्धा करून देणे

याला उत्तम प्रशासन म्हणतात. माहिती व तंत्रज्ञानाच्या युगात विविध कार्यालयात योजनांची पत्रे यायच्या आतच गावोगावींच्या पदाधिकाऱ्यांना इंटरनेटच्या माध्यमातून ही पत्रे प्राप्त झालेली असतात. बीड जिल्ह्यातील माजलगाव, येथील गट शिक्षणाधिकारी श्रीमती तृप्ती अंधारे यांनी त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील शाळेच्या अनुषंगाने, विविध प्रकारची माहिती इंटरनेटच्या माध्यमातून उपलब्ध करून दिली. अशाप्रकारे त्यांनी राज्यात पहिल्या ई-गटशिक्षणाधिकारी कार्यालयाचा मान पटकावला.

२४ ऑगस्ट २०११ रोजी ज्यावेळी श्रीमती अंधारे रूजू झाल्या. त्यावेळी त्यांना या ठिकाणी शाळागळतीचे प्रमाण जास्त असणे, टपाली कामासाठी शिक्षकांचे कार्यालयीन खेटा मारणे, अशा बाबी आढळून आल्या. त्यामुळे गुणवत्तेवर परिणाम होत असल्याचे त्यांच्या लक्षात आले. यावर मात करण्यासाठी सप्टेंबर २०११ साली तालुक्यातील सर्व शिक्षक, मुख्याध्यापक, कर्मचारी, पर्यवेक्षीय यंत्रणा, शिक्षक संघटना या सर्वांना त्यांनी एकत्र आणले. या सर्व घटकांना इंटरनेट आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाचे महत्त्व समजावून सांगितले. आपणासही आपली कार्यक्षमता वाढवण्यासाठी इंटरनेटचा वापर करावयाचा आहे, असे त्यांनी या सर्वांच्या मनात बिंबवले. प्रारंभी त्यांनी लोकसहभागातून जुन्या कार्यालयीन इमारतीची डागडुजी केली. त्यानंतर वेबसाइट (संकेतस्थळ) निर्मितीचे कार्य हाती घेतले. या संकेतस्थळाचे काम प्राथमिक शाळेचे (हनुमान नगर तोडा) सहशिक्षक संतोष पांडे यांच्याकडे सोपवले. २१ नोव्हेंबर २०११ रोजी www.brcmajalgaon.org या वेबसाइटची अधिकृत नोंदणी करण्यात आली. केवळ नोंदणी करून हे काम संपणार नव्हते. हे संकेतस्थळ तयार करताना निधीची उपलब्धता, मातृभाषेचा वापर, माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर, प्रतिकृती नसणे यासह असंख्य आव्हानांना तोंड द्यावे लागले. लोकसहभागातून या संकेतस्थळाची निर्मिती करण्यात आली.

संकेतस्थळाचे वैशिष्ट्य

● माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करून प्रशासनात गतिमानता आणणे. ● माजलगावसारख्या मागासलेल्या तालुक्यातील गावागावातील जनतेस

संतोष मुसळे

तृप्ती अंधारे
(गट शिक्षणाधिकारी, माजलगाव)

संकेतस्थळावरील माहिती

या संकेतस्थळावरील माहिती तयार करताना वेळोवेळी अडचणी आल्या. मात्र यावर अखंड परिश्रम करून मात केली. तालुक्यातील सर्व शाळांच्या छायाचित्रांसह केंद्रप्रमुख व मुख्याध्यापक यांचे भ्रमणध्वनी अद्ययावत केले. कार्यालयीन कर्मचाऱ्यांचे अद्ययावतीकरण केले. शिक्षण विभागाची सर्व परिपत्रके/शासन निर्णय डाऊनलोड केले. तालुक्यातील महत्त्वाच्या शैक्षणिक घटनांची माहिती छायाचित्रासह उपलब्ध करून दिली. शासनाच्या विविध योजना, निधीची उपलब्धता, निधीचे वाटप, अनुदानविषयक सर्व अद्ययावत माहिती त्यासोबतच महत्त्वाची पत्रे व उपक्रमशील शाळांची व शिक्षकांची माहिती उपलब्ध करून दिली. यामुळे शिक्षक आणि गटशिक्षणाधिकारी यांच्यातील अंतर कमी झाले.

कार्यालयीन फायदे

● शिक्षक व इतरांचा वेळ, पैसा व श्रमाची बचत. ● शिक्षणाचा व माहितीचा अधिकार यांची प्रभावीपणे अंमलबजावणी झाल्यामुळे शिक्षकाविषयीच्या वारंवार येणाऱ्या तक्रारी थांबल्या. ● प्रत्येक शिक्षकाची माहिती संकेतस्थळावर टाकण्यात येत असल्याने शिक्षक अधिक जबाबदारीने व गुणवत्तापूर्ण, उपक्रमशील शिक्षणावर अधिकाधिक लक्ष केंद्रित करत आहेत. ● शाळेच्या वेळात शिक्षक ज्ञानार्जन करताना दिसतात त्यामुळे गावकऱ्याची नाराजी दूर झाली.

पुरस्कार

माहिती व तंत्रज्ञान संचालनालयामार्फत दरवर्षी २० ऑगस्टला माहिती व तंत्रज्ञान दिनाचे औचित्य साधून ई-गव्हर्नन्समध्ये उत्कृष्ट कार्य करणाऱ्या विविध शासकीय कार्यालयांना पुरस्कार दिले जातात. याअंतर्गत, 'उत्कृष्ट संकेतस्थळ- विशेष उल्लेखनीय पुरस्कार' या संकेतस्थळाला जाहीर झाला आहे.

पुढील काळात आणखी वेगाने शिक्षण खात्याची माहिती सर्वापर्यंत पोहोचवण्यासाठी या संकेतस्थळाचा उपयोग केला जाणार आहे.

संपर्क : ७७०९११२३०९

गट साधन केंद्र

माजलगांव जि. बीड
शिक्षणाचा अधिकार

सर्व शिक्षा अभियान
सारे शिकुया, पुढे जाऊया

हिं

जवडी. पुण्यापासून १५ किलोमीटर अंतरावर असलेलं एक छोटसं गाव. पण आज या गावाची ओळख फार बदलली आहे. गाव जागतिक नकाशावर ठसठशीतपणे उठून दिसत आहे. माहिती तंत्रज्ञान (आयटी) क्षेत्रातील जागतिक दर्जाची उद्योगनगरी अर्थात राजीव गांधी माहिती तंत्रज्ञान पार्क या गावच्या परिसरात उभी राहिली आहे. या पार्कमुळे आयटी हायवेवरचं हिंजवडी हे महत्वाचं जंक्शन बनलं आहे. पुणे शहराला आयटीचं शहर म्हणतात. हिंजवडी आयटी पार्कमुळे ही ओळख आता अधिक ठळक झाली आहे.

वाकड गावाजवळ पुणे-मुंबई हायवे ओलांडला की हिंजवडी गावची हद्द सुरु होते.

आयटी पार्ककडे जाणारी-येणारी वाहतूक सुलभ व्हावी म्हणून महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाच्या

(एमआयडीसी) वतीने येथे उड्डाणपूल बांधला गेला आहे. पूल ओलांडून पुढे गेलं की २ किलोमीटर अंतरावर हिंजवडी गाव लागतं आणि मग इथूनचं सुरु होते राजीव गांधी माहिती तंत्रज्ञान पार्क ही वैभवशाली, आधुनिकतेचे सर्व साज ल्यालेली, नव्या पिढीतील तरुणाईचे आकर्षण असलेली उद्योगनगरी.

हिंजवडी आयटी पार्क उभारण्यात महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाचे मोठे योगदान आहे. १९९५ च्या आसपास बंगलुरु. हैदराबाद या शहरांमध्ये व परिसरात माहिती तंत्रज्ञान केंद्रे विकसित होऊन मोठ्या प्रमाणात गुंतवणूक झाली. या पार्श्वभूमीवर उद्योग क्षेत्रात आघाडीवर असणारे महाराष्ट्रदेखील पुढे सरसावले. विद्येचे माहेरघर असलेल्या पुण्यामध्ये उच्च प्रशिक्षित अभियंते मुबलक प्रमाणात उपलब्ध होतील याची खात्री बाळगून पुणे शहरालगत तसेच देशाची आर्थिक राजधानी असलेल्या मुंबई पासूनही नजीक असलेल्या ठिकाणी राष्ट्रीय महामार्गावर आयटी पार्क उभारण्याचे निश्चित झाले. १९९८ साली महामंडळाने ९७ हेक्टर क्षेत्रावर हे पार्क उभारण्याचा निर्णय घेतला. लागलीच सर्व पायाभूत सेवा सुविधांची कामे जसे की, जलशुद्धीकरण केंद्र, अंतर्गत रस्ते, जलवितरण वाहिन्या, पचदिवे, वाहतूक, बेटे, वृक्षारोपण, विद्युत उपकेंद्र, सांडपाणी

किरण केंद्रे

आयटी व्हिलेजची

महाराष्ट्र हे नेहमीच उद्योगरत्नेही राज्य म्हणून ओळखले जाते. बदलत्या काळाची ओळख असणारा माहिती तंत्रज्ञान उद्योगही महाराष्ट्रात बहरतो आहे. पुण्याजवळील हिंजवडी येथे आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे राजीव गांधी माहिती तंत्रज्ञान पार्क उभे राहिले आहे. देशविदेशातील नामवंत कंपन्यांनी इथे गुंतवणूक केली आहे. हजारो लोकांना रोजगार देणारे हे पार्क आजघडीला उच्चशिक्षित तरुणांसाठी 'स्वप्ननगरी' बनले आहे. माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रातील देशाचे वर्चस्व राखतानाच या पार्कने महाराष्ट्राच्या शिरपेचातही मानाचा तुरा रोवला आहे.

रोजगार निर्मिती

टप्पा १	६९,५३०
टप्पा २	६९,७०५
टप्पा ३	९,६९४

एकूण १,४०,९२९

कार्यान्वित असून तिसरा टप्पा काही प्रमाणात सुरु झाला आहे.

राजीव गांधी इन्फोटेक पार्कचा परिसर प्रथमदर्शनीच आपल्याला मोहून टाकतो. स्वच्छ, सुंदर, रुंद प्रशस्त रस्ते, रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला लावलेली झाडे, सिमेंट टाईल्सचे फूटपथ, स्ट्रीट लाईट्स, कल्पकतेने सजवलेले स्क्रेअर आयलंड्स आणि या पार्श्वभूमीवर आधुनिक वास्तुशास्त्राचे

मनोहारी दर्शन घडविणाऱ्या महाकाय अन्नजाकतदार इमारती. कुणालाही आनंदाने काम करावंसं वाटेल असाचं इथला परिसर आहे. या आयटी पार्कमध्ये काम करणाऱ्यांना कामाचा आनंद मिळावा यासाठी प्रत्येक कंपनीने आपल्या कर्मचाऱ्यांना अनेक प्रकारच्या सुविधा पुरविल्या आहेत. कॅफेटेरिया, फुडकोर्ट, रेस्ट रुम, स्विमिंग पूल, ऑम्फी थिएटर, स्पोर्ट कोर्ट, क्लबज इ. उद्देश एकच तणावमुक्त, प्रदुषणमुक्त वातावरणात गुणवत्तापूर्ण काम चालावे.

पार्कच्या टप्पा १ मध्ये आयटी कंपन्याची रेलचेल आहे तर टप्पा २ व ३ मध्ये आयटी सोबतच बीटी म्हणजे बायोटेक्नॉलॉजी, इंजिनियरिंग, पॅकेजिंग इंडस्ट्रीज, रिसर्च लेबॉरेटरीज अशा अनेक आधुनिक उद्योगांची वर्दळ आहे.

राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर आज या पार्कची स्वतंत्र ओळख निर्माण झाली आहे. प्रत्येक टप्प्यावर हजारो लोकांना रोजगार मिळाला आहे. या पार्कजवळ असणाऱ्या पुणे व पिंपरी- चिंचवड या दोन महानगराच्या अर्थव्यवस्थेवर देखील या पार्कचा मोठा परिणाम घडून आला आहे. इथे काम करणाऱ्या अभियंते, तंत्रज्ञांनी रहिवासास या शहरांना पसंती दिल्यामुळे पुणे व पिंपरी - चिंचवड हद्दीतील पाषाण, बाणेर, औंध, कोथरुड, वारजे, वाकड, रावेत, थेरगाव इ. उपनगरे वेगाने विकसित झाली आहेत. तसेच या आयटी पार्कला लागणारे मनुष्यबळ उपलब्ध व्हावे म्हणून शिक्षण संस्थांनी मोठ्या प्रमाणात अभियांत्रिकी महाविद्यालये सुरु केली आहेत.

एकूणच राजीव गांधी आयटी पार्कमुळे हिंजवडी परिसर तसेच पुणे व पिंपरी- चिंचवड शहरात मोठे परिवर्तन घडून आले आहे. हिंजवडी, माणगावची कृषिप्रधान अर्थव्यवस्था उद्योगप्रधान म्हणून ओळखली जात आहे. गावातील दरडोई उत्पन्न गेल्या काही वर्षात पटीने वाढले आहे. जमिनीच्या भावात मोठे परिवर्तन घडून आले आहे. पार्कनजीकच्या गावचा ग्रामीण चेहरा शहरी झाली आहे. बांधकाम क्षेत्रात तसेच वाहन उद्योगात मोठ्या प्रमाणात मागणी वाढली आहे. महाराष्ट्राची उद्योगप्रधान परंपरा पुढे नेतानाच जागतिकीकरणानंतरच्या आधुनिक महाराष्ट्राची ओळख हिंजवडी आयटी पार्कने निर्माण केली आहे.

पुण्याची शैक्षणिक परंपरा, शासनाने पुरविलेल्या उत्तम पायाभूत सुविधा, दळणवळणाची वेगवान साधने यामुळे राजीव गांधी आयटी पार्कला राष्ट्रीय तसेच आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील कंपन्यांची पहिली पसंती लाभली आणि त्यांनी आपले प्रकल्प इथे उभारले. यामध्ये इन्फोसिस, विप्रो, कॉझिजंट, जिओमेट्रिक, पर्सिसंटंट, आय टू झेड, टाटा टेक्नॉलॉजी, डीएलएफ, आयबीएम, टेक महिंद्रा, आय.बी.पी.एल., आयनेस्टी, टी.सी.एस., सिनर्जी, आयगेट इ. ख्यातकीर्त कंपन्यांचा समावेश आहे.

राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अधिनियमांतर्गत लाभार्थ्यांची निवड करणारे निकष

केंद्र सरकारच्या राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अधिनियमाची राज्यात प्रभावीपणे अंमलबजावणी करण्यासाठी लाभार्थी निवडण्यासाठीचे निकष मंत्रिमंडळाने निश्चित केले. या अधिनियमातील तरतुदीनुसार राज्यातील ७ कोटी लाभार्थी पात्र होतात. मात्र, सध्या राज्यात सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेचे अंत्योदय, दारिद्र्यरेषेखालील आणि अन्य मिळून ८ कोटी ७७ लाख

लाभार्थी आहेत. अधिनियमाच्या तरतुदीबाहेर राहणाऱ्या एक कोटी ७७ लाख लाभार्थ्यांपैकी एकही लाभार्थी, या योजनेपासून वंचित राहू नये म्हणून या सवलतीच्या दराने धान्य घेणाऱ्या उर्वरित लाभार्थ्यांनाही; प्रचलित परिमाणानुसार व प्रचलित दराने धान्य मिळणे चालू राहिल.

केंद्र सरकारने ५ जुलै, २०१३ रोजी राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अधिनियम, २०१३ प्रसिद्ध केला आहे. त्यानुसार देशपातळीवर ग्रामीण भागातील ७५ टक्के व शहरी भागातील ५० टक्के नागरिक प्रत्येक महिन्यास अनुदानित दराने धान्य मिळण्यास हक्कदार असतील. महाराष्ट्रासाठी हे प्रमाण ग्रामीण भागासाठी ७६.३२ टक्के व शहरी भागासाठी ४५.३४ टक्के इतके केंद्र शासनाने निश्चित केले

असून त्यानुसार राज्यातील सुमारे ७००.१६ लक्ष लाभार्थ्यांना सवलतीच्या दराने धान्य उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे.

राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अधिनियमाच्या अंतर्गत लाभार्थ्यांची निवड करण्यासाठी सद्यःस्थितीत सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेतर्गत लाभ घेत असलेल्या लाभार्थ्यांनी, विहित नमुन्यात नमूद केलेल्या वार्षिक उत्पन्नानुसार, शहरी भागात कमाल ५९,०००/- पर्यंत उत्पन्न असणाऱ्या लाभार्थ्यांचा पात्र लाभार्थी म्हणून समावेश करण्यात यावा. तसेच ग्रामीण भागात कमाल ४४,०००/- पर्यंत वार्षिक उत्पन्न असलेल्या लाभार्थ्यांचा, पात्र लाभार्थी म्हणून समावेश करण्यात यावा असा निर्णय घेण्यात आला.

या निर्णयानुसार सध्या लाभ घेत असलेल्या अंत्योदय अन्न योजनेखालील सर्व कुटुंबांना प्रचलित निकषाप्रमाणे प्रतिमाह प्रतिकुटुंब ३५ किलो प्रमाणे धान्य मिळेल. तर प्राधान्य गटातील पात्र लाभार्थ्यांना प्रतिव्यक्ती प्रतिमाह ५ किलो याप्रमाणात धान्य मिळेल. त्यानुसार लाभार्थ्यांना रु. ३/- प्रति किलो या दराने तांदूळ, रु. २/- प्रति किलो या दराने गहू रु. १/- प्रति किलो या दराने भरडधान्य मिळेल. हा लाभ ७००.१६ लक्ष लाभार्थ्यांना मिळेल.

त्याचप्रमाणे वरील ७००.१६ लक्ष लाभार्थ्यांव्यतिरिक्त राज्यामध्ये सध्या सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेतर्गत जे १७७.१९ लक्ष लाभार्थी सवलतीच्या दराने धान्य घेत आहेत त्यांना प्रचलित परिमाणानुसार व प्रचलित दराने धान्य मिळणे चालू राहिल.

उत्पन्नाच्या आधारावर ऊसदर देण्यासंदर्भात कायदा

ऊस उत्पादक शेतकऱ्यांना साखर कारखान्याच्या उत्पन्नाच्या आधारावर उसाचा दर देण्याबाबत करावयाच्या कायद्यासंदर्भातील विधेयकाच्या मसुद्याला मंत्रिमंडळाने मान्यता दिली.

डॉ. सी. रंगराजन समितीच्या शिफारशीनुसार महाराष्ट्र ऊस (खरेदी आणि पुरवठा) विधेयक २०१३ तयार करण्यात आले असून ते विधिमंडळात सादर केले जाईल. या प्रस्तावित कायद्यानुसार मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली ऊस नियंत्रण मंडळाची स्थापना करण्यात येणार आहे.

डॉ. सी. रंगराजन कमिटीने त्यांच्या अहवालात ऊस उत्पादक शेतकऱ्यांना साखर कारखान्याच्या उत्पन्नाच्या आधारावर ऊसदर देण्याबाबतची शिफारस केलेली आहे. तथापि, ही शिफारस स्वीकारण्याची बाब केंद्र शासनाने राज्य शासनावर सोपविलेली आहे. त्यास अनुसरून ऊसदरासंदर्भात स्वतंत्ररीत्या कायदा करण्याची आवश्यकता निर्माण झालेली आहे.

महाराष्ट्र ऊस (खरेदी आणि पुरवठा)

अधिनियम २०१३ ('The Maharashtra Sugarcane (Purchase and Supply) Act-२०१३') या प्रस्तावित कायद्यानुसार मुख्य सचिव यांच्या अध्यक्षतेखाली शुगर केन कंट्रोल बोर्डाची स्थापना करण्यात येणार आहे. या बोर्डांमध्ये सचिव (वित्त), सचिव (सहकार), सचिव (कृषी), सहकारी साखर कारखान्याचे ३ प्रतिनिधी, खाजगी साखर कारखान्याचे २ प्रतिनिधी, शेतकऱ्यांचे ५ प्रतिनिधी व साखर आयुक्त यांचा समावेश आहे. साखर आयुक्त हे शुगर केन कंट्रोल बोर्डाचे सदस्य सचिव म्हणून काम पाहतील व शुगर

केन कंट्रोल बोर्डाच्या वर्षातून किमान ३ वेळा बैठका होणार आहेत. सदर कायद्यानुसार कारखान्यांनी उसाचे गाळप केल्यानंतर शुगर केन कंट्रोल ऑर्डर १९६६ नुसार किमान एफ.आर.पी.प्रमाणे प्रथमतः ऊसदर देणे अपेक्षित आहे. तदनंतर उर्वरित दर बोर्डांने निश्चित केल्यानुसार देणे अपेक्षित आहे. या कायद्याचे उल्लंघन करणाऱ्या व्यक्तीस रु. २५,०००/- पर्यंत दंडाची तरतूद करण्यात आलेली आहे.

राजीव गांधी पंचायत सशक्तीकरण अभियान

पंचायत राज व्यवस्थेचे बळकटीकरण करणारे राजीव गांधी पंचायत सशक्तीकरण अभियान राबवण्यास व त्यासाठी राज्याचा हिस्सा उपलब्ध करून देण्यास मंत्रिमंडळाने मान्यता दिली.

राजीव गांधी पंचायत सशक्तीकरण अभियान या योजनेचा एकंदरीत आराखडा रु.११०१.७१ कोटी (केंद्र हिस्सा रु. ८२६.२८ व राज्य हिस्सा रुपये २७५.४३) आहे. सन २०१३-१४ या वर्षाचा आराखडा रुपये ३०५.२९ कोटी केंद्र शासनास सादर करण्यात आला होता. केंद्र शासनाने पंचवार्षिक आराखड्यास तसेच सन २०१३-१४ या वित्तीय वर्षाकरिता २२१.७८ कोटी इतक्या तरतुदीस मान्यता दिली असून त्यापैकी रुपये ८३.१७ कोटी इतका निधी केंद्र शासनाकडून राज्य शासनास प्राप्त झाला आहे.

राजीव गांधी पंचायत सशक्तीकरण अभियानांतर्गत १२ व्या पंचवार्षिक योजनेच्या कालावधीत पंचायत विकास अधिकारी (१२८०), तालुका कनिष्ठ अभियंता (७०२), पेसा तालुका समन्वयक (५९), पेसा जिल्हा समन्वयक (१२) ही पदे करार तत्वावर भरण्यास मान्यता देण्यात आली. राज्यस्तरावर राज्य व्यवस्थापन कक्ष व जिल्हा परिषद स्तरावर जिल्हा व्यवस्थापन कक्ष आवश्यक त्या मनुष्यबळासह स्थापन करण्यात येणार आहेत. याशिवाय २०१३-१४ मध्ये ७०० ग्रामपंचायत कार्यालयांचे बांधकाम व ६ जिल्हा पंचायत संसाधन केंद्रांचे बांधकाम हाती घेण्यात येणार आहे. राजीव गांधी पंचायत सशक्तीकरण अभियानाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी सुकाणू समिती, दिशादर्शक समिती व राज्य कार्यकारी समिती या ३ नियंत्रक समित्या स्थापन करण्यात येणार आहेत.

भारतीय राज्य घटनेतील ७३ व्या घटनादुरुस्ती अन्वये पंचायती राज व्यवस्थेला विशेष महत्त्व व अधिकार देण्यात आले आहेत. राज्य शासनदेखील पंचायती राज व्यवस्थेचे बळकटीकरण करून अनेक महत्त्वाचे विषय व आनुषांगिक निधी तसेच प्रशासकीय यंत्रणा पंचायती राज व्यवस्थेला हस्तांतरित करण्यासाठी सातत्याने प्रयत्नशील राहिले आहे. पंचायती राज व्यवस्थेच्या जबाबदाऱ्या तसेच अधिकार यांचा उत्तरोत्तर विस्तार करत असतानाच त्या सक्षमपणे पेलण्यासाठी आवश्यक क्षमता, पारदर्शी व

उत्तरदायित्वाची जाणीव पंचायती राज व्यवस्थेमध्ये निर्माण करणे हे एक मोठे आव्हान ठरते. हे लक्षात घेऊन पंचायती राज व्यवस्थेच्या सक्षमीकरणासाठी राज्य शासन सातत्याने प्रयत्नशील राहिले आहे. ११ व्या पंचवार्षिक योजनेच्या कालावधीत, राष्ट्रीय ग्रामस्वराज योजना, पंचायत सबलीकरण व उत्तरदायित्व प्रोत्साहन योजना, पंचायत महिला शक्ती अभियान, इत्यादी विविध कार्यक्रमांतर्गत पंचायती राज व्यवस्थेच्या क्षमता बांधणीचे उपक्रम मोठ्या प्रमाणात राज्यामध्ये राबवण्यात आले. केंद्र शासनाने १२ व्या पंचवार्षिक योजनेंतर्गत उपरोक्त विविध कार्यक्रमांचे एकत्रीकरण करून पंचायती राज व्यवस्थेच्या बळकटीकरणासाठी राजीव गांधी पंचायत सशक्तीकरण अभियान हा कार्यक्रम लागू केला आहे. या कार्यक्रमांतर्गत महाराष्ट्रासाठी १२ व्या पंचवार्षिक योजनेंतर्गत भरीव अनुदान अपेक्षित आहे. कार्यक्रमाच्या तरतुदीमध्ये ७५ टक्के केंद्रीय हिस्सा व २५ टक्के राज्य हिस्सा असणार आहे.

राज्यातील पंचायती राज व्यवस्थेची बलस्थाने तसेच आव्हाने लक्षात घेऊन १२ व्या पंचवार्षिक योजनेच्या कालावधीत भौतिक, मानवी व तांत्रिक संसाधनांनी सुसज्ज तसेच सक्षम, पारदर्शी व उत्तरदायी अशा पंचायती राज व्यवस्थेद्वारे लोकसहभागातून नेमक्या स्थानिक गरजांवर आधारित नियोजन करून व पंचायती राज संस्थांचे त्रिसूत्री हस्तांतरण करून राज्यातील ग्रामीण क्षेत्राचा जलद, संतुलित व शाश्वत विकास हे पंचायती राज सशक्तीकरणाचे स्वप्न आहे. हे स्वप्न साकार करण्यासाठी खालील बाबींची अंमलबजावणी करण्यात येणार आहे. १) ग्रामपंचायतींना पुरेसे पायाभूत मनुष्यबळ व पायाभूत सुविधा. २) पंचायती राज संस्थांचे सदस्य व कर्मचारी यांचे प्रशिक्षण व क्षमताबांधणी ३) पंचायतीच्या क्षमता बांधणीसाठी संस्थात्मक संरचनांचा विकास ४) माहिती व्यवस्थापनाद्वारे पारदर्शी व उत्तरदायी पंचायतींची बांधणी ५) पेसा क्षेत्रातील पंचायतींच्या क्षमतावृद्धीसाठी विशेष अभियान ६) पंचायत सक्षमीकरण कार्यक्रमाचे प्रभावी व्यवस्थापन, सनियंत्रण व मूल्यमापन ७) पंचायती राज सशक्तीकरणासाठी जनजागृती व लोकप्रबोधन ८) राज्य निवडणूक आयोगाचे प्रशासकीय बळकटीकरण.

मुंबईत रद्द केलेले टॅक्सी परवाने वाटपासाठी उपलब्ध

मुंबईसारख्या आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या शहरात टॅक्सी वाहतुकीत सुधारणा व्हावी म्हणून शासन प्रयत्न करीत आहे. याचाच एक भाग म्हणून रद्द करण्यात आलेल्या ७ हजार ८४४ परवान्यांचे वाटप फोन फ्लिट टॅक्सीसाठी निविदा पद्धतीने करण्यात येणार आहे. महिला चालक टॅक्सीसाठी १०० परवाने राखीव असून त्यासाठीच्या किमान बोलीशुल्कात मोठी सूट देण्याचा निर्णय घेण्यात आला. महिला चालक टॅक्सीसाठी हे शुल्क १ लाख ५० हजार रुपये इतके तर इतर लायसन्स धारकांसाठी हे मूल्य ३ लाख रुपये असे राहिल.

मुंबईतील रद्द टॅक्सी परवाने एकूण १९ हजार

६८७ असून यापैकी २०१० मध्ये एस.एम.एस. टॅक्सी कॅब या कंपनीला ४ हजार परवान्यांचे लिलावाने वाटप केले होते. त्यामुळे सध्या १५ हजार ६८७ परवाने उपलब्ध असून यापैकी ५० टक्के म्हणजे ७ हजार ८४४ परवाने हे काळ्या-पिवळ्या टॅक्सीसाठी फेरवाटप करण्यात येतील. हे परवाने वितरित करताना प्रत्येक निविदाकारास किमान १०० किंवा कमाल २५०० परवान्यांकरिता बोली करता येईल.

२० जानेवारी २०१० रोजी ४ हजार परवाने फोन फ्लिट टॅक्सी योजनेंतर्गत देण्याचा निर्णय झाला होता.

आपली ई-आघाडी

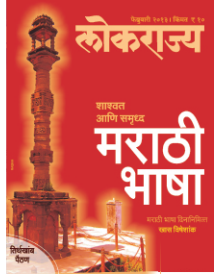
- देशातील ई-प्रशासनामध्ये महाराष्ट्र राज्य आद्यप्रवर्तक
- भारत सरकारने केलेल्या ई-सज्जता सर्वेक्षणात सातत्याने आघाडी
- ई-प्रशासनामध्ये केलेल्या कामासाठी अलीकडच्या काळात विविध राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय १३५ पुरस्कार महाराष्ट्राला.
- राज्य सरकारची सेवा देण्यातील कार्यक्षमता व पारदर्शकता अधिक वाढावी यासाठी नागरिककेंद्रित सेवा देण्यावर अधिक लक्ष. नागरिकांना ई-सेवा देण्यासाठी एकच एकत्रित ई-जिल्हा संकेतस्थळ विकसित.
- राज्यभरात स्थापित ३५००० हून अधिक सामाईक सेवा केंद्रांमधूनही ई-सेवा उपलब्ध. संकेतस्थळामार्फत दिल्या जाणाऱ्या ई-सेवांची संख्या वाढवण्यासाठी राज्य सरकार सातत्याने प्रयत्नशील.
- यूआयडी (आधार) हा महत्वाकांक्षी उपक्रमांद्वारे जास्तीत जास्त नागरिकांची नावनोंदणी पूर्ण करण्यावर लक्ष केंद्रित. वेगाने व परिणामकारक सेवा देण्यासाठी यूआयडी विविध नागरिक सेवांशी जोडले जाईल. डाटाबेसमधील पुनरावृत्ती काढून टाकणे, फसवे/बनावट लाभार्थी काढून टाकणे व सरकारी लाभ इच्छित लाभार्थीपर्यंत पोहोचण्याची खात्री करणे यावर लक्ष केंद्रित. यूआयडी निगडित प्रमाणीकरणांचा ॲप्लिकेशनमध्ये मोठ्या प्रमाणावर वापर.
- यूआयडीशी जोडलेली ॲप्लिकेशनची तयार करण्यावर लक्ष केंद्रित. अधिकाधिक ॲप्लिकेशन यूआयडीशी जोडणी.
- महाराष्ट्र राज्य डाटा केंद्र हे पूर्णपणे समर्पित सरकारी क्लाउड असलेले देशातील एकमेव केंद्र. राज्यात इंटरनल प्रोटोकॉल व्हर्जन सहा (आयपीव्ही ६) ची अंमलबजावणीही सुरु. येत्या काही महिन्यांत राज्यात त्याची पूर्णपणे अंमलबजावणी. असे करणारे देशातील पहिले राज्य महाराष्ट्र ठरेल.
- ई-ॲफिस ॲप्लिकेशन वापरण्यात महाराष्ट्राची आघाडी. यामुळे कागदरहित कार्यालय प्रशासन व कामकाजास साहाय्य. ६००० पेक्षा अधिक वापरकर्त्यांकडून नियमितपणे या ॲप्लिकेशनचा वापर. येत्या काही दिवसात त्याची अधिक विभाग व कार्यालयात अंमलबजावणी.
- विविध जिल्हांमध्ये राबवण्यात आलेल्या नावीन्यपूर्ण प्रकल्पांसारखे प्रकल्प संपूर्ण राज्यात संचालनालय राबवणार. यामुळे संपूर्ण राज्यात सर्वोत्तम पद्धती राबवणे शक्य होईल.
- १० लाख रुपयांपेक्षा अधिक मूल्य असलेल्या सर्व निविदांवर ई-टेंडरिंग यंत्रणेद्वारे प्रक्रियेस प्रारंभ. नोव्हेंबरमध्ये, महाराष्ट्र ई-टेंडरिंग वापरणारे प्रथम क्रमांकाचे राज्य. भविष्यात कमी मूल्याच्या निविदांचाही

ई-टेंडरिंगमध्ये समावेश करण्याचा व ई-ऑक्शनसारख्या नावीन्यपूर्ण कार्यपद्धती राबवणार.

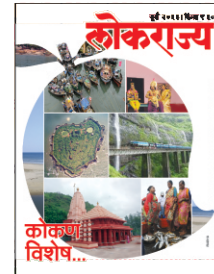
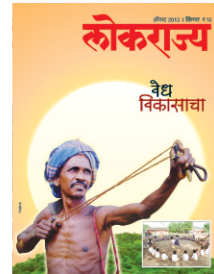
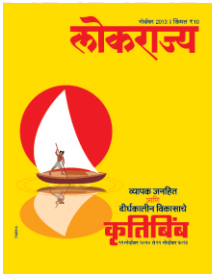
- राज्य सरकार नागरिककेंद्रित मोबाइल ॲप्लिकेशन सुरु करणार. यामुळे नागरिकांना सोयीने व सहजपणे माहिती व सेवा मिळवता येणे शक्य. विविध शासन निर्णयासंबंधीचे तपशील मिळवण्यासाठी सुरु करण्यात आलेले ॲप्लिकेशन अतिशय यशस्वी. १०,००० हून अधिक वापरकर्त्यांकडून डाऊनलोड. आगामी काळात अधिक मोबाइल ॲप्लिकेशन सुरु केली जातील. राज्य सरकारचे ॲप्लिकेशन स्टोर लवकरच सुरु होईल.
- स्थानिकीकरण व मराठीमध्ये सेवा व माहिती उपलब्ध करण्यास सर्वाधिक महत्त्व. सर्व सरकारी संकेतस्थळे व ॲप्लिकेशनसाठी मुखपृष्ठ (होमपेज) मराठीमध्ये असणे बंधनकारक. स्थानिक भाषेमध्ये सेवा उपलब्ध असतील याची खात्री करण्यावर सातत्याने भर. यापुढेही स्थानिकीकरणाच्या विविध पैलूंबिषयी विकासांच्या व्यापक समुदायास संचालनालयामार्फत प्रशिक्षण.
- राज्य सरकारमार्फत वेगळ्या क्षमता असलेल्या लोकांसाठी संकेतस्थळे व ॲप्लिकेशनचा विकास. त्यासाठी संकेतस्थळ सुटसुटीत व कुणालाही वापरता येण्याजोगी बनवली जात आहेत. भविष्यात सर्व सरकारी ॲप्लिकेशन व संकेतस्थळे अशाच पद्धतीने अनुकूल करण्यावर भर. यामुळे वेगळ्या क्षमता असलेल्या नागरिकांना विविध सेवा उपलब्ध.
- संचालनालयाचा क्षमतावृद्धीवर सातत्याने भर. दरवर्षी २५००० लोकांना ई-प्रशासनाच्या विविध पैलूंबिषयी प्रशिक्षण देण्याचे उद्दिष्ट. राज्यात ई-प्रशासनाच्या अंमलबजावणीस मदत व्हावी यासाठी व्हर्च्युअल आयटी संवर्गाची स्थापना. अधिकाधिक अधिकारी व कर्मचाऱ्यांची व्हर्च्युअल संवर्गात नावनोंदणी. यामुळे ई-प्रशासन चालवण्यासाठी राज्यात आयटी पुरस्कर्त्यांचा मोठ्या समूहाची निर्मिती.
- माहिती तंत्रज्ञान संचालनालयामार्फत राज्यभरातील १४८ प्रशिक्षण संस्थांमधील आयटी पायाभूत सुविधा वाढवण्याचे काम सुरु.
- विविध आयटी व ई-प्रशासन कार्यक्रमांची सातत्याने वाढ करण्यासाठी, राज्यसरकारकडून वेळोवेळी विविध प्रकल्पांचे ति-हाईट संस्थेद्वारे लेखापरीक्षण.
- सेवा नागरिककेंद्रित व्हाव्यात, अंतर्गत कार्यक्षमता व पारदर्शकता वाढावी यासाठी ई-प्रशासनाची अंमलबजावणी होण्यासाठी मदत करण्यावर लक्ष केंद्रित केले जाईल.

R.N.I.No. 14140/57/Postal Registration No. MH/MR/South - 210/2012-14
 Posted at Mumbai Patrika Channel Sorting Office, From 18th to 25th January 2014
 Date of Publication : 10th of every Month

प्रगतिपथावरील
 अग्रेसर महाराष्ट्राची
 अक्षर मोहर
लोकराज्य
२०१३
 प्रत्येक अंक संग्राह्य
 प्रत्येक अंक वाचनीय

O.I.G.S. भारत सरकार सेवार्थ
 लोकराज्य LOKRAJYA

प्रति / To :

प्रेषक / From

दिगंबर वा. पालवे

वरिष्ठ सहायक संचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय
 महाराष्ट्र शासन, बरक नं. 19, फ्री प्रेस जर्नल मार्ग, मुंबई 400021

लोकराज्य हे मासिक महाराष्ट्र शासनाच्या वतीने मुद्रक व प्रकाशक प्रमोद त्र्यं. नलावडे, महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई यांनी एच. टी. मीडिया लि. प्लॉट नं. ६, टी. टी. सी. एम. आय. डी. सी. इंडस्ट्रियल एरिया, दिघे, ठाणे-बेलापूर रोड, नवी मुंबई - ४०० ७०८ येथे मुद्रित करून माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२ येथे प्रसिद्ध केले.
 मुख्य संपादक : प्रमोद त्र्यं. नलावडे